De sysse-panne: Borgers in den estaminé

Editie Antoon Jacob

bron
Karel Broeckaert, *De sysse-panne: Borgers in den estaminé* (ed. Antoon Jacob). De sikkel, Antwerpen 1922

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/broe009ajac01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

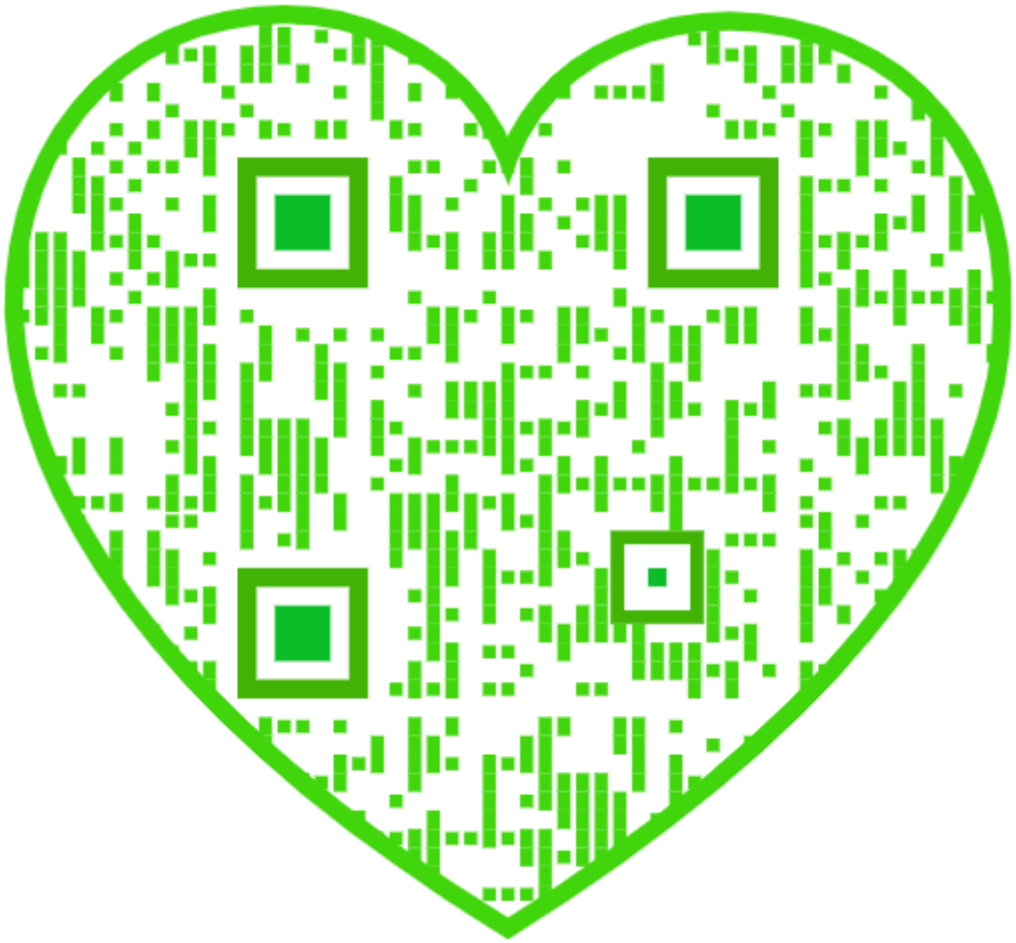

Voorrede

De uitschakeling van België door de Oorlog als verzoenend bemiddelaar tussen de twee grote Europese kulturen die elkander raken op zijn grondgebied - het was, luidde eenmaal de theorie van Pirenne, zijn histories bepaalde specifieke taak - heeft het Vlaamse intellekt op Vlaanderen gerepliëerd en er worden stemmen vernomen die vragen om een Geschiedenis van het Vlaamse Volk.

Aan deze drang wil dit boek tegemoetkomen, maar van de overweging wordt uitgegaan, dat het wellicht het verstandigste is, onze wordingsgeschiedenis vooreerst niet te ver uit te halen en ons te beperken tot de tijd waaruit de tans levende generaties rechtstreeks voortgekomen zijn; het is ook nauw begrensd, waar het een soort van monografie is over de eerste jaren van het begin.

Uit de aanvang van het Moderne Vlaanderen is hier een beeld van de eerste voltrekking van een antithese die sedert, langs een loodrechte lijn, alle lagen van het Vlaamse volk verdeelt: de tegenstelling van de wijsgerig-vrije en de kerkelik-gebonden gedachte.

In de Franse tijd onder het Directoire is deze splitsing in wezen voldongen en van het standpunt uit van een Voltairiaanse bourgeoisie laat Broeckaert haar zien.

Zijn werk weerspiegelt de Gentse toestanden, maar is uitgegroeid tot een synthese waarin het lokale moment vervloeit.

Het is een merkwaardig geval met Gent. De drie grote vernieuwende tijdstromingen die sedert Broeckaert achtereenvolgens door het politieke leven in Vlaanderen zijn gegaan, hebben telkens te Gent het eerst hun karakteristiekste en meest akute uiting gekregen: het Liberalisme, aan het slot van de achttiende eeuw censitair met Karel Broeckaert, in de jaren zestig van de vorige eeuw demokraties met Julius Vuylsteke; het Socialisme in de jaren tachtig met het syndikalisme en koöperativisme van Edward Anseele; het Vlaamse Nationalisme met de radikale geest uit Mac Leod's studentegenootschap Ter Waarheid, omtrent het midden van het tweede decennium onzer eeuw. Ook de engere Vlaamse taalbeweging, bleke weerschijn van de grote negentiendeeuwse nationaliteitsbewegingen, onthult er pregnant in de jaren veertig in het beleid van Jan Frans Willems haar fragmentaries wezen. Bij al deze richtingen is de Gentse faktor in haar ontwikkeling telkens beslissend voor de verdere gang. Door de jongste geschiedenis van Vlaanderen heen staat in het brandpunt van de geestelike strijd deze stoere vechtstad als een geestelik mikrokosmos.

Het tijdsbeeld dat uit Broeckaert oprijst werd een halve eeuw na hem nagetekend, maar geplaatst in een eenzijdig licht, door Hendrik Conscience in zijn in konfessionalistiese geest geschreven populaire roman De Boerenkryg (1853). Bij Broeckaert valt het licht, naast op de geest van het land, op de geest der eeuw en men ziet de wisselwerking.

De tijdskonjunktuur is de worsteling van de Europese koalitie tegen Frankrijk dat, waar het de volkeren de boodschap brengt der Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap, tegelijk een kontinentale machtspolitiek voert. De veldtocht in de Oostenrijkse Nederlanden is in de zomer van 1794 begonnen. De legers der Konventie vallen onder Pichegru Vlaanderen binnen: op 4 Julie neemt hij

Gent in. In Wallonië is intussen de beslissing gevallen, waar Jourdan te Fleurus op 26 Junie de Keizerliken verdreven heeft. De door de Rijngrens-idee beheerste veroveringspolitiek van Frankrijk leidt op 1 Oktober 1795 tot het dekreet van de Konventie waarbij ook Vlaanderen door de Franse Republiek geannekseerd wordt. Oostenrijk, dat zijn aanspraken niet laat varen, zet de oorlog voort onder het Directoire tot aan Campo Formio waar het de Nederlanden prijs geeft en de soevereiniteit op Frankrijk overgaat (17 Oktober 1797). Maar nog betekent dit geen vrede. Bij een bezetting door Frankrijk van Antwerpen en de Vlaamse kust legt Engeland zich niet neer. Op de onverzoenbare houding van Pitt is het antwoord een proklamatie van het Directoire waarin het voornemen wordt aangekondigd om te Londen zelf de vrede te gaan dikteren (21 November 1797), een projekt dat mislukken zou. Even weinig sukses hadden de Engelsen in Mei 1798 met een poging om bij Oostende te landen. In dezelfde maand Mei treedt Broeckaert terug; naar voren getreden was hij een maand na de anneksatie op de dag zelf van de formatie van het Directoire, aldus schrijvende in een periode die van de tragiek van Vlaanderens omstreden strategiese positie vervuld was.

De godsdienstkwestie beheerst, onder een regime van scheiding van Kerk en Staat, de algemene politiek van het Directoire. In het licht van een brief van het Directoire aan generaal Bonaparte, van 15 Pluviose jaar V (Februarie 1797). geschreven bij de overwinningen van het Franse leger in Italië op een ogenblik dat het scheen alsof de Paus in de macht van de Franse Regering was, moet men deze politiek zien: ‘En portant son attention sur tous les obstacles qui s'opposent à l'affermissement de la constitution française, le Directoire exécutif a cru s'apercevoir que le culte romain était celui dont les ennemis de la liberté pouvaient faire d'ici longtemps le

plus dangereux usage. Vous êtes trop habitué à réfléchir, citoyen général, pour n'avoir pas senti tout aussi bien que nous que la religion romaine sera toujours l'ennemie irréconciliable de la république, d'abord par son essence, et en second lieu parce que ses ministres et ses sectateurs ne lui pardonneront jamais les coups qu'elle a portés à la fortune et au crédit des premiers, aux préjugés et aux habitudes des autres. Il est sans doute des moyens à employer dans l'intérieur pour anéantir insensiblement son influence, soit par des voies législatives, soit par des institutions qui effaceraient les anciennes impressions en leur substituant des impressions nouvelles plus analogues à l'ordre de choses actuel, plus conformes à la raison et à la saine morale. Mais il est un point non moins essentiel peut-être pour parvenir à ce but désiré: c'est de détruire, s'il est possible, le centre d'unité de l'Eglise romaine et c'est à vous, qui avez su réunir les qualités les plus distinguées du général à celles d'un politique éclairé, à réaliser ce voeu, si vous le jugez praticable'. Onder de middelen tot ontkristening waarvan de Regering gebruik maakt, staat de instelling van de dekadaire kultus vooraan en op deze civiele eredienst, met zijn dekadaire feesten en de verplichting niet te werken op de Dekadi, is op het gebied der binnenlandse politiek na de 18de Fructidor de inspanning der Regering voornamelik gekoncentreerd. Tegenover de antiklerikale politiek van het Directoire hadden de katholieken van meet af een taai verzet gesteld, dat met sukses bekroond werd bij de verkiezingen van Germinal jaar V (April 1797), die een moderantistiese overwinning waren en in de twee Raden een katholieke meerderheid tot stand brachten, waarvan Camille Jordan de welsprekende woordvoerder was. Om het opdringende 'klerikale gevaar' te keer te gaan nam het Directoire zijn toevlucht tot een Staatsgreep (18 Fructidor jaar V - 4 September 1797):

hier bleek dat de antiklerikale politiek alleen met geweld gehandhaafd kon worden en van nu af werd zij op de scherpste wijze doorgevoerd.

In Vlaanderen wordt in het anderhalve jaar dat de anneksatie van de verkiezingen van Germinal jaar V scheidt, de antigodsdienstige regeringspolitiek etapegewijze uitgewerkt, waarvan een bestendige telkens weer opnieuw aan het gisten gebrachte religieuze onrust het gevolg is. Achtereenvolgens worden op grond van het neutrale karakter van de openbare weg de processies verboden en de heiligebeelden van de hoeken der straten verwijderd (altans te Gent reeds in de aanvang); het Register van de Burgerlike Stand wordt ingevoerd en de wet op de echtscheiding wordt van kracht (Junie 1796); de kloosters worden gesupprimeerd en hun goederen als nationale goederen verkocht (September 1796); van de geestelikheid wordt de civieke eed geëist die in het bisdom Gent de twee derden der geesteliken weigeren af te leggen (Januarie 1797). Het heftigst antiklerikaal is de administratie van het Departement der Schelde, waar de kommissaris bij het centrale bestuur Dubosch (Van den Bossche, uit Watervliet), bekend om zijn diktatoriale allures, met harde hand regeert. Direkt tegen hem waren te Gent de verkiezingen van Germinal jaar V gericht en uitgevallen, en zoals hij zelf schreef, hadden zich hierbij met de katholieken verstaan degenen die destijds de hervormingen van Jozef II voorgestaan hadden; er zat in deze plaatselike koalitie een bepaald antiklerikale inslag die men leert kennen uit het werk van Broeckaert; en Broeckaert zelf die voor de antiklerikale zaak zekerder resultaten verwachtte van minder grove en meer geslepene methodes dan die van Dubosch, werd ten slotte naar alle schijn door hem gebroken gelijk de anderen na de 18de Fructidor. De godsdienstvervolging gaat na de Staatsgreep

met rasse schreden haar hoogtepunt tegemoet: het is de inkubatieperiode van de Boerekrijg waartoe precies dertien maand later het afkondigen van de Konskriptie het sein zal geven (Oktober 1798). De formule van de eed wordt uitgebreid, de haat tegen het koningschap en de anarchie, de trouw aan de burgerrepubliek worden er in opgenomen. De eerste deportaties van eedweigerende priesters grijpen plaats. Op 9 Oktober 1797 wordt de aartsbisschop van Mechelen, Franckenberg, over de Rijn uit het land gezet. Verboden wordt het geestelik habijt in het openbaar te dragen. Het onderwijs wordt gelaïciseerd, de Roomse katechismus vervangen door een Katechismus van de Rechten van de Mens. De kruisen worden van de kerktorens gehaald: ‘ach’, laat Broeckaert een van zijn Borgers zuchten, ‘ach, konden ze ook maer de kruyssen uyt ons herte weren!’ Mystieke legenden ontluiken uit de boezem van het opgejaagde katholieke volk: witte bloemen ontspruiten mirakuleus op de graven der priesters die in de vervolging gestorven zijn. Te Gent worden de Rekollettekerk, de St. Pharaïldiskerk, de O.L.V.-Kerk op St. Pieters, benevens tal van kapellen gesloopt. Op 17 Januarie 1798 wordt de Municipaliteit afgezet, omdat zij had toegelaten dat de werkklok die de arbeiders naar het werk riep, niet op Zondag geluid werd. Terugblikkend op deze schrille tijd, schrijft in 1800 D'Herbouville, onder het Konsulaat prefekt der Twee Nethen: ‘En l'an V les bons citoyens se mirent en avant pour occuper les emplois; ils furent nommés et acceptèrent. Mais cet état ne dura pas longtemps; d'abord contrariés par le Directoire, les nouveaux élus furent renversés par le 18 Fructidor, et l'on mit en leur place les hommes les plus ineptes comme les plus déconsidérés. Incapables de faire le bien, ceux-ci firent le mal avec amplitude et délices: alors commencèrent la spoliation et le vanda-

lisme. Les monuments des arts disparurent, brisés ou volés par ceux qui voulaient les prendre. Les biens nationaux furent vendus à tout prix, sans ordre, sans discernement, parce que les administrateurs voyaient dans cette vente bien moins l'intérêt de la République que leur rétribution particulière. Les taxes arbitraires, les rôles provisoires, les commissaires spéciaux pompèrent la substance des habitants que les agents, les adjoints, les commissaires du Gouvernement, les juges, les juges de paix et jusqu'aux percepteurs dépouillaient tour à tour. Et dans le même temps nul ordre dans l'administration, nulle expédition dans les affaires, nulle équité dans les décisions.

Alle rechtzekerheid houdt op na de 18de Fructidor. Bij de verkiezingen van Germinal jaar VI (Maart-April 1798) zijn te Gent voor Dubosch alle middelen goed om een herhaling van de uitslag van het vorige jaar te voorkomen; waarin hij slaagt, hierin gelukkiger dan de Regering te Parijs die de nederlaag lijdt en opnieuw door een Staatsgreep (22 Floreal - 11 Mei 1798) haar positie tracht te herstellen. Acht dagen na deze Staatsgreep verschijnt het weekblad van Broeckaert voor de laatste maal. De positie der pers was onhoudbaar geworden sedert de wet van 19 Fructidor jaar V, die haar onder toezicht plaatste van de politie die de uitgave kon verbieden van bladen waaraan de Regering aanstoot nam, en als strafbepaling deportatie behelsde: het diktatoriale regime van de 18de Fructidor liet geen vrijheid van drukpers toe.

Van sociaal standpunt uit was de periode van het Directoire de aanvang van het grote tijdperk der Bourgeoisie. Deze burgerrepubliek steunde op de Grondwet van het jaar III (geproklameerd op 1 Vendemiaire jaar IV - 22 September 1795), waarvan de grondslag door Boissy d'Anglas, de rapporteur der kommissie, aldus geformu-

leerd werd: ‘Un pays gouverné par les propriétaires est dans l'ordre social; celui où les non-propriétaires gouvernent est dans l'état de nature. ‘Even stellig is de Gazette française bij de proklamatie: ‘Dans toutes les associations policées, les propriétaires seuls composent la société. Les autres ne sont que des prolétaires qui, rangés dans la classe des citoyens surnuméraires, attendent le moment qui puisse leur permettre d'acquérir une propriété. Ces principes, qui sont la base de tous les corps politiques existant actuellement sur la terre, ont été entièrement méconnus parmi nous depuis cinq ans. On n'a cessé depuis cette époque de persécuter les propriétaires, et il n'est pas d'efforts qu'on n'ait faits pour mettre les sans-culottes à leur place’. Een nieuwe poging om dit burgerregime omver te werpen zou niet uitblijven: de samenzwering van Babeuf. Uit het beginsel der gelijkheid ontwikkelde Babeuf zijn radikaal-socialistiese kommunistiese theorieën die een samenvatting zijn van het socialistiese denken in het Frankrijk der achttiende eeuw en der Revolutie. De samenzweerders werden verraden en het komplot werd in de kiem gesmoord. Babeuf werd op 21 Floreal jaar IV (10 Mei 1796) gearresteerd en op 8 Prairial jaar V (27 Mei 1797) liet hij het leven op de guillotine.(*)

Deze Voorrede wordt door een algemene Inleiding tot Broeckaert gevolgd, die aan de keuze uit zijn Geschriften

(*) Zie: A u l a r d , *Histoire politique de la Révolution française* Parijs 1901); Q u a c k , *De Socialisten* I; L a n z a c d e L a b o r i e , *La domination française en Belgique* (Parijs 1895); F r i s , *Histoire de Gand* (Brussel 1913): hierin de mooie door G o e t h a l s in 1796 getekende plattegrond van Gent; S t e y a e r t , *Beschrijving der Stad Gend* (Gent 1838); S l u y s , *Geschiedenis van het Onderwijs in de drie graden tijdens de Fransche Overheersching etc.* (Gent 1912).

voorafgaat; waar deze inleiding verdeeld moest worden over de eerste twee delen, is het zo uitgevallen dat bijv. de personalia pas in het tweede komen, maar in de eerste negen hoofdstukjes die hier reeds gaan, is gepoogd van de hoofdzaak een denkbeeld te geven, van de representatieve betekenis die Broeckaert heeft voor de ontwikkeling van het geestelike leven in Vlaanderen.

Gaarne en dankbaar vermeld ik de vele verplichtingen die ik in verband met deze uitgave heb jegens de heren R. van den Berghe, ere-bibliothekaris van de Universiteitsbibliotheek te Gent, Lode Baekelmans en Eugène de Bock te Antwerpen, Prof. Dr. P. Geyl te Londen, Dr. J.O. de Gruyter te Gent, Victor de Meyere te Antwerpen, Wies Moens te Dendermonde, Paul Verbruggen, Herman Vos en Dr. K. van de Werke te Antwerpen, die, waar ik zelf aan mijn studiecel ben gekluisterd, geholpen hebben met een hulpvaardigheid zonder welke Broeckaert er vooreerst niet zou gekomen zijn. Ook een woord van dank aan de Seven Sinjoren die op de meest onbekrompen wijze deze uitgave mogelik hebben gemaakt.

ANTWERPEN 1 Julie 1922.
A.J.

Inleiding

I

De Vlamingen komen altijd achteraan... Deze uitspraak legt Broeckaert een van zijn Borgers in de mond en litterair slaat ze ook op hem. In Broeckaert krijgt Vlaanderen tachtig jaar na Steele en Addison, zestig na Van Effen, zijn spectatorschrijver. Het had bezwaarlik anders kunnen zijn. In het na-Munsterse Vlaanderen wordt het geestelik leven door een ultramontaanse Kerk gekontroleerd. Er wordt geen ruimte gelaten voor vernieuwende volksopleiders naast Poirters. De brede schare, voedbodem der Spectatoren, had de clerus voor zich gereserveerd. De eksklusieve macht van de Kerk over de geesten moest eerst door de Franse Revolutie gebroken worden eer hier een Broeckaert kon opkomen. Zijn optreden valt samen met de ingang van een nieuw tijdsgewricht. Het jaar 1795 dat zijn werk opent sluit de na-Munsterse periode af. Het brengt de inlijving bij Frankrijk, voltrekt de ondergang van het oude regime, maakt de baan vrij voor de opkomende kapitalistiese bourgeoisie, vestigt het centraliserende unitaristiese staatsregime in deze landen, verlegt de lijnen van onze geschiedenis: het Moderne Vlaanderen begint. Van Fleurus tot Waterloo loopt de eerste periode, de Franse tijd, en de produktie van Broeckaert valt er in: een bescheiden arbeid - een spectatoriaal blaadje, een spectatoriaal verhaal - maar die volstaat om deze in 1767 te Gent geboren moralist en publicist in te schakelen in onze letterkunde en onze kultuurgeschiedenis.

II

Borgers in den Estaminé en Den jongen Tobias hebben wij de twee bundels gedoopt die we samengesteld hebben uit het weekblaadje van Broeckaert dat van 1795 tot 1798 onder de titel Sysse-Panne te Gent verscheen. Uit de spectatoriale essay van Steele heeft zich hier onder invloed van de Dialogues van Voltaire de spectatoriale samenspraak ontwikkeld. De Borgers - spiegel van sociaal en gedachteleven waarvan de geest der Verlichting de foelie is. In een door de Revolutie gewelddadig aan het Konfessionalisme onttrokken sfeer speelt het drama af van het konflikt tussen behoud en vervorming: de laïciserende Rede worstelt met het militante Geloof. Het inburgeringsproces van de principes der Revolutie zet door zoals alle vernieuwing, in weeën; de tegenstelling dringt de gezinnen binnen, sticht er malaise - huiselike zorg die in Den jongen Tobias getekend wordt. Uit beide, Borgers en Tobias, treedt de blijvende schepping van Broeckaert naar voren: zijn Gysken-figuur. - Gysken, de kleine rentenier uit het provintiaal geatrofiëerde Vlaanderen van het vergulde Oostenrijkse regime, kerks en utilitair, gemoedelik en konviviaal, het type van de na-Munsterse Vlaming overstelpt door de nieuwe ordening: een door de direktheid der diktie uitnemende uitbeelding, gesuggereerd door de figuur van Sir Roger de Coverley, de Tory-landjonker, de spectatoriale roem van Steele en Addison.

III

Jellen en Mietje, uit 1814-1815, is het verhaal van Broeckaert dat in de loop der eeuw in Vlaanderen een volksboek geworden is. Het is een zedeschets uit het Gentse volksleven. De grote lijnen van de Agnietjes zitten er in, maar plaats gemaakt voor joviaal zinnelik

leven heeft Van Effens slap-Hollands fatsoen. Jellen en Mietje, een potbakkersknaap en een garnaleventster, twee gebuurkinders uit de Nieuwbrugge, na de oubolligste verwikkelingen krijgen ze elkaar, kostelike fantazie op het motief der quade tonghe, ‘dat droef lapken dat noyt stille en es’. Tien straten in het ronde vormen de horizon van deze geringen. Uit het simpele gebeuren trekt de zedeles een connubiale moralisatie van Franklin die er in verweven is.

IV

De bonte wezenlikheid der volksdingen, de vitale verscheidenheid der primaire aandoeningen in het ongekunstelde volksgemoed, riep in Broeckaert wakker de rasechte realist in wie onze schilders uit de zeventiende eeuw herleven. Aan Teniers dacht Prudens van Duyse bij Jellen en Mietje, aan de brutale Brouwer der nagelbekrabde, pleisterbeplakte dronkemantronies herinnert in de Borgers Den Bedelaer. Na meer dan een honderdjarig verval, opmerkelike vermogenskontinuïteit der volkskracht! Vergoord en vergroofd door verwaarlozing en achterlikheid; maar de kiem is gaaf gebleven. In de stilstand van zijn geestelik leven teert dit volk op zijn oude kultuur waarvan de brokkelingen rijk bezit zijn, geest en gemoed uit de verre dagen toen het nog een nieuw kultuurvolk was. In de dagen der Borgers kent het zijn Reinaert nog, leert het nog spellen uit de schone naïeve middeleeuwse Marialegenden uit Den dobbelen Zielen-Troost. Het is de oude pure springader der volkskunst die bij Broeckaert andermaal opwelt, eer ze een halve eeuw later in de volheid der Vlaamse Romantiek rijkelik zal vloeien bij de jonge Conscience der Striata Formosissima (1843).

V

Door Broeckaerts levende wedergave speelt de gave beheerste humor van een bezonken menselikheid; er schemert door de gevoelige ondergrond van een sterk hart en sterke zenuwen; er trilt een sober bewogen geluid, grondtoon der solidaire gemoederen. Hierdoor staat Broeckaert zo dicht bij Dickens, de nuchtere onsentimentele Dickens uit de diep-humane Sketches by Boz (1836). Bij beiden gelijkaardige vermaakte attitudes: naast het pikante geval te Ramsgate van de platoniese Cymon Tuggs, het bedenkelik sentimenteel avontuur van de arme Jellen onder het koetseken. Uit de Londense parish heeft Dickens onvergelijkelik een rijker leven gehaald dan Broeckaert uit de Gentse gebuerte, maar beider verwante litteraire filiatie geeft hun humor-doordrenkt sociaal verbeelden aan: het is de merktrek der Spectatoren, die later op de Vlaamse Romantiek, in tegenstelling met de Engelse, niet onmiddellik meer is overgegaan, en die Broeckaert als litteraire verschijning onder de Vlamingen differentiëert.

VI

Broeckaerts publicistiese taak in Vlaanderen staat in het teken van een nieuwe faze in de politieke ontwikkeling van de openbare geest. In een aanzienlike agglomeratie die op het punt staat de overgang door te maken van de manufaktuurperiode naar de grootindustrie en ekonomies uit te groeien boven haar agrariese attaches; in een zelfbewuste stad bestemd om zich weldra te tooien met de weidse namen het Vlaamse Manchester en het Vlaamse Athene; waar weldra tot macht zal komen een moderne bourgeoisie die tegen het opkomende proletariaat een wapen smeedt uit de revolutionnaire wet van 1791 op het

afschaffen der nijverheidsgilden; waar van af 1798, het jaar van de roof door Lieven Bauwens van de spinning-jenny, zich een geweldig stuk klassestrijd voorbereidt; in een onstuimige atmosfeer, waar de politieke hartstochten altijd feller zijn opgelaaid en tumultuairder hebben gewoed dan elders in dit land - in dit Gent, een der oude hoofdsteden van Vlaanderen, tans hoofdplaats van het Departement der Schelde, grijpt met de stelligheid van een symptoom een verschuiving plaats in de gevestigde politieke mentaliteit en wordt aan de tot zo lang dominerende, op de agrariese jonkers, de abdijen, de kloosterorden, de clerus, de voormalige geprivilegiëerde standen berustende konfessionele macht een stoot toegebracht die haar voortaan uitschakelt als uitsluitende politieke faktor bij het formeren en bepalen van de kollektieve Vlaamse geest. Waar Kerk en Adel op het platteland, bij het uitblijven der agrariese revolutie en de starre gedetermineerdheid der door hen geboetseerde gemoederen, hun essentiële invloed behouden en onder het volk van landbouwers, boeren, pachters en landarbeiders, het konfessionalisme ongeschokt blijft, gaat hier niettemin de homogeniteit verloren die na de scheuring der Nederlanden aan de Vlaamse volksgeest zijn eenheidsaspekt verleent: wij zien haar verdwijnen tegelijk met het oude regime en het begrensde provincialisme waaraan zij vast zat en waarvan zij de geestelike moulage was. Nu ons partikularisties isolement is opgeheven, nu wij aan het grote kontinentale middelpunt der Revolutie koncentries verbonden zijn, nu ook bij ons de organiese steunpunten van het geunitariseerde staatsbestel door de dragers van de nieuwe geest beheerst worden, gaat de leidende gedachte van het Directoire, de idee van de rationalistiese Staat, als een wachtwoord over op een inheems geëmancipeerd element waarvan het wezenlike bestanddeel is, niet de uit haar berusting

opgewekte en uit de maatschappelike band gesprongen, nog ongeorganiseerde lagere volksklasse waarin de eerste agitatoren een Jacobijnse gisting brengen gericht tegen Adel en Kerk, en waaruit eerst laat in de negentiende eeuw de syndikalistiese en socialistiese agitatie een georganiseerd proletariaat zal vormen - maar wel een burgerlik intellekt dat zich politiek konsolideert; dat de klemtoon legt op de vrije idee, Vlaanderen opeist voor de Eeuw der Rede en zijn wetenschap haalt uit de Encyclopedie, baken en Summa der Verlichting; dat staat op Voltaire, Raynal en Paine, de incisiefste, de luidruchtigste, de meest rigoristiese vijanden der Kerk; en dat steunt op de bourgeoisie, erfgename der Revolutie, die haar machtsontplooiïng tegemoetgaat. Wat in het Vonckisme nog sekundair was, het antiklerikale ingrediënt, het is de noemer van dit Liberalisme, het trekt reeds tot in de diepste volkslagen de scheidslijn door, het splitst het volkswezen fundamenteel in tegengestelde krachten, de ene gedreven door de konfessionele traditie, de andere mede door de onuitgewiste herinnering aan de zestiende-ëeuwse vrijheidstrijd. Deze evolutie van Vonckisme naar Liberalisme, voltrokken ziet men haar direkt onder Franse politieke invloed bij Karel Broeckaert, die zelf is voortgekomen uit het Vonckisme: bij hem, op de drempel van de moderne tijd, is de antithese in haar volle bewuste wezenlikheid, die de wezenstweeledigheid doet ontstaan waardoor voortaan, in deze twintigste zoals doorheen de voorgaande eeuw, ons volksbeeld bepaald wordt; bij hem is de aanvang van een dualisme dat sedert is een groot Vlaams feit en nog steeds aangroeien moet in betekenis onder het kapitalistiese regime onder inwerking van de klassestrijd: want waar, naar het diktaat der Roomse Kerk, het Katholicisme het beginsel der klassesolidariteit integreert, moet noodzakelikerwijze in Vlaanderen bij het Marxistiese proletariaat

het antikonfessionalisme, zoals tevoren bij de liberale bourgeoisie, een inherente attitude blijken.

VII

De filosofie van Voltaire heeft Broeckaert gevormd. Zoals bij Voltaire is bij Broeckaerts beschouwing het centrale punt, de omvattende nefaste betekenis van het bijgeloof - van alle dwalingen de noodlottigste, zegt Condorcet in zijn Vie de Voltaire (1787), waar alle bronnen der Rede er door worden verstoord; de afwijkingen van de Rede zijn de enige oorzaak van de ellende van het Mensdom; bewust worden ze in stand gehouden door de geestelikheid, die voor haar bekrompen ambities het bijgeloof eksploiteert: de taak van de voorstanders der Rede is, de macht van de clerus te vernietigen. Aan deze taak wijdt Broeckaert zich van zijn 28ste tot zijn 31ste jaar, hiertoe in de gelegenheid gesteld door de toestand in Vlaanderen onder het Directoire: de vinnigste aanval geldt ook hier de superstitie, waar hij met name is gericht tegen de leer van de pater Jesuïet Joannes David die in 1602 ter Plantijnse drukkerij zijn Schild-Wacht teghen de Tooveraers uitgaf, een theorie van de toverij en haar bestrijding waardoor het kwaad der onwetendheid in wezen blijft. Het wapen dat Broeckaert hierbij hanteert verraadt de leerling van Molière: hij ridikuliseert de bijgelovige man, laat hem zijn dwaasheden hardop denken of in geuren en kleuren ten toon spreiden; het wordt een grotesk en pittoresk geval dat in allerlei schakering vertoond wordt en waarbij Broeckaert staat èn als persiflerend polemist (men vraagt zich af, als men hem de Middeleeuwen als een enige grote spokewinkel hoort voorstellen, voor wie dan wel de spokerij de ergste obsessie was, voor de besmetten dan wel voor de bestrijder) èn, zoals wij tans zouden zeggen,

met de kuriositeit van de folklorist. De folkloristiese belangstelling is bij Broeckaert even wezenlik als bij Cannaert, zijn tijd- en stadgenoot, kenner van ons oud strafrecht: bij beiden wortelt ze in de religieus-politieke struktuur van de tijd en met hen komt ze op in Vlaanderen lang vóór de inwerking der Grimms als een korrelatie van de Encyclopedie en een uitvloeisel van de Verlichting.

VIII

Broeckaert komt op voor het vrije woord, hij eert in Camille Desmoulins een slachtoffer der vrije meningsuiting, maar een pionier der gedachte is hij niet. Reeds aan zijn opvattingen over opvoeding is te merken dat hij geen voorlooper is: jongens en meisjes zijn afgescheiden, waar reeds Condorcet onder de Revolutie een stelsel van koëdukatie ontwierp; bij het toezicht der ouders op de kinderen gunt hij de dochters meer krediet dan pater Poirters, maar als vrouw blijven zij even ondergeschikt en onzelfstandig; van de rechten der Vrouw die Mary Wollstonecraft zo hartstochtelik had opgeëist, geen spoor. Zijn denkbeelden horen eigenlik thuis in de voor-revolutionnaire periode, in die filosofie van rationele voogden wier geestelik oog gericht was, niet zozeer op de transcendentale dingen, als wel op de praktijk van het gewone leven dat zij geleidelik door proefondervindelike middelen opvoeren wilden tot een peil van hoge redelikheid waarvan deugd en vrijheid de bekroning waren; hun houding was die van verlichte vernuften die vooral op hun hoede waren voor de schare van het gemene volk, voor de millioenehoofdige klasse der onterfden en onwetenden, gebrandmerkt door eeuwen dienstbaarheid, onrijp voor de vrijheid en harer nog onwaardig, gewillig werktuig in de hand van oncivieke fakties en woelende

obskuranten. De politieke restrikties die in deze opvatting besloten liggen, worden konsekwent ontwikkeld en vastgehouden na de Terreur door de burgerrepubliek: de invoering van het censitaire stelsel heeft geen andere betekenis dan de toeëigening van de politieke macht door het verlichte deel van het volk dat samenvalt met de klasse der bourgeoisie. Voor een pleidooi voor algemeen stemrecht, als door Thomas Paine, is het oor van Broeckaert niet gemaakt; als het cijnsstelsel voor de eerste maal in Vlaanderen in 1797 in werking treedt, prijst hij het aan en bevordert op die grondslag de verkiezing van de befaamde bibliofiel Van Hulthem tot lid van de Raad der Vijfhonderd, afgevaardigd voor Gent; hij schetst in de Borgers en Den Jongen Tobias in Bitterman, de gewezen Vonckist, en Deugdelyk Herte, de gewezen Jozefist, met instemming het liberale standpunt - in Gysken met goedmoedige spot de hardlerige Roomse middenmoot in de tegen de willekeur van Dubosch gerichte gelegenheidskoalitie voor orde, in het teken waarvan te Gent deze verkiezingstrijd staat: de mentaliteit van Broeckaerts Borgers is de mentaliteit van onze eerste cijnskiezers en Broeckaert zelf is de eerste vertolker van de nieuwe vrijzinnige Vlaamse bourgeoisie. Men schrijve hem geen socialistiese neigingen toe, afgaande op zijn intense belangstelling in het pauperisme - hoe reëel en begrijpend detailleert hij in Den Werkman het benepen budget van dat moedig miseriegezin der huisindustrie - hoe zou hij, geboren en getogen waarnemer, op dat grote omineuse verschijnsel in het Vlaanderen van de Oostenrijkse tijd en de Revolutie niet hebben gelet? Het knellende statuut van het leerlingschap noemt hij mede onder de oorzaken, maar de Revolutie heeft dit nu gelukkig afgeschaft; maar noch de denkbeelden, noch zelfs ook maar de naam van Babeuf vermeldt hij; integendeel lezen wij, dat het maar goed is dat de arme onder de rijke

staat. ‘Den eygen Intrest en is zoo verfoeylyk niet als dat gy hem schildert, 't scheynt my dat de zaeken best gaen, als elk hem moeyt met het zyne te beneerstigen. De algemeene zaeke gaet noyt niet beter, dan als elk zyn eygen zaeken met oplettendheyd waerneemt’. In de menselike samenleving is ook voor Broeckaert het beginsel van het eigenbelang de grondslag van de sociale betrekkingen: het is de bekende individualistiese grondstelling van Adam Smith in de Wealth of Nations. Uit de drieledige leuze der Revolutie heeft alleen voor Broeckaert de eis der vrijheid zin, als de individuele vrijheid van Smith begrepen; het was goed dat de Revolutie niet afgegleden was op het hellende vlak naar de sociale omwenteling. Naast de konsolidatie van de door de Revolutie en de anneksatie ontstane politieke verhoudingen, zijn orde en rust, waarin de arbeid zich vrij ontplooien kan, de resultaten en goederen die hij uiteindelik van de Vrede verwacht en waarom hij het oog richt op Bonaparte die de Revolutie gestuit heeft door de kanonnade van St. Roch en door Campo Formio de anneksatie tot een zekerheid heeft gemaakt.

IX

Niet op Campo Formio moest Broeckaert wachten om vrede te hebben met de anneksatie: hij ontving de Fransen met open armen. Jegens de verdreven regering geen zweem van loyauteit; vereenzelvigd was voor hem haar zaak met het regime van het konfessionalisme dat zij bij een restauratie zou moeten in stand houden en dat in de burgertwist van 1790 bij de woeste vervolging van het Vonckisme zijn heftig sektaries wezen geopenbaard had; de Fransen bevrijdden hem uit deze beklemming van een dreigende gewetensdwang. Zijn gehechtheid aan de republiek is niet te verklaren uit een principiële voor-

keur voor de republikeinse staatsvorm - zijn verlicht Voltairiaans scepticisme moest die als een voorbarigheid des geestes afwijzen - maar zij had haar voorwaarde in de overtuiging dat bij de heersende konjunktuur de zaak der Rede, die redelikerwijze in haar gevolg de Vrijheid had, alleen haar veilige waarborg had in de zaak van Frankrijk. Zijn geesteshouding doet aan de Milanezen van Stendhal denken, die in 1796 het binnenrukkende leger van Bonaparte juichend om de hals vielen omdat het op de punt zijner bajonetten de door het obskurantisme verdorven, lang verdorde en verloren heerlikheid der levensvreugde in het land terug bracht als een groene krans. Het is het verschijnsel van een minderheid die, om haar geestelike zelfstandigheid te vrijwaren, de engere gemeenschap, waaruit zij moeizaam tegen de verdrukkende overmacht in is ontstaan, als autonomiese entiteit verbreekt, door kompakt te slaan met verwante krachten buiten haar oorspronkelik gemeenschapsverband, dat hierdoor in een ruimer geheel geplaatst wordt waarin het als onderdeel verzinkt maar waarvan het politieke systeem bepaald wordt door de geestverwant en bondgenoot. Het was ook in Vlaanderen een symptomaties verschijnsel, daar het sedert Broeckaert in wezen blijft, waar in de ontwikkeling van het antikonfessionalisme de minoriteit die het draagt haar politiek steunpunt zien blijft buiten Vlaanderen, buiten het kompleks van het eigen volk, bij een vreemd volk, onder het huidige Belgiese regime bij het Waalse volk, zoals onder het regime van het Directoire bij het Franse volk. Bij Broeckaert is de grondslag van deze houding een door de geest der Encyclopedie en het moment der grote religieuze en sociale twistpunten van zijn tijd bepaald ideëel nivellerend burgerlik kosmopolitisme, waaraan de notie vreemd is van de nationale samenhang van alle geledingen van het eigen volk en het begrip ontbreekt

van de waarde van het zelfstandige volksgeheel als konstruktieve faktor der politiek. De gereserveerdheid die de eerste negentiendeëeuwse Flaminganten, handelende door de impuls en de voorstellingen ener binnen bepaalde grenzen naar differentiatie en eigenaardige ontwikkeling van het gedifferentiëerde strevende Romantiek, ten opzichte van Broeckaert aan de dag hebben gelegd, wordt daardoor begrijpelik: zij zagen Frankrijk als de eeuwenoude vijand der Vlaamse zelfstandigheid, zij herdachten Waterloo telkenjare; zij ontzagen in Vlaanderen de konfessionele machten waartegen Broeckaert was opgestaan. Er gaapt een afgrond tussen Broeckaert en Conscience die door de Mechelse censor het Wonderjaer aan de hand van de katholieke lezing van de opstand tegen Spanje in Roomse geest laat wijzigen (1843) en in de Boerenkryg Neerwinden als de verlossing begroet: voor Broeckaert was Jemmapes de verlossing. Zij wilden liever, de Flaminganten, in Broeckaert zien - en men is met hen in hem blijven zien - de schrijver van dat aardige boekje Jellen en Mietje zonder hetwelk hij, zoals Van Duyse in 1841 meende, ‘onbekend zou zyn gebleven voor het nageslacht’; hij sprong hun te zeer uit de Vlaamse band; hij leefde tot 1826; tien jaar later wijdt Jhr. Blommaert, een der Gentse theoretici van de jonge Vlaamse Gedachte, een notice aan hem waarin men leest over zijn werk in de Franse tijd: ‘Hy weet de hervormingen, de willekeurige veranderingen welke in het politiek stelsel onzes Lands werden ingevoerd, in de gevolgen die algemeenen indruk maekten en die eeniegelyk kon gevoelen, na te gaen, en deze, niet zelden door bytende en diepzinnige bemerkingen vergezeld, onder schyn van aenpryzing, te laken, en zoo in hare echte kleur den lezer onder het oog te brengen.’ De lezer merkt dadelik dat dit nonsens is, de jonker zit met Broeckaert verlegen; en Broeckaert zelf wijst

hem terecht in het laatste nummer van zijn blaadje waar hij afscheid neemt en zich verantwoordt in een slotwoord dat hij tot Gysken richt: ‘Ik hebbe al uwe gezegsels opgeschreven en laeten drukken, niet om u belacchelyk te maeken, maer om duyzende menschen die u gelyk zyn, allengskens uyt hunnen slaep van kommerloosheyd te ontwaeken, en hun te doen letten op het gene 'er rondom hun gebeurde; 't is daerom dat ik gezorgd heb van al uwe sysseryen, zoo veel het mogelyk was, met de goede reden te wederleggen, 't is daerom dat ik van in den beginne gezegd heb: kont gy seffens de Fransche Revolutie niet leeren lief hebben, zyt vreédzaem, vervolgt uw beroep, en niemand zal u om uwe denkwyze stooren; maer als gy spreekt, spreekt omzigtig; weet dat de veranderingen der Staeten onvermydelyke gevallen zyn; weet dat het eynde der Monarchien en het beginsel der Republieken onstuymig zyn, weet dat het wysheyd is ten spoedigste uyt de Anarchie te geraeken, en dat het veel beter is te gehoorzaemen aen nog onvolmaekte wetten, als vrugteloos naer verloren voorregten te willen zoeken, en weet ook dat uwe wenschen noyt den Keyzer in het Land niet zullen brengen, als den intrest der vegtende partyen, en het geval der wapens dit anders beslissen.’

Borgers in den estaminé

Parcere personis,
dicere de vitiis

Martialis[aant.]

De sysse-panne: Borgers in den estaminé

Den bedelaer[aant.]

Weygert noyt geen Aelmoesse.
ROUSSEAU.

Eenen Bedelaer, zynen hoed uytstekende.

Den Bedelaer.

Mynheere.... in gods naeme.... als 't u blieft?

Gysken.

Allon weg, weg, geen Scheuërs aen myn ooren.

Den Bedelaer.

Waeragtig Mynheer, aerm zyn es een konte, da'k van myn leven nên keer ryke wierd, 'k en wenschtege van myn leven niet meer om aerm te worden.

Deugdelyk Herte.

Hy is klugtig.

Den Bedelaer.

Oh Mynheer aes 't u b'lieft een kleyne aelmoesse om veur myn Vrouw en Kinderkens brood te koopen.

Gysken.

God wilt uy helpen mynen vriend, m'en hên niet te geven.

Den Bedelaer.

'K hadde waeragtig liever een duyt Mynheer, want *Nen God helpt uy, keuneme van deure tot deure krygen.... Men zegt van raepen 'zy doen het gat gaepen' en me een veeste zydeze kwyt,* maer *n'en God helpt uy* vult zoo weynig den Trip dager geen gezonde veeste van laeten en kunt,

Deugdelyk Herte.

'K geloof waerlyk dat den *God helpt u,* u zoo veel nut en voordeel toebrengt als aen ons den *God loont u,* waer gy alles mede betaeld.

Den Bedelaer.

Hê Mynheer!

Bitterman.

Hoort, gy ziet'er my een vroylyk en openhertig Keerel uyt, indien gy my beloven wilt op al wat ik u vraegen zal, regtzinnig te antwoorden, gij krygt een goeden penning.

Den Bedelaer.

Mynheer da'k daer en tusschen eens mogt drinken, want *zien* en niet *proeven* is een droeve tentatie?

Bitterman.

Nu vraegd den Weerd een glas bier ik zal het betaelen.

Den Bedelaer.

God loont uy.

Bitterman.

God loont alleen de Werken die men uyt bermhertigheyd doet, en dees pinte bier schenk ik u uyt enkel kortswyl, zoo dat ik'er geen ander loon van verwagte als het genoegen dat uwe conversatie my geven kan, wanneer gy altyd openhertig spreken wilt.

Den Bedelaer.

Mynheer gy zult bevinden in al wat gy my vraegen zult da'k nên mensch ben die regt veur de vuyst durf spreken.

Bitterman.

Gy zyt nog jong en kloek, zegt my dan eens waerom dat gy niet liever een ambagt geleerd hebt, als te bedelen en alle veroodmoedingen uyt te staen.

Den Bedelaer.

'T es cat gy uy inbeeld Mynheer, dat bedelen eene veroodmoeding is; ter contrarie, bedelen es een goed ambagt en dat veel vermaek geeft; - gy zoed niet gelooven dat nên Bedelaer meer kan doen als nên Bankier!

Deugdelyk Herte.

Dat waer moeylyk om begrypen; ten waer dat gy

wilde zeggen, dat een Bedelaer op een dag meer luyzen kan winnen als een Bankier guinéën.

Den Bedelaer.

'T en es nog da niet; 't es heel het contrarie; - nên Bedelaer kan op nên avond g'heel zyn kapitael verteeren en morgen weer even ryk zyn, en daer toe en es nên Bankier niet bekwaem.

Bitterman.

Waerlyk dit geeft stoffe tot denken.

Den Bedelaer.

'T es zoo.

Bitterman.

Maer zegt my waerom gy geen Ambacht leert?

Den Bedelaer.

Een Ambagt, just just, als gy dat zegt Mynheer dan ziek wel dage weynige kennisse van 't bedelen hed'; bedelen es wel honderd keeren beter aes verken, daer en hedde geen gedagt van.

Bitterman.

Waerlyk als gy my zulks bekent ik zoude wel wenschen een denkbeeld te hebben van uwe manieren van leven?

Den Bedelaer.

Om dade my nên goeën penning beloft, 'k zal 't uy precies zeggen gelyk oft 't d'opregte waerheyd es. - Onze maniere van leven es g'heel aerdig, dade en zoede niet peyzen. Alle daegen kermesse, en goeën friko, dat en mankeert'er niet. - 'S morgens zie m'en

staen niet vroeg op, 'k blyve é kik me myn *Zanne* in myn bedde liggen tot dat de Zonne in ons gat scheynt. - Gelyk van den morgen 'k zey ê kik tegen myn wyf toe *Zanne* doet *Mie* op staen geeft-ze leujens om kaffe t'haelen. - Wel *Mie* zilde opstaen? - 'K kome moeder. - Mie - Mie - gaede opstaen zwelte of moe 'k uy uyt uywen nest kome slepen? - Maer ik kome moeder, wat blixems schreeuwen es dat 't es gelyk of ik doof waere. - 'T es gelyk staet op en zet het kleyntjen nên keer buyten onder de venster te kakken... Toe zyde daer? God zy geloft... Wat doede weer me 't kind, waerom doedet azoo schreeuwen?... 'K en kom 'er niet aen moeder aen den kwaeyën blixem. - geef het da beetjen pap da'k gisteren in den paelepel weggezet hên. - 'K en vind 't niet moeder, 't es zeker op g'eten. - Ah! g'hêd het weer zelve in uywen balg gesteken, gie vuylpynse, da 'k opstaen 'k schup uy de beenen van uyw gat. - daer me spreng myn wyf uyt heur bedde, en draeyde d'andere nên goeën ros; da'k het niet meer zien en koest, toens word 't mynen toer van spreken, 'k zegge waerom moeteze zoo smyten, dat en es geen slaen by maniere, ge zoeze nog een ongeluk doen. - Houd uy muyle vuylk.... of ik slaen uy mynen kloef op uy bakhuys. - G'en zoed niet willen. - Daer 'k zal 't uy toogen, en me eenen gafze my nên muylpeere da mynen kop deundege, maer z'heeft geweten waer veuren; 'k vlog uyt myn bedde.

'k sloeg al de peteelkens van de schouwe, en 'k gaf heur wel zoo verblixems kleun, dasse zwart en blauw es, en aesse heur meutze in heuren zak niet gesteken, 'k geloove da 'k ze stikken van een zoe gescheurt hên.

Bitterman.

Wete wel dat da zoo puyk niet en is van zyne vrouwe te slaen en dat zulks de liefde van t'huwelyk breekt.

Den Bedelaer.

Ter contrarie, Mynheer, hoe meer dame wy vegten, hoe beter vrienden dame zyn. - 'K wilde evegouw uytgaen, maer zy was al gouwe agter myn gat. - Dok, hoort eens. - Jeert van my, canaelde! - Dok, zilde die Sterre niet plakken, en een blaeze op den Rommel-pot spannen, om t'avond me te gaen zingen van de dry Koningen. - 'K hae nog liever dat myn handen afvielen. - Toe Dok, doeget, 'k zal uy dry oortjens geven... Daer me geraektege kik aen myn dreupelken, ik maekte de Sterre, en *Zanne* verwaeremde wat stikken van kiekens en kalfvleesch, die ze Donderdag in een overschotjen g'had haed.

Deugdelyk Herte.

Maer 't moet u nog al sterk afvallen dat gy nu de soupe uyt de Kloosters kwyt zyt?

Den Bedelaer.

Geen aprentie, m'en haeten wy die soupe niet; me

waeren daer veel te lekker toe; en ook, wa was 't veur nên kost, 't was gelyk kisseroet me waeter gekokt, en z'en dedender ommers niemendalle in aes danze te lekker waeren van zelve t'eten, en we krygen elders lekker brokken genoeg, meer aes damme kunnen eten.

'K ben ê kik toens naer den noenent volgens geweunte uytgegaen, me myn been verbonden en me myn krukken.

Bitterman.

Zoo gy hebt dan niets dat u let aen uw verbonden been?

Den Bedelaer.

Niets, Mynheer, myn been is zoo gezond als gy; - dat en es maer om de menschen tot compassie te trekken, en gelyk ofge gy my hier ziet, kan ê kik azoo dry Pauwen of een halve Kroone daegs krygen.

Bitterman.

En wat doet gy met dat geld?

Den Bedelaer.

Da moet 's naevens allemael op, gelyk gisteren avond, w'hên nên goeën journé g'had, myn *Zanne* me *Mie* zyn Koning-liedjens gaen zingen, en ik was in het genever-huys by de stove gaen zitten, tot danze my kwaemen roepen. - Hê wel, me den Derthien-avond, z'haên zy sesietjens me appels gereed gedaen, en nên goeën ketel saelde-melk

gekokt, en z'haê myn Moeytjen en heur Grootjen geroepen, die kwaemen me ons den Keuning trekken, Aes dade nuy al op was, toens dronkenme kavisse en t'genuyver me suyker gebrand, en myn *Zanne* weet van de reste te spreken.

Bitterman.

Nu, nu genoeg, daer is een plaket voor uwe openhertigheyd, en ik wensch u een goede plaetze in 't rasphuys.

Den Bedelaer.

Van gelyke en veel naervolgende Mynheer.

Gysken.

Waer aen dage uyw geld geeft, ik geef noyt aen geen bedeleers.

Bitterman.

En ik geef aen al die my vraegen, ik weet wel dat zy ten meerderen deelen al schurken zyn gelyk dezen, maer hier en daer treft men al eenen ongelukkigen aen, die van eene Aelmoesse goed gebruyk maekt.

18 Nivose Jaer 6.

Zondag 7 January 1798.

Gysken komt uyt

Gysken stelde zyne Zondag-Peruke op, streek met zyn mouwe het stof van zynen hoed, overging zyn schoenen nog eens met den vet-borstel, wierp zyne ratine mantelkope op de schouwers, maekte zyn kruys, stak zyn handen in een kleyn vossenvellen moffelken, riep Agnesse dat zy agter hem de onderste deure zoude grendelen, en begaf zig naer zyne gewoonelyke Staminé.

15 Brumaire Jaer 6.
Zondag 5 November 1797.

Kleeren[aant.]

> Nous cachons notre pauvreté sous des Lambris vernis & par l'artifice des Marchandes des Modes.
> VOLTAIRE.
> *L'Homme à quarante écus.*

Deugdelyk Herte.

Ziet dan wat schikte Gysken! ge zyt gelyk een Bruygom g'heel op uw beste.

Gysken.

'T es da 'k peysde dat 't schoon wêre zoê geweest hên, en dat myn kleeren daer mê en beetjen zullen verlugten, *(Zynen Flankaert in de hand nemende.)* 'T es een Laeken gelyk een panne, ten es niet verslytelyk en est, ge zoèd'er waeter op draegen.

Bitterman.

Ik heb u al den tyd dat ik u kenne dit kleed weten draegen: de Kleermaekers en hebben zig niet sterk van u te beloven, want gy houd u altyd aen de zelfste Mode.

Gysken.

Dat es vast, waer toe dient al die pragt in de Kleeren; dezen Trypen Jupon die 'k nuy veur een Onder-Veste draege, kreeg ik van mynen *Olivier-Oom* als ik myn eerste Communie dede; en dit Kleed es noch myn Trouw-kleed, en al est tot onder toe mê Knoppen 'k zal te kik pourtan alzoo verslyten, in 't God g'lieft.

'K zegt noch eens waer toe dient al die pragt in de Kleeren en al die blinkende dingen op het lyf, als om den eenen Mensch van den anderen schuw te maeken. Nên blooterik van nên Werkman en durft zyn oogen niet slaen op nên Fies dieder daer g'heel in 't Zyde loopt, den duts schaemt hem zyn slegt aengedaenzel en zynen aermen staet, en aes 't al omme komt 't es dikwils nên Kaelaert die onder een geborduerde Kasake zyne schulden zoekt te dekken: nên Man van treffe en kleed hem ommers zoo zottelyk niet.

Bitterman.

My denk het ook dat de Menschen van onzen tyd het beter verstonden; zy kwamen eenvoudig op straet, maer in huys ging de Keuken wel; nu is het just het tegendeel, vele maeken'er een knoop in 't hembde om een Kleed naer de eerste gouste te draegen.

Deugdelyk Herte.

Dat is volgens den kant langs waer men de zaeke zien wilt: de pragt is noodzaekelyk in een Land

daer overvloed van rykdom is; het is eene der grootste takken van den Koophandel. Ik geloof niet dat het Geld gemaekt is om het in Kisten op te sluyten zoo als onze Voor-Ouders deden; maer elk volgens zyn bezit 'er mede moet handelen. Ik bemin de pragt, zonder dat ik daerom geern zien dat zy in de Kleeren bestaet, noch dat een eerlyk Man zig zelven bezigt voor een Mantel-stok daer men wat lappen aen hangt, om gelyk Gysken zegt, de Menschen van hem schuw te maeken. In Holland daer nochtans geen Luxe ontbreekt, gaen de Mannen meest alle eenvoudig en gelykvormig gekleed, en ik hebbe reeds lang opgemerkt dat men aen het slag van pragt waer eene Natie zig aen overgeeft haere gesteldheyd zien kan. Een ryk Volk zal doorgaens groots zyn in zyne Meubelen, Gebouwen, Equipagiën en eenvoudig in zyne Kleeding; daer een Volk dat aerm word, en de groote en nutte Kunsten niet meer onderhouden kan zig zal overgeven aen de pragt der Kleermaekers en Modewinkels.

20 Nivose Jaer 4.
Zondag 10 Januarius 1796.

Den werkman[aant.]

In Sint Jacobs. D'herberge.

Gysken, met zyn beste paruyk aen,

Gysken.

Dag Procureur.

Den Procureur.

Wel, hoe komt gy hier gesukkelt.

Gysken.

't Es imand van myn kennisse die my hier in gesleept heeft.

Den Procureur.

Met den dobbelen Zondag, aparent.

Den Metser.

Ja, want ik geloof niet dat vader Gys de Decade zal vieren, 'ten zy als hy op eenen Zondag komt.

Gysken.

Ge zyt gunder g'heel vet mé hunderen décadi; 'kgeloove dader n'en schoonen stuyver by wint.

Den Metser.

M'en doender eventwel geen schaede by.

Gysken.

Da zyn al nieuwigheden zynt die 'k my niet aen en trekken, 'khek van kins gebeente de Zondagen en Heyligdagen geviert, en ik zalder ik my by houwen.

Den Metser.

Dat is goed voor een man als gy, die van niemand depenteert, maer dat gy een werkman waert ge zoud u moeten schikken naer de reste; ik ben nu sedert eenigen tyd werkman van het Departement, en ik ben by de Wetten verpligt van myne knegten de Decadis te doen vieren, en hun den Zondag te doen werken, of hun weg te zenden, en kan ik het doorhouden, ik rekene dat my zulks jaerlyks een eerlyke winste moet uytbrengen.

Gysken.

Da zoe 'k wel willen weten?

Den Metser.

'K zal u dat gemakkelyk uytcyfferen; daer zyn in een jaer twee-en-vyftig Zondagen, zes onze lieve Vrouwe dagen, nen tweeden Paesdag, nen tweeden Sinxendag, twee Kersdagen, St. Pietersdag, Sinte Lieven, H. Sacramentsdag, Nieuwjaerdag, dry Koningendag, Hemelvaerd, Metzers mestdag, twee Vastenavendagen in de weke, Kermis maendag en dyssendag, en den maendag van 't sluyten, zonder die 'k nog vergete; ergo 52 Zondagen en 20 heylige daer by, dat maekt 72 dagen, dat myn knegten my geen profyt inbrengen; nu daer zyn maer

36 Decadis, dat maekt d'elft, zoo dat myn knegten 36 dagen op een jaer meer werken; en een schelling dags, die ieder knegt my inbrengt zonder de andere winsten, en veertig knegten in het werk, is my dat geen rente van twee-en-zeventig pond Wisselgeld 's jaers; - Rekent eens indien al de baezen van de Stad dit order volgden, hoe veel zy jaerlyks niet zouden verryken.

Gysken.

'K en zie 'k niet da daer imand te ryker om word, kom het al den eenen kant in het gaet al den anderen kant weer uyt, da geld kan niet gedyen.

Den Metser.

Dat geld gedyd g'heel wel, als g'er maer goed gebruykt mé maekt, 'k weet wel dat den werkman met die winste geenen Rentier kan worden, maer tog, als hy het gaede slaet het helpt altyd; en willenze 't deur de kele jaegen, gelyk'er vele zyn, z'hebben eventwel zes-en-dertig dagen min occasie van hunder zat te zuypen, en hun wyven krygen zes-en-dertig rammelingen min op een jaer, want dat Volk en besteed den Zondag niet anders als om te drinken en te vegten.

Gysken.

G'en zult het tog niet deure breken, Zondag es Zondag, en 't werkvolk es da geweune.

Den Metser.

'T werkvolk was tegenwoordig geweune veur hunder zelve te werken, was'er ievers een krawytjen,

't wierd uytgesteld tot 's Zondags 's morgens, en moestenze wat hout of steenen gaen koopen 't was 't werk van 's Zondags 's agternoens; al wat hun kan tegensteken is dat zy nu dien dag voor den baes moeten werken, want werken doen zy dog die neerstig en rap zyn; ten waeren maer de luyaerds, of de gene die te bloot waeren om kalanten te winnen, die 's Zondags wandelde. - Ik stond voorleden Zondag aen myn werk en hurktege; dat was een geknor van d'helle, om dat ik gezeyd hadde, dat ik al de gene die'er zouden uytgescheyden hebben, hun briefken moeste geven, en hun werk beletten. Daer was eventwel onder anderen eenen die van den Klubs en van den Cirkel geweest hadde, en die begon uyt te vallen tegen de Zondagen en Heyligdagen.

'Ik ben zeyd hy, in supositie nên werkman, nên aermen duvel, 'tes nuy Paesschen gepasseert, negentien jaeren da'k op 't ambagt ben, en tegenwoordig win ik nên gulden dags en myn dobbelken da maekt twee-en-twintig stuyvers. Myn vrouwe spint en zoe keunen zeven stuyvers dags winnen da 't heur altyd meugelyk waere van te werken; maer 't oppassen van heur huyshouwen, de ziekten, de kinderbedden, en al dien bugt nemen het beste paert van heuren tyd weg; zoo da 'k rekene daze maer nên plaket daegs en wint, en daer nuy afgerekent de wintermaenden da 'k moe stille liggen, en komt maer op veertien stuyvers da'k den eenen

dag deur den anderen winnen kan; - daer by het plaket van myn vrouwe, maekt zeventien en alven, dame by-een brengen. - Rekent toens daer nog af de daegen da 't kwaed were es; tachentig Zondagen en Heyligdagen, en ge zult zien dat imand van ons fonctie, geen vyf maenden op een jaer geld mag winnen; - nuy gerekent vyf maenden, tegen zeventien en alven daegs maekt volgens da Meester Klaes van over de Nieuwbrugge het uytgecyffert heeft, honderd-een-en-dertig guldens en vyf stuyvers, en dat es op 't hoogste gerekent ons jaerlyks inkomen.

Laet ons nuy nên keer zien wa dak moet uytgeven. 'K heb acht kinders in 't leven en een op den weg, want 'k hedder twee dood. - 'K ben vyftien jaer getrouwt, zoo da 'k moet rekenen da't my jaerlyks kost van kinderbeddens en vroevrouwen veertien à vyftien guldens, want veur 't doopen moet ook al iets geven, en peter en meter moeten tracteren. - 'K woon in een huyzeken van dertig guldens, en myne dry jongens kosten achtien guldens van schole gaen, tegen tien stuyvers ter maend, ergo, achtien en dertig es acht-en-veertig, - acht-en-veertig en vyftien es dry-en-zestig. - Toens en hedde nog kleeren, nog eten, nog zeepe nog hyt om te wasschen en te kokken, - de dry-en-zestig van honderd-een-en-dertig blyf.... veertig... twintig.... achte.... 'k zegge wel blyft nog acht-en-zestig guldens, daerme en geel jaer mé getiene moeten leven,

- 't es pas en plaket daegs. - Ten zy dat het ons Heere voorziet, dat'er tusschen in wat te krukken valt, me zoen rneugen ons kele toe binden. - Zeg nuy aesge azoo moet schrabben om uywen buyk te paeyen, zoede uy niet verdommen aesge nên Zondag of nên Heyligdag ziet komen; en dage ten plaisiere van de Munningen en d'Herbergiers die hunderen kost by den Zondag winnen, moet gevouwen s'aerms blyven zitten, terwylent dat zy hunder pinte wyn lossen en hunderen oest op doen, en wynig bekommert zyn of wy t'eten of te gebreken hên. - Hoort zyd hy tegen zyn kameraeden laet ons altyd werken aesme 't hên, want daer komen van 't zelfs wandeldaegen genoeg, - want aesge liefhebber van den Zondag zyt dan haedde moeten knaepe van een gilden of kloosterknegt worden, want veur hunder alleen es den Zondag eenen profytigen en plesierigen dag: - zy gaeven hem gelyk. - 'T es waer zyder eenen van de knaepen, 'k hed' zoo dikwils gevoelt aeser azoo nên Zondag en twee Heyligdaegen agter een kwaemen, dater van den tweeden dag geen zaeyd in 't baksken meer was, dame ons brood moesten plakken, en dak de bezinne van den winkel schoone ging spreken om nên dag en half op myn weke t'hên, want aes ik geen werk en hên, 'k en kan om den blixem niet t'huys blyven, en aes ik toen binst de weke niet mag over werken en da 'k myn volle weke niet kan t'huys brengen, toens kryg ik nên slets of

nên kloef naer mynen kop en brabbelingen in myn muyle.

Gysken.

Da zyn azoo al praetjens tegen den vaek, want mé al dade zal den Zondag nog altyd Zondag blyven. - 'k ben ê kik nuy zoogenomen proprietaris, wie zalder my 's Zondags doen werken aes ik niet en wille; - willen zy Decadi houwen wel gewert hunder, maer ik verstae kik Zondag t'houwen, en wie kan my da verbien of ze moeten de Religie afschaffen.

Decadi 20 Floreal Jaer 6.

Zondag 9 Mei 1798.

De merkten[aant.]

Gysken.

Ik kan da wel lyën danze die spelen verbien, daer en heêt daer niemand geen schae by; en aesse naer de Comedie niet kunnen gaen, ze zillen misschien meer naer 't Lof gaen. Maer 'k en kan niet peyzen waerom danze nuy de Mortdagen verbien aes 't Dekedi es, en waerom danze de Boeren naer de mort willen doen komen aes 't Heyligdag es, gelyk gepasseerden Vrydag op onze lieve Vrouwe Lichtmisse? Haê da niet een schoon schandael geweest van de morten vol volk te zien? - Maer de Boeren hên de wyste geweest, ze zyn thuys gebleven, en d'ouw Kleerkoopers ook, die zoên liever dry weken hunder huys sluyten, aes op nên Heyligdag hunder kraemen te laeten zetten, want al zyn 't maer ouw Kleerkoopers, nog hênze religie.

Bitterman.

De reden waerom men de Merktdagen op den Décadi verbied, en toelaet op de Heyligdagen, is, om dat den Décadi eenen publieken rustdag is, en

dat de Republieke buyten haere Feesten geene Heyligdagen erkend.

Gysken.

Jae maer, daerentusschen, die by de Mortdagen leven moeten, bekennen het in hunderen buyk, en g'hed gy goed zeggen 't es rustdag, daer geen eten in de schrapraey es, daer en es zeker niet veel goeste van rusten en esser; want nên eyëlen buyk en slaept niet wel. Zied nên keer wat'en verlies dat da es veur de stad, z'hên my gezeyd dat'er wel zes of zeven Mortdagen op 'en jaer zyn, die op nên Dekedi komen.

Bitterman.

Dat is waer. En al is't dat voor dien dag den Merktdag op 's anderendags verschoven word, men heeft reeds gezien dat het altyd een geschonden merkt is, om dieswille dat'er op den Zaterdag nog andere Merkten by de Stad zyn, die vervolgens den keus der kooplieden verdeelen. 'T is te hoopen dat'er zal in voorzien worden, want moest het zoo blyven, de stad zoud'er ten minsten een vyfde van haere inwendige negotie by verliezen. Rekent maer zes Decaden binnen het jaer, en twee of dry Heyligdagen die ook op eenen Vrydag konnen vallen, zulks maekt al haest thien van de een- of twee-en-vyftig Merktdagen die wy op een jaer hebben.

Gysken.

Zeker wel, 't es een halve rewine veur de Winkeliers, en z'haênt al beter alles gelaeten gelyk of het was.

Bitterman.

Zulks is ook niet wel mogelyk. Het republikeyns regimen waer onder wy leven wilt absolut eene andere tydrekening invoeren, dus moet alles natuerlyk eene nieuwe gedaente nemen.

Gysken.

Hoe zoenze dat dan aen boord gaen leggen?

Bitterman.

My dunkt dat'er eene heele nieuwe verdeeling der Merktdagen, door de Authoriteyt wie het behoord, moest gemaekt worden, geschikt op den nieuwen Almanak, (aengezien men den ouden niet meer volgen kan) ik zoude by voorbeeld in Gend twee Merkten willen, zoo genomen, den eersten en zesden dag van ider Decade, en de andere plaetzen van het Departement op andere dagen, volgens de utiliteyt van de Commertie het zoude vereysschen.

Deugdelyk Herte.

Maer dan zoud gy weer in het eerste ongemak vallen, gy zoud door de Zondaegen die 'er tusschen loopen, verliezen dat gy nu door de Decaden verliest.

Bitterman.

Daer in zoude zoo veel mogelyk konnen voorzien worden, Men zoude de verscheyde Merktdaegen zoodaenig moeten schikken dat 'er noyt geen twee te naergelegen plaetsen op den zelven dag Merkt hebben, en dat 'er alle gemak zoude zyn voor de Kooplieden om de zelve de eene naer de andere

aftegaen, en eyndeling in het centrum van het Departement te eyndigen. Door dezen middel zouden zy onmogelyk eene Merkt konnen overslaen, zonder de keten van hunnen gewoonen omloop te breken en zig zelven sterk te beschaedigen.

Wat aengaet van de Merktdaegen te verzuymen om dat zy op Zondaegen vallen; dit vooroordeel zoude haest geweert zyn, want men moet buyten onze Stad niet gaen, om te zien dat den Zondag van ouds by ons eenen Merktdag is: wy hebben immers op den Kauter, Honde-merkt, Konyn-merkt, Duyve-merkt, Blom-en-zaed-merkt, waerom en zoude het dan ook geen Graen en Lynwaet-merkt mogen zyn; waerom als 'er een Merkt van fantasien is, 'en zoud 'er ook geen Merkt van de eerste noodzaekelykheid mogen zyn. Waer is den Wenkelier die 's Zondags de kalanten die zig aenbieden buyten den winkel sluyt? wat grooter kwaed zoude hy dan doen met in zynen toog op de Merkt te zitten, als in zyn huys. Nog meer, de Byloke die by ons een Foire in profyte der geestelyke was, verbeelde ons 's Zondag en 's Heyligdaegs een volle Merkt, en noyt heb ik imand daer over weten verergert zyn.

Gy ziet dan wel dat alles afhangt van een goed en gelykvormig systema; en dat hoe meer de Wetten wiens uytwerking onvermydelyk zyn zullen generael gemaekt worden, hoe beter 'er het publiek by zal vaeren. Want al de verwerring ontstaet maer door

het samenvloeyen van de oude en nieuwe gebruyken die geduerig tegen elkanderen stooten, zonder dat men regt weet waer aen zig te houden.

16 Pluviose Jaer 6.
Zondag 4 February 1798.

Emplette

Bitterman.

'K hebbe u Vrydag op de Graen-merkt gezien, hebt gy emplette gedaen, Vader Gys?

Gysken.

Jae, jae, daer moet g'eten worden, 'k hebbe nog een zaksken opgedaen eer dat 't graen opslaet; - me meugen niet klaegen dat 't brood te diere nes. Dat het me alles zoo wel ging, me zoên reden hên van ons te beloven; - d'andere etelyke waeren zyn ook nog al koopelyk, myn vrouwe heeft naer de merkt geweest, d'yëers acht stuyvers, acht-en-halven ten hoogsten, en de botter veur negen-en-twintig en dertig stuyvers, 't es burgerlyk.

Deugdelyk Herte.

En de botter moet nog beter koop worden.

Gysken.

Hoe zoo, da 'k da wiste, 'k zoê nog wat wagten van myn provisie op te doen; want hier nên stuyver en daer nên stuyver, 't helpt al huyshouwen, - me moet tegenwoordig alles ten nouwsten aenleggen,

in nên tyd dat'er van nievers niet geen oortjen geld en komt, en dat de Provintie niet en betaelt.

Deugdelyk Herte.

Als men gaet reflecteren de schroomelyke masse botter die in de Kloosters verslonden wierd, het is onmogelyk dat zy nog oyt zoo duer kan worden als in de voorleden jaeren, want daer wierd in zommige diër Gemeenten meer botter verkwist, dan dat'er tot onderhoud van vyftig huyshoudens zoude noodig zyn; - ik hebbe de knegten uyt de Augustynen verscheyde mael de vetkuype aen de voerlieden van den lievegang en aen de boeren, voor smeer van de waegens zien verkoopen, tegen eenen stuyver 't pond, die om zeggens maer lauter gesmolten boter was.

Gysken.

Gelyk 't uy blieft Deugdelyk Herte, maer het waere al veel beter, waert al veel beter, dat de botter wat dierder waer en dat de Goddelyke diensten mogten gerust gebeuren, gelyk van te veuren, want 't moet tog allemael van God komen, en al dame hoort en ziet en dient maer om straffen en plaegen over ons land te trekken.

25 Floreal Jaer 5.

Zondag 14 Meye 1797.

De kloosters[aant.]

Gysken spreekt.

Zegt gy daer van dage wilt, de Kloosters doen veel deugd aen 't gemeente, 't es d'opkomste geweest van al menig eerlyk man, en 't waeren schuldenaers daer ge mogt op rekenen, g'en moest daer veur geen bankroete vreezen en moeste, gelyk het dikwils gebeurd by al die windmaekers. - De Kloosters doen meer dienst aen 't Publiek aes de Parochie Kerken; g'hed'er een Misse op nên gezetten tyd, en een schoon Uytveert veur kleyn geld, dat in de Prochie Kerken wel dry dobbel zoe kosten mat den helft zoo veel devotie niet. - Dame de Kloosters niet en haên d'helft van de stad stierf zonder biegten, want aes Mynheer den Pastor hoort dat het geen vetjen en es, hy en zal niet ligt uyt een kermisse scheen, of 's nagts zyn gat uyt zyn bedde ligten, 't es weer al naer de Kloosters dat'er geloopen word, en 't es gelyk veur wie ge vindze gy alle ueren gereed. - Veur een Huyshouden daer veel Kinders zyn, es 't al dikwils een occasie geweest

om de Famílde in staet te houden, want alle menschen en hên geen goeste van trouwen nog van soldaet te worden, en men moet zoo wel de vryheyd hên om Kluyzeneer te worden, als om nên anderen staet t'aenveerden, dat zegge kik - Wat dat'er es van hunder Rykdommen die hênze ten deele mê spaeren gewonnen, want rekent nên keer dat ieder Klooster maer een acht honderd of een duyzent pond op een jaer te boven steekt, dat dat met'er tyd nên grooten schat moet maeken, en die sommen hên al dikwils te passe gekomen, om Lasten aen de Majesteyt te betaelen, die anders op den aermen hals zoen vallen. - Al dak'er op te zegge wete es danze hunder zelve wel wel meugen doen, maer danze te slegte Soepe veur den Aermen maeken van hunder overschotten, want ons Heere in zynen tyd spaerdege 't uyt zynen mond om het aen den aerm te geven.

23 Ventose Jaer 4.
Zondag 13 Maerte 1796.

Den capucyn[aant.]

De Religie doet veel goede werken doen, die de Philosophie niet gebieden en kan.
ROUSSEAU
Emile.

Den Paeter Guardiaen spreekt.

Ik wil geern beginnen, en toonen dat ons behoud buyten dat van al andere gemeenten voor het welvaeren van den Staet noodig was, niet alleen eene menigte geestelyke en wereldlyke Schryvers, maer ook de grootste vyanden van den Godsdienst, hebben betuygd dat wy nuttige stigtingen waeren om het volk in toom te houden. M a c h i a v e l , den aerdsvyand van de Geestelyke, zegt van ons, dat, zonder de opkomste van ons Order, de Religie misschien al sedert twee eeuwen ten onderen was[(a)]. Het is onzen regel geweest van altyd strenge zeden te prediken, en tegen de vermaeken van het volk te burlen. De aermoede, in de welke wy scheenen

(a) Machiavels *staetkundige Redenvoeringen* I, Boek, 12 kap.

te leven. dede onze leeringen by het kleyn volk toenemen en gelooven; en alzoo deden wy hun de straffen der helle vreezen waer mede wy hun bedreygden, lessen van onderwerping en geduld, die zy zekerlyk uyt den mond van eenen vollyvigen Kanunning nog van eenen zorgeloozen en welgemoedden Munning zouden ontfangen hebben. Neemt de kleyne menschen de vreeze der hellen af; leerd hun niet, dat de aerme gelukkig zyn, en dat'er eer eenen kemel door de ooge van een naelde zal kruypen, als dat eenen ryken in den hemel zal komen, en gy zult zien wat ongelukkige gevolgen de maetschappy zal te vreezen hebben.

In alle saemenlevingen (zegt eenen geleerden Schryver; want wy, Capucynen, al maeken wy geen gebruyk van de boeken der Philosophen, wy lezen'er tog eenige t'onzer eygen onderrigting) in alle saemenlevingen, in alle gecivileseerde landen, zyn'er altyd twee verscheyde zedeleeringen onder de menschen geweest, de eene streng en vol verstervingen, en de andere zagt en toegevende; de eerste is voor het kleyn volk, en de tweede is voor de bemiddelde lieden, en menschen die in de volle wereld leven. Dit onderscheyd spruyt uyt zig zelven; want die de gunsten van de fortuyn heeft, wilt'er een eerlyk gebruyk van maeken. Men kan, nog men durft de begoede menschen niet kwalyk nemen dat zy pragt doen, dat zy genoeglyk leven, dat zy zig door allerleye vermaeken laeten

streelen, dat zy in het heymelyk dikwils lekker en geyl zyn; men zegt hunnen staet vermag dat, en brengt dat mede; dus is de zagte en toegevende zedeleering alleen voor hun.

De zedeleer der strengheyd, en die wy het volk prediken, is het tegendeel; wy verfoyen in onze Sermoenen alles wat de ryke doen; wy aenzien hunne genugten met eene schrikkelyke oog, en zulks doet deugt aen den Staet. - Reden waerom?

Alle de involgingen van de gezindheyd zyn verderffelyk voor aerme en geringe menschen; want wat heeft eenen ambagtsman, eenen werkmensch anders noodig, als dat hy eenige weken ledig loopt, kwist, en de plaisieren der ryke naerjaegt, om voor eeuwig in zyn ongeluk te dompelen, en dikwils tot stelen en moorden overtegaen. Wie ziet'er in dezen tyd met eene geruste oog de afwyking van eene menigte aerme van den Godsdienst? Wat deugden winnen zy by het verliezen van hunne Religie?... De dwaelingen der aerme zyn altyd gevaerlyk, en de gene der ryken beschaedigen zelden de saemenleving. Een ongebonden leven, al duert het verscheyde jaeren, en kan eenen begoeden persoon niet ruïneren, en eene maend wulpsheyd brengt eenen werkman in schulden en omstandigheden waer hy noyt meer uytgeraekt.

'T is daerom dat alle strenge Predikatien meest tot het kleyn Volk gedaen wierden, en 't is alzoo dat wy zyne woeste driften geduerende verscheyde

eeuwen hebben weten in te toomen, en hem deugden in te boezemen, die men zelden by den Philosoph en by de Ryke vinden zal.

26 Germinal Jaer 6.
Zondag 15 April 1798.

Den St. Pieters Heer[aant.]

Pourquoi ceux qui devroient imiter les Apôtres;
Ont ils seul plus de bien, qu'il n'en faut pour dix autres.

BOILLEAU.
Sat. 12.

Den St. Pieters Heer spreekt.

Om u te toonen dat de Munningen meer als de maege en het eerschgat van de Sociëteyt waeren, zoude ik zelfs niet moeten ophaelen hoe nuttig wy van in onze stigtinge geweest zyn.

Men verwyt ons tegenwoordig dat wy een kommerloos en onbezorgt leven leefden, en wat zoude men zeggen, hadden wy het geld dat onze Voorzaeten door neerstigheyd en aerbeyd vergaederd hebben, in koffers opgehoopt, en laeten beschimmelen. Gy moet bekennen dat al het gene men ons daer op zoude konnen zeggen, ook zoude konnen gezeyd worden van allen anderen ryken Propriëtaris, die zyne middelen gebruykt, om zig een Hemel op de aerde te bezorgen.

Gy weet wel dat men het aen de Kloosters danken moet dat onze gewesten tegenwoordig zoo sterk bevolkt zyn. 'T zyn de Kloosters die van heyen en dorre plaetsen vruchtbaere Landen gemaekt hebben; 't zyn de Kloosters die de Konsten en Wetenschappen in de barbaersche eeuwen gered hebben, zoo als Voltaire onzen gezwoôren vyand, zelfs genoodzaekt is te getuygen; het zyn de Kloosters die in tyden van schaersheyd heele Provincien voeden en onderhouden; het zyn de Kloosters die de Bouwkonst in het Land gebrogt hebben; het zyn de Kloosters geweest die den Landbouw gemaekt hebben het gene hy tegenwoordig is, en de reden van myn gezegde is klaerlyk te bewyzen.

De Kloosters, door hun instelling waeren eene altydduerende Famillie, die altyd een zelfste voorwerp vervolgde, die altyd aen de zelfste regels van gespaerzaemheyd onderworpen was; een voordeel voor de saemenleving, dat men noyt in andere Familien vinden kan. Want nauwelyks kan een ryk man dertig jaeren een aengevangen plan, het zy van Koophandel of Landbouw vervolgen, of de dood brengt de middelen, die hy daer toe besteedde in handen van andere menschen, die anders gezind zyn, en het begonnen werk verlaeten om zig aen nieuwe speculatien vast te hegten, die weynigen tyd naerdien wederom door hunne Erfgenaemen worden omgeworpen. De Kloosters in tegendeel konnen noyt van inzigt veranderen; hadden zy

voorgenomen een berg af te voeren, een moras op te droogen, een heyde vruchtbaer te maeken, een nieuw dorp te bouwen, dit plan wierd vervolgt, al hadde het een heel eeuwe moeten dueren, om dat zy zeker waeren dat zy'er vroeg of laet het profyt van moesten genieten.

Zeker voorzaegen, en wisten de Kloosters wel dat zy zulke groote inkomen niet konden verteeren, nog het was ook hun inzigt niet; want gy weet wel dat'er niet een gemeynte was of het steunde op de hospitaliteyt en de weldaedigheyd, dat wy bynaer den aermen van heel het land onderhielden; de behoeftige groote, leefden zelfs, ten kosten van de Kloosters, want hunne pelgrimagien en bewegen strekten veeltyds niet anders als om het onderhoud te vinden; zoo dat door dezen middel menigen Prelaet meer Hovelingen had als een sterken Koning. Gy moet ook bekennen, dat'er ten allen tyde meer medoogendheyd eerschte onder de ryke Kloosters, als onder de ryke Familien; hoe menig Huyshouden wierd'er niet in stilte door de Kloosters ondersteunt, en hoe menig ryk man hebben zy niet voordsgebragt; daer de Particuliere meest altyd het tegendeel doen. - Dat eenen mensch in de uyterste ellende van huys tot huys by de ryke eene bete brood gaet vraegen, men zal hem alom de deur voor den neus slaen, en al bezweek hy op hunnen drempel nog zoude niemand het hoofd uyt de

venster steken. En waer is den behoeftigen die zeggen kan dat wy oyt een maeltyd eten refuseerden.....

3 Floreal Jaer 6.
Zondag 22 April 1798.

Het boerken

Het Boerken spreekt.

'K en wete bykans niet me wie da'k het zoê houwen, mat den Capucien of ma den Sen Pieters Heere, want alle beyë doenze ons veel deugt.

De Capecienen kwaeme Biechte hooren en Preken op d'Hoogtdaegen, en nog gaevenze ons bovendien nog jaerlyks een maey trectement op de kerweyë; maer de Sen Pieters Heeren deën ook veel deugt, 't waeren meest al hunder landen dieme gebruyktegen, en me vaerdeger wel me; - me pagtege veel beter koop als by nên particulieren, en me moesten nievers naer ommezien; mankeerdeger nên steen aen het huys, zy maektegen 'en g'heel nieuw pagthof, en haê den ougst uy tegengeslegen, ge kreegt tyd of afslag, dade van andere proprietarissen niet en zoêd krygen: ter contrarie, die tegenwoordig myn pagtgoed gekogt heeft, zoê wel kyten van my 'en jaer veurenop te doen betaelen, en hy komt geenen eenen keer buyten, of hy kyt van te verdieren; de reparatie moete zelve doen,

of verschieten, en gaede betaelen, g'en krygt geenen botteram nog geen glas bier, zoo da kik den Sen Pieters Heere gelyk moet geven, es 't anders, 'k en kan 't niet gebeteren.

3 Floreal Jaer 6.
Zondag 22 April 1798,

Den soldaet en den kanunning[aant.]

Den Citoyen.

Maer ik wenschte wel dat gy my eens uytleyd waer in uw Republikaenism en uw civism, tog bestaen, nimmer zoud gy uw bloed en leven voor den Staet te panden stellen?

Den Kannunning.

Gy rekent dan voor niet den ziel-last die wy draegen, en de smertelyk studiën die wy doen moeten om het volk te onderwyzen. Ten allen opzigte zyn de werkingen van den geest penibelder als de werkingen van het lichaem. Men moet maer jong en kloek zyn om de waepens te draegen, maer men moet eene volmaekste gezondheyd hebben om den last der studiën te boven te komen. Ziet eens wat armoe men moet uytstaen, wat slegte brokken men moet eten, wat vernederingen men in de Collegiën en Seminariën moet leyden, eer men tot eene Kanunningdye komen kan, ziet eens.....

Den Citoyen.

'K zie wel dat gy waerlyk reden van klaegen hebt,

en dat gy goede bewyzen van civism by zult brengen: tog, had gy een jaer of twee het kalfsvel moeten volgen; had gy Ouders, Huysgezin, vrienden en kennissen moeten verlaeten om ter verdeding van het Vaderland nae de Grenzen te vliegen, ik meyne dat gy een ander gevoelen van het waer civism zoude opvatten. Gy spreekt van aermoe en onderdrukking. Maer wat is'er aermer als een Soldaet, 't is de aermoede zelve, in vergelyking van een Kanunning.

Den Soldaet moet zig bevredigen met eene kleyne betaeling, die hy dikwils naer den tyd ontfangt, en die hem nu en dan nog gesnoeyd word: - een Kanunning in tegendeel, helpt jaerlyks groote kapitaelen deelen en trekt zyne prebenden altyd just op den valdag.

Den Soldaet moet dikwils daegen en daegen marcheren zonder dat hy zynen behoorelyken nooddruft heeft; de vrugten des lands die hy met zyn bloed beschermt mag hy niet aenraeken, of doet den grooten honger hem iets nemen, 't is in perykel van zyn leven te verliezen en met vreeze voor zwaere straffen. - Den Kanunning steekt nog hand nog vinger uyt, en het thiende deel van al wat de aerde draegt word hem t'huys gebragt.

Den Soldaet moet den winter door in 't Veld blyven; slegt gekleed, dikwils zonder Hembde, zonder Koussens nog Schoenen. - Den Kanunning, als hy maer van zyn *Ouille boeuf* naer den choor

gaet, heeft boven op zyne lange Soutane nog eenen waermen Mantel met vellen gevoeyrt.

Hoe dikwils moet den Soldaet den nagt door, in regen, haegel, sneeuw en wind, op den hoek van een veste staen. - En den Kanunning is hy in ceremonie, die verlaet op den eersten druppel nat die valt de Processie die hy volgen moest, om in het een of ander huys te gaen schuylen.

Den Soldaet naer eene lange moeylyke marche vind nouwlyk imand die hem in wilt nemen, elk knort tegen de logementen, nat, moey en koud, kan hy nouwlyks een Strooyzak krygen om op den platten grond liggen. - Den Kanunning heeft hy lust om een speelrys te doen, vind geen een Pastoor, geen een Burgemeester die zig niet eene eere maekt van hem te herbergen; vier Beddingen moeten onder de leens van mynheer den Kanunning liggen zugten, tot dat 's anderdaegs een ryk middagmael, hem den vaek uyt de oogen doet vryven. - En om de maet van verkeertheyd te vervullen, zegt men nog gemeynelyk van een Kanunning of van een Abt die den dag door in zyn Bed, aen zyn Tafel of in zyn Fauteuil ligt, zulk een Paeter, zulk een Priester, *staet* tot Gend of *staet* tot Brugge: en van eenen ongelukkigen Soldaet, die laet mag slaepen gaen, vroeg moet opstaen, en den dag door moet in de weire zyn, zegt men, hy *ligt* tot Ipren of hy *ligt* tot Doornyk,

al of hy een mensch waer die noyt uyt zyn slaepkamer moet komen.

Naedert 'er een dag van bataille, den Soldaet bloot gesteld aen alle gevaer, word den kop gepletterd; of ontstaet hy het met een aerm of been kwyt te geraeken; hy word van den dienst ontslegen, en mag voor het overig van zyne dagen zyn brood gaen bedelen - Werd eenen Kanunning of eenen Paeter afgeschaft, elk steld zyne deuren open, en men twist wie hem eerst in huys zal krygen.

Keert den Soldaet gelukkig van het slagtveld, wat heeft hy 'er voor? niets, geen stuyver meer, dikwils geen lepel soupe, nog geen bete brood om in zynen mond te steken. - Keert den Kanunning op eenen grooten Feestdag, als hy meer als naer gewoonte heeft moeten zingen, uyt zynen choor naer huys, al wat lekker is word hem opgedischt, en geene Wynen zyn kloek genoeg om zyne kragten te erstellen. - Gy moet bekennen, Mynheer den Kanunning, dat het civism van een Kanunning-leven niet te vergelyken is by het civism van eenen Verdediger van het Vaderland; nogtans de betaeling van den Kanunning en de betaeling van den Soldaet komen beyde uyt 's Lands Schatkiste.... Zoo ik dieper daer in moest gaen, het zoude den Oorlogsman niet sterk konnen aenmoedigen, als hy ziet dat den zang van de Kanunningen beter betaeld word als alle zyne diensten en de gevaeren die hy loopt.

Den Kanunning.

Maer hoe spreekt gy, weet gy niet dat wy geestelyke Corpsen ook Soldaeten zyn. Gy, andere Soldaeten, verdedigt maer de wereldsche bezittingen, en word, myn dunkens, naer verdiensten betaeld; maer wy geestelyke Corpsen, die de Soldaeten des Hemels zyn, die voor het welvaeren van uwe ziele stryden, die met geweld de poorten des Hemels voor u openen, verdienen zekerlyk dat men ons de wereldsche en aerdsche dingen, die wy u leeren veragten, in masse toewerpt, om aen het volk te doen zien, hoe men dezelve moet behandelen en verfoyën.

11 Nivose Jaer 6.

Zondag 31 December 1797.

De kerken[aant.]

..... Je ne veux desormais,
Dans les Prêtres de Dieu que des hommes de paix,
Des Ministres chéris, de bonté, de clémence,
Jaloux de leurs devoirs, & non de leur puissance;
Honorés & soumis par les Lois soutenus;
Et par ces mêmes Lois, sagement contenus:
Loin des pompes du monde. enfermés dans leur Temple,
Donnant aux Nations le précepte & l'exemple,
D'autant plus révérés, qu'ils voudront l'être moins
Dignes de vos respects.....

VOLTAIRE.

Gysken.

Zegt my eens, Bitterman, myn Agnesse es daer me t'huys gekomen, danze allemaele de Kerken en de Pasteureyën gaen verhueren, es da waer?

Bitterman.

Jae 't.

Gysken.

Ziede wel zie, moestenze zy hulderen Eed niet doen dan? Wat hênzer nuy me, niemendalle, aes danze veur al hunder moete nog hunder Kerke en Pasteuryën kwyt geraeken; 'k hêd ê kik altyd wel gezeyd,

dat de katte maer op 't laeste zoê op de koorde gedanst hên.

Bitterman.

Hoe raisonneerde weer; de Pastoryën en Kerken zyn nationaele Gebouwen, die gevolgentlyk door niemand exclusivelyk mogen bezeten worden, elk die'er gaedinge toe heeft, moet toegelaeten worden om de zelve door huer-pagt te gebruyken, of door koop te bezitten.

Gysken,

En wie zal die Kerken gaen hueren? Wie zalder zoo zot zyn van zyn geld in 't waeter te werpen?

Bitterman.

De Kerken en Pastoryën zullen genoeg gehuerd worden. - Uwen Pastor moet niet veel trouwe in u hebben, dat hy u van de maetregelen die daer toe genomen zyn, geen kennisse heeft gegeven?

Gysken.

'T es dat den Man zekerlyk peyst da 'k 'er niet vele toe helpen kan, want g'heel de wereld weet wel da'k een geriweneert man ben, me al da Papier dat nog in myn comode ligt, en'er misschien zal blyven liggen tot dat'er de motten in komen.

Bitterman.

Niet-te-min is ider-een, die den Katholyken Godsdienst belyden wilt, gehouden volgens zyn krank vermogen, in het onderhoud van Kerke en Priesters te contribuëren. Niets is redelyker als dat wy zorgen voor deze die heel hunnen levens-tyd

besteden, om ons in onze zeden en kristelyke pligten te onderwyzen. Een deugdzaem Priester, die van zyn ministerie gebruyk maekt, om den mensch van het kwaed te trekken; om onregtveerdige bezittingen te doen restituëren; om de ryke hunne kassen tot onderstand der aerme te doen openen; om den lydenden en stervenden mensch alle zyne vertwyffelingen af-te-nemen, verdient al onzen eerbied; en niets is redelyker, zeg ik nog eens, dan dat wy zorgen om zulke Herders een voortreffelyk bestaen te verschaffen; want hoe zeer wy moeten wenschen dat het land van twistzaeyënde, oproer-stokende, en bygeloof-prekende Priesters mogt verlost worden, zoo zeer moeten wy ook bezorgt zyn om deze te behouden, die de waere Apostelen zyn van eenen God van verzoening, ruste en vrede.

De gene die zig van de religie hunner voorvaderen scheyden willen, moeten in het onderhoud van den Godsdienst niet contribuëren, nog zy mogen daerom niet vervolgt nog gelastert worden, als zy anderzints eerlyk man zyn, en deze die by den Altaer troost vinden, moeten zorgen dat zyne Lampen brandende blyven.

Gysken.

Es 't met den Hoogtdag-avond dat gy zoo kristelyk spreekt, want noyt heb ik uy zoo veel deugd van de Priesters hooren zeggen.

Bitterman.

'T is dat de stoffe waer door zy lof verdienen, zeer raer is. - Hartnekkig in al dat zy eens voornemen; niet te overtuygen in het gene zy eens ontkennen; vervolgers van hunnen eygen staet, als zy onderlinge verscheurt zyn, is het groot caracter dat wy hedendaegs in het meeste deel der Geestelyke opspeuren, en dat hun van ouds altoos verweten is geworden.

'Men kan zonder verontweerdiging de wulpsheden van den Clergé niet beschouwen, zegt d'Argens,[(a)] het schynt dat by hun alle hertstogten kragtiger zyn als by de andere menschen. Wanneer zy haet draegen, daer is niets wat zy niet inspannen om zig te vreken. Zyn zy geldzugtig, zy verzuymen geenen middel om'er te krygen; zy verkoopen de hulpmiddelen die den Godsdienst hun beveelt milddaedig uyt-te-reyken; zy dryven eenen schandelyken handel met den God die zy dienen. Zyn zy verwyft, hunne ontugtigheden die overtreffen alle paelen, en de infamiteyten die zy begaen, zyn zoo vuyl, dat zy niet en dienen beschreven te worden.'

Zulke Priesters zyn eenen gruwel voor God en voor de menschen, en ik draege hun zoo eenen onverzoenelyken haet, als ik liefde en genegentheyd gevoele voor het kleyn getal Geestelyke die

(a) Lettres Chinoises, Lett. 52.

wy nog als Gezalfde des Heeren mogen respect bewyzen. - Ik zal in den huer-prys der Kerken en Pastoryën contribuëren, om deze die deugdzaem zyn, eene weerdige woonplaetze te bezorgen, en alwaer 't anders ik zoud'er zelfs geern in contribuëren, al waer het maer om'er ten minsten, als Prochiaen, een woord te mogen spreken.

Gysken.

En wat zoêde gy daer azoo allemael vertellen?

Bitterman.

Verscheyde dingen, die den tyd en gelegentheyd leeren zullen. - Ik zoude altyd beginnen in myne qualiteyt van mede-Propriëtaris, met eene inscriptie te maeken, om verscheyde Kerken, konnen zy niet gewit en gevermd worden, ten minsten te doen vaegen en koppejaegen, want het is ongeöorloft, en onweerdig voor een Huys Gods, van de Tempels te laeten vervuylen gelyk of zy tegenwoordig zyn.

Te beginnen met de Predikheeren. Wie heeft oyt stal of prondelkot gezien, dat zoo walgelyk vuyl ligt als hunne Kerke; daer ligt eenen halven vloer van eene Kapelle opgebrokken, zonder dat men zig de moeyte wilt geven van de steenen die'er nevens liggen, te doen erplaetzen; elders staet een Schilderye op den grond, die al lang op haere plaetze diende erhangen te zyn; hier ligt den vloer bemord en berochelt, dat men nouwelyks weet waer te knienen; langs eenen anderen kant valt men door de banken, met een woord, het schynt dat men

eene studie gemaekt heeft, om al dat vuyl en degoutant is, te verzaemelen.

Gysken.

G'hêd gy al schoon zeggen hedde? - G'en weet zeker niet hoe danze in die Kerke geleeft hên; hoe danze me de Kazuyffels en me de Koorkappen alle schandael uytgeregt hên, hoe danze uyt de Kilken t'senuyver gedronken hên, en allemael die dingen. - G'en weet gy zeker niet danze 't beste paert van de Schilderyen verkogt hên, en danze de maerbele vloeren opgebroken hên om de steenen weg te doen, med'een word 't was de verwoestinge van t'Jerusalem, en ge zoed gy nuy willen dat die Kerken gelyk Paleyzen zyn, waer zoent de dutzen haelen omze te doen witten en schilderen?

Bitter man.

Ik zeg niet dat zy van hunne Kerken Paleyzen moeten maeken, ik geloof wel dat de penningen hun ontbreken om'er groote kosten aen te doen; - maer dat belet niet dat zy ten minsten de Kerke zoude konnen schueren en vaegen, en de dingen die niet verkogt zyn op hunne plaetze hangen. - Is'er iets onnuttiger als die oude-dikke-zwarte koppe-netten te zien die nog de mueren bedekken waer Schilderyen gehangen hebben? waerom dat niet met een bessem afgedaen? hebben zy geen iveragtige Kwezels genoeg om hunnen vloer geschuert te krygen, en hebben hunne Broers zoodaenig het werken vergeten dat zy de gebroken

Effecten die overal gestroyt liggen, niet aen den kant zouden konnen draegen? - Maer neen ik zie, ik ken hunne negligentie, ten is niet zoo zeer het gebrek aen geld of tyd, die hun het kuysschen van den Tempel doet verzuymen, als eene gerafineerde hypocrysie om de herten der menschen te doen breken en ons medelyden op-te-wekken; om ons geduerig het gene zy geleden en afgezien hebben onder de oogen te brengen, om aen onze gevoeligheyd te zeggen, ziet tot zoo ver is den Godsdienst beledigt. Is 't mogelyk, goeden God, daer gy voor uwe vyanden en vervolgers gebeden hebt, dat uwe Priesters, geen geleden hoon willen vergeten, en tot in uwe heylige Tempels teeken van verdeeltheyd, en stronkelsteenen voor de gemoederen laeten liggen.

Deugdelijk Herte.

Nu dit konnen de motiven zyn die de Kloosters hebben, om de Kerken meer besmeurt te laeten liggen, als een Capucynen Rifter; maer wat redenen konnen de Pastores hebben om de zelfste malproprietyt in hunne Kerken te gedoogen; Akkergem en Sinte Michiels hebben noyt zoo vuyl geweest, en heylig Kerst boven al wiens Pastor een zeer deftig man is, gelykt meer een peerdenstal als een Huys Gods, men weet'er nouwelyks waer den voet zetten van de honden- en kinderstronten, die'er weken en weken op den vloer blyven liggen, waerlyk Bitterman ik wilde dat gy met vrugt over

dezen artikel gesproken had, want ik weet tog niet waerom de Predikheeren hunne Kerken zoo net niet zouden konnen houden als de Augustynen die evenveel geleden hebben, en waerom de Pastors hunne vloeren niet zouden konnen doen vaegen gelyk voor heen, zy hebben hunne knaepen en kosters en daer dependeert tog geen kapitael aen.

Gysken.

'K zoê uy daer wel op antwoorden, maer 't zop en es waerlyk de koolen niet weert en es 't, want me zien wel danze ommers naer my niet meer en hurken en danze van zinnen zyn, van g'heel de Relise naer den donder t'helpen, en dame g'heel me den eersten geen Kerken meer van doen zullen hên. - 'T kraemken gaet om zeepe, - ze beginnen me den Decadi te doen vieren gelyk aes de Fransche hier in 't eerste gekomen zyn. - Al de Vaentjens moeten uytsteken, en niemand en mag'er langs de straete werken, nog toog doen; - zegt, waer toe dient dat anders aes om den Zondag te doen vergeten, en te maeken dat de menschen ten langen lesten niet meer en weten of 't Hoogdag of Leegdag es?

4 Nivose Jaer 6.

Zondag 24 December 1797.

De biegte[aant.]

Bitterman.

Hoe meer ik uw hoore spreken hoe min ik my over u verwondere, en ik worde waerlyk nieuwsgierig om u tot in het leste van uwe fonctie te kennen; ik bid u zegt nog eens, hoe handeld gy met uwe Biegt-Kinderen?

Den Pastoor.

De Biegte is een alderschoonste en zeer nutte zaeke, zy is eenen teugel voor de schelmstukken en een der oudste instellingen die gekent zyn; 't en is niet alleen by de Kristenen, maer zelfs by de Heydenen dat men de zelve gepleegt vind; 't is eenen alderbekwaemsten middel om de versteende herten te vermurwen, en de gene die haet draegen tot het punt van verzoening te brengen, om de kleyne dieven te doen wedergeven het gene zy aen hunnen evennaesten gestolen hebben, enz. - Zy heeft nogtans eenige inconveniënten. Daer zyn veel onvoorzigtige Biegtvaders boven al onder de Kloosterlingen, die door hunne indiscrete vraegen, meer

zotternyën aen de Boere-meysjens leeren, dan dat'er de jongens hun zouden konnen doen. - Geene of weynig omstandigheden in de Biegte; 't is geenen weerlyken Regterstoel om te ondervraegen, 't is de Schuldbelydenis die'er den Penitent aen God doen moet van zyne fauten en zonden in handen van eenen anderen zondaer, die zig op zynen tour ook moet gaen beschuldigen, en deze belydenis en mag niet dienen om de nieuwsgierigheyd van eenen Biegtvader te voldoen.

17 Prairial Jaer 5.
Maendag 5 Junius 1797.

Feestdaegen en werkdaegen[aant.]

> L'Etat perd plus de ses sujets par les Fêtes que par les Batailles.
> VOLTAIRE.

Bitterman.

Daer is nog een aengelegen punt, waer over ik uwe gedagten wel zoude willen kennen. Doet gy niets om uwe Prochiaenen te beletten van zig 's Zondags en 's Heyligdags zat te zuypen, want dat is de wyze op welke zy die gemeynelyk vieren. Men ziet de eene opgezwollen van den genever, het hoofd tot op de kniën gebogen, de armen hangende, de oogen gebrokken, zonder gehoor, immers in eenen staet verre onder de beesten, al waggelende door hunne bedrukte wyven naer huys geleyd worden, 's anderdags onbekwaem om te werken, en dikwils voor het overig van hun leven deuzig of ongezond. Andere ziet gy door den drank woedende worden, troubelen verwekken, slaegen geven en krygen, en dikwils hunne querellen met schrikkelyke moorden eyndigen. Men moet het bekennen, den Staet verliest zoo veel Burgers door de Feestdaegen als door den Oorlog.

Den Pastoor.

Ik hebbe verscheyde middelen gebruykt, om dit gebrek te verbeteren; Sermoenen, Vermaeningen en Dreygementen, alles was vrugteloos. - Ik doen nu in den zomer de godelyke Diensten vroeg, om dat de gene die eenige bezigheyd weten, zig zouden konnen amuseren; ik belet niet dat de gene die iets op het veld te doen weten, naer het werk gaen; ik pryze zelfs hunne neerstigheyd, om dat ik ondervonden hebbe, dat het werken op de Feestdaegen te beletten, het volk naer de herbergen jaegt. De werkdaegen en zyn geen daegen van debauche, het werken modereert den mensch, contribueert tot de gezondheyd van ziele en lichaem.

Bitterman.

Voorders is het werken dienstig aen den Staet: verondersteld maer vyf millioenen menschen, die dag uyt, dag in, d'eene door d'ander, vyf stuyvers winnen, en dat is op zyn nouwste gerekent; rekent nog dat die vyf millioenen menschen maer dertig Feestdagen op een jaer werken, en ziet eens wat een considerabel kapitael den Staet jaerlyks zoude winnen.

Den Pastoor.

Zekerlyk kan men het gebed met den aerbeyd vereenigen, God heeft het een en het ander bevolen, en die werkt, diend God en zynen Evennaesten.

17 Prairial Jaer 5.

Maendag 5 Junius 1797.

De sepulturen[aant.]

Bitterman.

Laet ons voortgaen met het Rapport van J o u r d a n . ‘Voor wat aengaet de Begraevenissen, de Commissie denkt dat de aenhangers van iederen Godsdienst eene bezondere plaetze moeten hebben om hunne doode te Begraeven, en op welke plaetze zy hune Lyk-gewoontens mogen celebreren.’

Gysken.

Zekerlyk ze zoênt best al onder een klutzen, en de Geuzen by de Christenen leggen, - 't zoê nên schoonen hutsepot gelyken. En ook dat meer es die van ons Religie niet zyn en meugen op geen gewyd eerde begraeven worden, en men delftze gemeynelyk op de veste, om danze uyt den bant zyn, of in de Schokkebroers aes 't ryk Engelsmans zyn.

Bitterman.

‘Alle Religiën hegten eenen grooten intrest aen de Begraevenissen: en ten is aen ons niet van

den Stervende den lieve troost te benemen dat zyne Overblyfzels by die zyner Voor-Vaederen en zyne Vrienden zullen mogen rusten: dat zyne Naerzaeten uyt godvrugtigheyd, erkentenisse, vriendschap en gedagtenisse op zyn Graf zullen komen bidden en traenen storten; laet den mensch in zoo akelige toestanden dien lesten troost? Verbittert zyne lesten oogenblikken niet, en gedoogt dat die troostelyke hope al het bitter der dood wegneme?'

Gysken.

Daer es nog al een ander paer mauwen aen vast, veurtyds aes de Kerkhoven in de stad waeren, en dame nog in de Kerken mogt begraeven, dat diendege veur een gedagtenisse diendege't. - Passeerger nên Priester over het Kerkhof, hy las ten minsten nên *Perfondes*, en kwam'er nên vriend in de Kerke hy peysdege op zynen vriend, die begraeven was, maer nuy zedert danze buyten begraeven, uytter oogen uytter herten; zoo aesge me Eerde bedekt zyt ge zyt vergeten. - M'haên wy ook onzen Zaerk en g'heel de familde van de *Gysen* ligt in de Preekheers begraeven. - maer nuy zedert al die veranderingen van J o s e p h u s en van de Fransche zyn al die schoone fondatiën van niete zynze: en Gysken moet naer 't petaeter land zoo goed aes den aermsten dieder es, en misschien me 't hoofd van zyn Groot-Vaeder zien bollen,

gelyk of 't nuy in de Rekeletten gebeurt, tot groot schandael van d'Overledene.

Bitterman.

Wy zullen op die zaeken niet veel verlooren woorden den hals breken; want noyt zult gy meer zien, dat het Gouvernement toe zal laeten dat de Cadavers binnen de Stad te rotten gelyd worden, en de Christenen zoude nog meerder schaemte moeten hebben van het Huys Gods en den Tempel der Heyligen, met stinkenden Rompen te willen vloeren; van dikwils aen de zondigste menschen de Sepulture der Gelukzalige in te wyden, om dat zy door woeker en onregtveerdigheyd geld genoeg agter gelaeten hadden, om eene gemetste Grafstede te koopen; daer de Aerme de vrienden Gods, 's avonds laet en 's morgens met het aenbreken van den dag, zonder gevolg en met het kopere Kruys ter aerde bestelt wierden, volgens de spreuken van B o i l e a u :

> Jamais aucun credit ne se fait à l'Eglise,
> N'avez vous point d'Argent, la Crois de bois est mise.

7 Messidor Jaer 5.

Zondag 25 Junius 1797.

Geheyme missen[aant.]

Meester Lappaert spreekt.

Ik had het eerst g'hoort van eenen Steenhouwer die mynen goeden vriend is, die verscheyde steenjens heeft moeten kappen, om in huys te konnen Misse lezen, hy heeft my gezeyd voor wie zy waeren; wy hebben gelet wie 'er in die huyzen uyt en in gingen; en den eersten die wy afspiedege was eenen Baudelooheer die alle dagen op de zelve ure, in het zelve huys ging. - Hy moet het gewaer geworden zyn, of men moest het hem gezeyd hebben dat hy afgespied wierd, want al met eenen keer, bleef hy'er uyt; - tog wy wierden gewaer dat daer naer de menschen van dat huys, dagelyks op de zelve uer uytgingen; wy volgden hun op, en zaegen dat zy in een ander plaetse gingen, daer dien Bauwelooheer wat daer veuren of wat daer naer ook in kwam; wy zaegen genoeg aen eenige menschen die'er nog stillekens in huys sluymde, dat'er look in den meersch was, en dat'er meer als aparent Misse gedaen wierd.

Van eenen anderen Priester weten wy het door den knegt van den huyze, die over eenigen tyd zyn Congé gekregen heeft, en tegenwoordig met de Patrioten aenhoud. Hy was gewoon een halve uer voor dat den Priester kwam, aen de deure te moeten staen met het slot in de hand, om de menschen die de Misse mogten komen hooren niet te laeten klinken. Wanneer al het volk in huys was wierd de keten in geleyd en men begon de Misse op een agter-kamer boven, alwaer voor een ouderwetsche schouw, die met schoon loofwerk gesneden was eenen Autaer gesteld was; de schilderye van het schouwstuk was eene copie van de Maegd Maria naer R u b b e n s . - Ja eene omstandigheyd die ik nog wel vergeten zou, was dat men dien knegt geleerd had den klank van de Bel in zyn hand doof te nypen, op dat zy niet verre zoude gehoort worden.

21 Ventose Jaer 6.
Zondag 11 Maerte 1798.

In 't seleskest

Gysken.

Aesse willen in 't kot steken, danze de dieë in 't kot steken, die de Kerke in 't roere komen stellen, maer geen menschen die stille een Misken lezen zonder iemand in den weg te loopen.

Bitterman.

Die dat doet, doet kwalyk.

Gysken.

'T es pertan gebeurt es 't, g'hêd daer Maendag een fameus leven g'had in 't *Seleskest Kerke*.

Bitterman.

'K en heb 'er niet van g'hoord.

Gysken.

'T es dat gy uy zoo veel informeert naer 't geen'er in de Kerken veurevalt.

Bitterman.

Nu verteld ons dat?

Gysken.

Hê wel Mynheere g'hêd gy daer nên zekeren Schoenmaeker *Neetezonne* g'had, die daer 't midden

in 't Lof in de Kerke gekomen nes me nên hoop jongens van op 't Meerhem agter zyn gat, hê wel! gelyk den Pasteur den *Oremes* begoest te zingen riep hy my niet luy op dan *Dominus van biskom,* dat was een leven van d'ander weereld in de Kerke, alles menschen staeken het hoofd te gaere, - Men zag ten langen laeste dat het diën fraeyen Myndeke was die 't al in roeren stelde, en die bezig was me peperbollen te gribelen te werpen aen de kinders.

Bitterman.

Ik kan dat slegt gelooven.

Gysken.

'T es pertan gelyk of ik het uy zegge, en haêd hy aes 't Lof gedaen was niet al gouwe schampevi gespeelt, hy riskeerdege, riskeerdeg'hy van dood geslegen te worden.

Bitterman.

Dat geloof ik, en hy riskeert nog meer, want de Wetten over het stooren van den Godsdienst, en zyn niet zagt.

Gysken.

Ook heb ê kik g'hoort dat de zaeke voor het Tribunael zal komen, en me zillen daer Zondag meer van weten aes van daege.

26 Thermidor Jaer 5.

Zondag 13 Augustus 1797.

Den civilen staet[aant.]

Gysken.

'k En kan daer niet vele op zeggen, 't zyn al dingen die nieuwe veur my zyn, en daer ik myn ouwers noyt en hên van hooren spreken; 'k zal ê kik myn kinders kweeken gelyk of ê kik gekweekt ben, en 'k hope dat den Hemel hunder de gratie zal doen van 't maleur over hunder hoofd niet te zenden, danze zê leven niemendalle doen en meugen dat de Religie verbied.

G'hed azoo tegenwoordig honderd veranderingen, die mê niet en weet wat dan ze in hên, 't ês gelyk van 't Doopen der kinders, dat nuy op het Stadhuys moet gebeuren.

Bitterman.

Wie zegt u doopen, de kinderen moeten voor de Wet geënregistreert worden, om laeter waer het hun mogt ten nutte komen, hunnen civiquen Staet te bewyzen; voorders worden zy in de kerke gedoopt gelyk voorheên.

Gysken.

Zê zoen toens ook wel in de Kerke kunnen te kerste gedaen worden, - k'hek kompassie mê die aerme bloedjens, aes gê dat ziet dan ze azoo van Caefas naer Pilaetes moeten gaen, ten ês nuy nog niemendalle, maer in den winter, staet gy daer mê die aerme schaepen en wagt in de kouwe, tot dade op uywen toer kunt binnen geraeken, en toens van daer naer de Kerke, de kinderkens zillen verstyven gelyk puytjens zillen ze.

Bitterman.

Dat gy u van uw leven in het geval gevonden had, van Keste-brieven te moeten opzoeken, als gy niet just en wist in wat jaer en op wat Prochie van de stad dat den persoon gebooren was; gy zoud reeds voor lang gewenscht hebben dat'er eene gelykvormige wyze bestaen had, om den civilen staet der Burgers te bewyzen, en zoo het niet te lang zoude dueren, ik zoude u doen zien, wat gemak voor het toekomende uyt de nieuwe wyze van ten boek-stellen spruyten moet.

Gysken.

Ja, maer daer zit nog al wat anders agter, daer ês nog al een ander zwaerigheyd esser; - aes'er nuy azoo iets van bezyëns weegs komt, verstaede my, hoe daer mê geleeft? - gê moet daer nuy gaen by den Commissaris van den Wyk, van daer by de Municipaliteyt, en gê moet dat azoo aen g'heel de werels en neuze gaen hangen, en daer mê geraekt

g'heel 't affaireken op straet, en al est zomwille maer een ongeluk geweest, 't meysken ês veur altyd heur eere kwyt; - veurtyds mê ging in stilte naer den Pasteurs, 't kind wierd buyten gedaen, en daer was zê leven niet nên haene dieder naer kraeyde.

Deugdelyk Hert.

Om zulks te mogen zeggen, zouden'er reeds blyken van de indiscretie van de Officieren van den civilen Staet zyn moeten; en daer zulks nog niet gehoord en is, is het ook ongeoorloft zulke kwaede vermoedens op te vatten.

Ook, indien de meysjens wat min gemak vinden om hunne zwakheden te verduyken, zy zullen maer zoo veel te oplettender op hun gedrag worden.

Gysken.

Gê zegt gy dade wel, maer aes 't nuy zoo verre ês, mê moet al zien dame ze helpt; en wat gaet'er van komen, dan ze uyt schaemte van gekent te worden, hunder kinders aen den hals zullen brengen, en d'aerme bloedjens van hunder Doopsel berooven, gelyk of gê nuy geduerig g'hoort hebt, en wie ês dan de schuld dat die kinderkens niet en keunen zalig worden.

Bitterman.

En wie geeft'er u het recht om van hunen staet van zaligheyd te beslissen.

Gysken.
Mynen Catechismus die 'k misschien beter van buyten wete aes gê gunder.

5 Vendémiaire Jaer 5.
Zondag 25 September 1796.

Deugdelyk herte[aant.]

Deugdelyk Herte.

Ik hadde deze weke de eer van het bezoek eener Vrouw die u alle wel bekend is, maer die ik hier niet noemen mag, zy is byna de dertig jaeren oud, en wat bruyn van kleur, doch haer wezen heeft een zeker bevalligheyd, die de schoonheyd der fraeyste vrouwen evenaert. Haere bloeyënde gezondheyd en de vroylykheyd haerer oogen schenen niet overeen te komen met de klagten die zy begost op te haelen; zy scheen echter gevoelig geraekt en sprak my aen in dezer voege: Borger zeyd zy, gy ziet de rampzaligste Vrouw van de weereld voor u, en derhalven vermits ik myn vertrouwen in u gesteld hebbe, kom ik raed by u zoeken, om my een middel aen de hand te geven, ter scheyding van een Egt, die ik weet dat de Wetten voor nietig zullen verklaeren. - Joffrouw antwoorde ik uwe bezwaernisse is van dien aert dat gy zeer opregt moet zyn in my de oorzaeke uwer klagten voor te stellen, indien gy wilt dat ik u naer uw genoegen zal ant-

woorden. - My dunkt ernam zy dat het u ligt om raeden moet zyn waerom eene Vrouw van haeren Man wilt schyden? - Dat is waer, voerde ik haer te gemoet, maer vermoeden en gissinge is voor my geenen genoegzaemen grond, om over eens anders gevoelen te spreken, gy moet u klaerlyk uyten indien gy wilt dat ik u raed geve. - Zy sloeg haeren waeyër voor haer aengezigt en zeyd my al schryënde mynen man en is niet meer man dan een italiaenschen Zanger, ik heb hem genomen toen hy byna 't zestig jaeren had, om my een eerlyk etablissement te bezorgen, en nu is hy'er zeventig en kragteloos.

Joffrouw, antwoorde ik uw ongeval is te helpen door de Wetten, maer overweeg, bid ik u, wat ongenoegen gy zult moeten uytstaen, met uwe zaeke opentlyk voor uwer byde Familiën te moeten brengen; hoe zult gy het onder op zien van uwe oude Oomen en Moeyën konnen verdraegen; hoe zullen de ontugtige bemerkingen van den eenen of anderen Cosyn u in de ooren klinken, en de onbeschofte uytlegginge die al de weereld van uw gedrag zal doen? Hoe weynig zullen zy zeggen kan deze vrouw haere togten bedwingen! overweegt daer-en-boven dat onze driften te beteugelen de grootste eere is die wy in dit leven konnen verkrygen, en dat deze deugd in het toekomende leven de rykelykste zal beloond worden. - Zy antwoorde my als eene verstandige matroone: Borger, zeyde zy,

ik verzoek dat gy u de pligt des Huwelyks erinnert; de eerste oorzaeke zyner instellinge is ons nazaeten te verwekken: derhalven wat het beteugelen der driften betreft, ik ben gereed om my van alle voedsel te onthouden, 't gene de Doctors zullen goedvinden my te verbieden; maer ik kan met geen gerust gemoed leven in de gestaedige verwaerloozinge van eene noodzakelyke pligt, en van het uytdrukkelyk gebod van *wast en vermenigvuldigt*. - Merkende dat zy geleerd en zoo wel bewust was van de pligten des levens, keerde ik myne redenen, om haer deze openbaere Egtscheydinge eer door voorbeelden dan door leeringen af te raeden. Overdenkt Joffrouw, hoe groot een getal van verrukkende schoonheden in de Kloosters voor altoos van den omgang en het gezigt van mannen afgesloten waeren, met het grootste plaisir en genoegen van de wereld; zy besteden hunnen meesten tyd in gebeden, hemelsche verrukkingen, en andere godelyke oeffeningen, en haeren overigen tyd verdryven zy met het een of het ander aengenaem gesprek, dat zy op bekwaeme ueren met elkanderen houden. - Borger, viel zy my in, en spreekt my van geen Nonnen nog van hunne afgodische gewoontens. - Wel nu Joffrouw, hernam ik, overdenkt dan hoe menige fraye Joffrouw in deze Stad onberispelyk leeft in het midden der verzoekingen. Daer is de geestige Joffrouw *Sophia* aen St. Baefs, eene maegd van 46 jaeren; de geleerde Joffrouw *Marianna,*

agter den Berg, die in haer 39 jaer nog maegd is voor zoo veel men weet; Joffrouw *Marie,* in de Langemunte, die van niemand oyt verdagt geweest is van de minste ligtveerdigheyd, is 33 jaeren; en gy ziet dat zy lacchen, blygeestig en vrolyk zyn alom waer men hun ontmoet; en zoo wel te vreden, al of zy door eenen Bruydegom gechaproneert wierden. - Gy zyt een uytnemen Casuïst, zeyd zy my, indien gy my niet raeden wild, zoo zegt het regt af, en ik gaen tot een ander. - Wel nu, zeyd ik, hoe oud is uwen man? Hy is, antwoorde myn gebelgde, 70 jaeren, en ik ben nu by de derthien jaeren met hem getrouwt geweest. - Hoe! vroeg ik verwonderd, hebt gy in al dien tyd niets van uw ongeluk aen uwe vrienden of verwanten te kennen gegeven? Hy heeft, antwoorde zy, niet langer dan twee jaeren zoo impotent geweest, en ook zyn de Wetten die my voordeelig waeren niet eerder uytgekomen. - Hoe, zeyde ik haer al lacchende, meynt gy gehoor by de famillie te krygen, daer gy zelve bekend dat zyne zwakheyd maer een natuerlyk gevolg van zynen ouderdom is? en zoud gy zelfs de wetten van uwen Godsdienst ter zyden stellen, om uwe lusten in te volgen, ik voel waer gy heên wild, gy hebt den ouden bloed genomen om u eene fortune te verschaffen, en gy zoud willen, dat zyne middelen u nog voor zyne dood eenen jongen egtgenoot verzorgden. - Excellente lesse voor de oude mannen die hun nog zouden laeten

verlokken. Inderdaed, Joffrouw, ik doen hulde aen uwe schoonheyd, en heb medelyden met uwe jonge jaeren, maer als ik myne gedagten laet gaen over het gros van uwe sexe ten opzigte van de beschikking over zig zelfs door de trouw, of als haere ouders het doen zonder haere toestemming, kan ik niet aflaeten van zulke Huwelyken aen te merken als de onbeschaemste hoerery. Geeft, als gy langs de Coupure wandeld, maer agt op de gemeene hoertjens die de mannen naerloopen en aen de kleeren trekken, - deze schynen verfoeyelyk in de oogen van u en andere fatsoenelyke luyden, die onder den eersten rang wandelen. Elk van deze meysjens zal het genot van haeren persoon, aen wie het ook zy, voor een dobbelen Schelling geven; en gy, die zulke Huwelyken doet, geeft het genot van uwen persoon voor al uw leven, aen den slegtsten onder ons, voor thien of twintig duyzend Guldens. - Waer in verschilt gy dan met deze schepsels, die het voorwerp van uwe verragtinge zyn, dan alleen in den prys? wat de omstandigheyd van het trouwen betreft, ik kan niet zien dat zy groote veranderinge in de zaeke brengt; want het Huwelyk en is niet anders dan eene plegtige hoerery. als de vereeniging der herten daer geen plaets in heeft.

Gysken.

Gê spreekt gelyk nên boeren Juse-de-Pé dager 't verstand van haed.

Deugdelyk Herte.

Ik heb de Joffrouw eventwel zoo beklapt, dat zy haere Huwelyks schyding van de natuere zal afwagten, misschien wel met ongeduld, maer eventwel zonder schandael voor de wereld. - Nogtans dat'er een exempel of twee waer van zulke Egtschydinge, het zoud de oude gekken meer beschyden leeren zyn in het kiezen van jonge vrouwen, die tog altoos maer het plunderen van hunne fortune bedoelen. - Gy zult nouwelyks gelooven willen, dat men my zedert dat ik weduwaer ben, getragt heeft ook zoo verre te vervoeren.

Iemand in myne gebuerte die wist dat ik door een zuynig leven, eenen stuyver geld overgespaerd heb, zoud my geerne aen zyne dogter geholpen hebben. - Hy noodigde my dikwils ten eten: het mysjen was altoos zeer vrolyk en aengenaem. Zy wilde altoos aen myne zyde zitten, en als wy naer den eten koffy dronken, deêd zy altoos meer suyker in myne tasse als naer gewoonte; want zy was verzekerd dat ik goedaerdig was. - Als ik onderwylen eens kugte, prees de moeder myne gezondheyd, en zy heeft dikwils tegen my gezeyd, het verwonderd my Deugdelyk Hert, dat gy niet en trouwt; want ik ben verzekerd dat gy nog kinderen zoud krygen. - De zaeken gingen waerlyk zoo verre, dat myne maitresse my beschonk met eene slaepmutse en een paer koussebanden, die zy zelve gebreyd had. Ik begon het ook opregt te meenen,

maer eens op een tyd uyt de stad rydende, bespiede ik haer van eenen taemelyken afstand my uytlachende met eenige mysjens van haere kennis. en eene van welke, die ik ook onderstel het zelve inzigt op my te hebben, verhaelde my naedien, dat zy gezeyd had, zie hoe logtjens dien ouden neuzelaer in de voiture springt als men hem onder beyde zyn oxels opsteekt. Dit dede my de vryagie afbreken, en met den Ridder S t e e l e gelooven, dat geen Huwelyk gelukkig kan zyn, waer de vrouwe zig geen ander voordeel van haer man beloft, dan van zich zelven.... [uyt] den drek te helpen.

5 Vendémiaire Jaet 5.
Zondag 25 September 1796.

Superstitieus[aant.]

Pier Oom.

Ten spyt my maer dat Bitterman hem met die dingen moeyen wilt, en hy moet'er absolut uytscheen wilt hy mynen vriend blyven.

Gysken.

Ten es pourtant geenen twister en est; die Boeke lezers hên alzoo allemael hundere gezindheyd; g'en keunze alzoo niet wys maeken al dame wy gelooven: 'k hed 't honderd keeren belet, als ik alzoo van Bê-Wegen en Beloften spreeke dat hy van die dingen niet veel werk en maekt. Hy en zegt'er wel niet tegen, maer zit daer toens op zynen Stoel en fritzelt en hefkeutelt gelyk of hy Mieren in zyn Broek had.

Hy hadde laest een zwaere Vallinge, myn zuster Beggyntjen wilde hem een tasse Wey-Waeter doen drinken om hem te genezen;[(a)] niet te doen; zy en koeste 't hem om den duvel niet in krygen.

(a) Katholyke Pedagoge, 3 Deel, 5 Lesse, Pag. 266. Ed. in-4°. Welk zyn de lichaemlyke uytwerkzels van het geweyd Waeter?

Pier Oom.

Kek kik altyd gehoort dame Wey-Waeter neemt om zyn Kruys te maeken als men opstaet en slaepen gaet, en dame veur een vallinge niet anders en neemt als een beetjen Calisse-Brood. 'K en wiste niet Gysken dade gy die over verscheyde dingen noch al redelyk weet te spreeken superstitieus waert.

Gysken.

Wat noemde gy superstitieus Pier Oom? Zoêde gy uywen Hovenier wel op eenen anderen dag uyw Boonen laeten planten als op Sinte Marc?

Pier Oom.

En waerom meer op diën dag dan op eenen anderen, als het weder voordeelig is?

Gysken.

Oh Pier Oom! Pier Oom! g'en zyt ook al den gast niet; 'k hed myn Moeyjen zoo dikwils hooren zeggen, dat de Religie om zeepe ging en dat de Menschen van eeuwe tot eeuwe iets van hunder eenvoudigheyd agter lieten: die Vrouwe die my om zeggens gekweet heeft, had de meeste zorge van de weereld om my alle daegen een lesse uyt den Catechismus te doen op zeggen, en 's avonds als mê gelezen hadden vertelde zy ons de oude Kristelyke gebruyken en wat wy doen moesten om gelukkig te zyn: 'k weet noch wel als'er nên keer eenen gehangen wierd datze my mynen Kysseband deed aen de Galge binden om myn leven geen Kursen te

krygen; en 'k en weet ook niet dat ik'er van myn leven gehad hebbe.

Niet daerze meer op lette als van 's Vrydags ons Naegels niet te snyden, noch ons Hair te kammen, want dat es doodelyk. 'T was een Vrouwe was 't die alle Menschen wist troost en goeden raed te geven: was 't nên Boer, hy moest 't geraemte van een Peerds-hoofd boven den Peerd-stal leggen, om dat de Beesten niet en zoên betoovert worden. Was 't iemand die de Tand-pyn had, zy moesten hunderen Mond stryken met een Doodsbeen: niet beter tegen den Donder en Blixem als de Eyers van Witten Donderdag of Sint-Jans Kruyt veur Zonnen opgang geplukt. Oh! 't was zuyken deugdelyke Matroone, ze ging al acht daegen te Biegte.

Pier Oom.

Al foeffen daer de Moeders hunder Kinders mê paeyën en in 't slaep wiegen; al superstitiën gelyk van de Weer-wolven, Stal-keerssen en Spooken, het knoopen van den Nesteling, den Wekker, de Bezetene en diergelyke dingen, die veurtyds deur Belezingen niet te helpen waeren, en dieme nuy g'heel gemakkelyk met nên goeden klippel kan doen verdwynen: gy komt waerachtig in uw tweede kindsheyd Gysken. 'K heb in myn jongheyd derthien jaer in Spaenschen dienst geweest, en niet beter in de weereld om de Spooken te verjaegen als de Militaire; myn Vader had ook gedient en hy verbod wel striktelyk aen myn Moeder, oyt van

Geesten noch Tooveressen een woord in huys te spreken, en door dezen middel en zyn wy'er noyt van geplaegt geweest, alhoewel dat een oude Vrouwe die nevens ons deure weunde alle daegen een kolken Vuer kwam vraegen. Alsge pyst dat uw kinderen een plaege hên spreekt nên goeden Genees meester eer dat de kwaele te verre komt, en bid God om genezinge, want gelykge de kinders kweekt zoo heddeze.

27 Nivose Jaer 4.
Zondag 17 Januarius 1796.

Eenen daghuer man veurtyds[aant.]

Gysken spreekt.

'T es gelyk de Vrouwe zegt, ze plegen veurtyds neerstig te zyn, en mê een kleyne daghuere toe-tegeraeken; men vrogt van den Maendag tot den Zaterdag, men kwam mê blydschap naer huys, en wierp de Vrouwe het Weekgeld in den schoot; dikwils ten achten van den avond ging zy kyken om noch een beetjen Vleesch te krygen, om 's Zondags een goeë Soepe te maeken; als den Man een Pintjen Bier ging drinken, de Vrouwe en Kinders gingen mê. In den zomer dedenze te saemen een Wandelingsken, en ieder Zondag wist men waer naer toe. Den tweeden Sinxendag was 't naer de Kyzerpoorte om Vader tegen te gaen die van *Halle* kwam, n'en anderen keer naer 't *Putjen,* of naer Sente *Godelieve,* toens naer d'een of d'ander buyte Kermesse, om de jongheyd ne keer te laeten danzen, mê een woord 't was een plaizier om zien hoe de menschen wel te gaere waere en treffelyk aen de kroete geraekten.

Was'er een avond van plaisier, Vader kogt een Kenyntje op den Kyter, en daer was meer vreugd in het kleynste Huysken op eenen dag als op het grootste trectement dat de Ryke kunnen opregten; op *den Kersnagt,* 't was n'en goeën Saeldemelk mê Koeken, en nên goeën ent Sesietjens of een Kramenade als ze van de Kersmes kwaemen; op *den allen Kinderen dag,* men maektege een Vaerken en een Moerken, en daer wierden Koeken gebakken; dien dag die nuy zoo belachelyk schynt, deed al dikwils aen de Ouders zien, waer dat de Kinderen heen wilde, en van wat eenen aert zy waeren; *den Derthien Avond,* den *Vasten Avond,* waeren daegen daer men lang van te veuren naer verlangde, en noch lange van sprak, alsze gepasseert waeren. Maer zedert die troebelen en al die revolutien, hek die dingen allenskens zien afvallen en te niet gaen. Op *Mannekens Vrydag* en *Wyvekens Saterdag* hattême Eetbrood dat de Botter van de vingers drupte, en nuy, m'es blye dame den nooddruft kan krygen; die schoone daegen waer zynze gevlogen.

6 Nivose Jaer 4.
Zonsdag 27 December 1795.

Paesschen - De loven de Confreers van de Beregtinge[aant.]

Gysken.

Ik wensch uy nên zaligen Paesschen Bitterman, of doede niet meer mê; en gy ook Deugdelyk Herte, ik was u geweun den Donderdag in de Kerke te zien, want ik veur my 'k en ben gelyk niet gerust veur dat dat paksken van myn herte nes, en 'k hek kik van jongs af geern zuyver geweest op den dag dat ons Heere, met God mag hy rusten, voor onze zonden gestorve nes; ge pleegt gy dat ook te doen maer dees jaer zeyde te kort gebleven, gaedet misschiens met de meuleneers houwen, zegt?

Deugdelyk Herte.

Die vraeg is onbeleeft en stout; weet gy de Parabel niet van de Werklieden in den Wyngaert?

Gysken.

Wat raesde daer van faebels, houde gy het Evangelie ook al veur een faebel?

Deugdelyk Herte.

Ik zeg de Parabel van de Werklieden in den Wyn-

gaert, van welke deze die laest kwaemen zoo veel hadden als de eerste, en dat is Evangelie.

Gysken.

'K gelooft wel, maer aes te laete komen goed es oppassen moet nog beter zyn. Ons Heere es wel goed, want daget mê my te doen had, 'k en zoê hunder maer geven volgens dage verdient hed, veure kom veure mael, en de luyaerts en zoender toens niet op zondigen, en zoenze.

Deugdelyk Herte.

Het schynt zelfs dat'er tegenwordig veele zeer gerust op slaepen.

Gysken.

'K en zie kik dade niet. Daer hên altyd schurfte schaepen geweest, maer buyten dade daer was zoo veel devotie aes op ander jaeren, en daer zyn nog al veel deugzaeme menschen in de stad; want op witten donderdag waeren de Kerken zoo vol danze protege. Ik hed'er zelfs al veele gezien uyt de Tribunaelen en uyt de Municipaliteyt, maer 'k en zalze daerom niet noemen om die menschen niet beschaemt te maeken, want nên man van bediening word tegenwoordig rood, aes men hem verwyt dat hy een Misse g'hoort heeft, gelyk de kinders die in hunder bedde gepist hên.

Deugdelyk Herte.

'K wete niet waerom 'er iemand zig zoude moeten schaemen naer de Kerk te gaen, de Constitutie zegt uytdrukkelyk by den 354. artikel: *Niemand kan*

belet worden den Godsdienst te oeffenen die hy verkozen heeft, mids zig voegende naer de Wetten.

Gysken.

Ja maer daer en tusschen de Religie word straf gekrenkt wordze, - geen Processiën meer, geen Beregtingen, geen Ommegangen, geen Staetiën; 'k wete kik niet wat kwaed dat daer in bestond? Het diendige de menschen gelyk veur een verzet, en een wandelinge in den zomer: mê ging naer 't Lof om de Processie te zien daer mê anders niet op en zoê gepeyst hên. - De jongens die voor-op-liepen met een belle of nên keu van glis, en peysdege terwylent op geen tuysschen en verteerdege hulder oortjens in Taerten. 'T en es niet dak'er just kwaed om ben, want ideren keer dat'er een Processie voor by mynent passeerde 't was eenen hoop Volk t' aenveerden. - 'T was nên Kaffé mê wit Suyker en Sneetjens, - wat laeter 't was een Botterameken mê een Schureken of een beetjen gezeyten Vleesch, een glaezeken Hogaerts en een glaezeken Wyn voor 't scheen. - 'T waeren nog al kostelyke daegen waerent, en 'k zoeder ik bykans wel om verhuyst hên; maer buyten dade, 'k vonde kik de Processiën fray en devotieus, en dienstig om de menschen de feesten van de Kerke te doen by weunen. - Wat gelykt dat, dat tegenwoordig den Pastor nên mensch in 't stilte moet gaen beregten gelyk nên lolle-drayer die een blaese 't Genuyver gestollen in 't land brengt.

Deugdelyk Herte.

Ik en ben geenzinds voor al die uytwendige teekens, zy strekken maar om de plegtigheden van onzen Godsdienst bloot-te-stellen aen de schimpernyen van deze die anders gelooven en aen de blasphemien der ongodisten; de Wet die de rust aller Burgeren moet verzekeren heeft door het nemen dezer wyze maetregelen weten te voorkomen dat zommige dweepers de stoornissen, die zy vrywillig langs de straeten zouden gaen zoeken op de regering niet wyten mogen, en gelukkig komen deze schikkinge zeer wel over een met de kristelyke zedigheyd en de ingetogentheyd die het Evangelie ons voorschryft.

Gysken.

Ja, en waer staet dat?

Deugdelyk Herte.

By *Mattheus* aen het VI. Capittel, v., 5. *Wanneer gy bid en doet dat niet gelyk de scheynheylige die geern bidden in de Synagogen, en op de hoeken der straeten al staende om van de menschen gezien te worden, voorwaer ik zegge u, zy hebben hunnen loon al ontfangen*. v. 6. *Maer wanneer gy bid, gaet binnen in uwe kamer, en de deure gesloten hebbende, bid uwen Vader in het hymelyk: en uweu Vader die het in het hymelyk ziet, zal 't u loonen*.

Denkt gy niet dat dit een onweerroepelyke sententie is, tegen al die Gildekens, tegen al die Broeder-

schappen, tegen al die Confreers van de Beregtinge, die tog het Sacrament noyt verzelde als het tot eenen zieken gedraegen wierd; zoo veel niet dat men'er zomwylen vier konden vinden om den Baldakyn te draegen, dat veel eenen te vernederenden dienst was voor de gedistingeerde Gilde-Broers, die maer dry of vier mael op een zomer uytkwaemen, om in de solemnele Feestdaegen met een Flambeeuw langs straete parade te maeken, het hoofd te bukken tot aen de steenen, voor alle vensters daer schoone Joffrouwen zaeten, en nouwelyks eenen halven knien te buygen om de Zegeninge van den Alderhoogsten te ontfangen; die hun huyshouden te kort deden om tegen die daegen een nieuw kleed te maeken, en de Feest te eyndigen gelyk generaelyk al de vlaemsche Feesten eyndigen met slikken en zuypen.

Waer toe dient al die wereldsche prägt en ydelheyd? die in de oogen schitteren en u verstroyën in de Kerken, plaetzen die men niet dan met de grootste nedrigheyd en ingetogentheyd diende binnen te treden; waer toe al die swalpyers van Musikanten die eenen *Alleluia* of eenen *Amen,* in honderd syllaben verdeelen en eenen Godslasterenden vloek uytbraeken op elke zangnot die gemist word. - Kan zulks den Kerkdienst eenige gestigtigheyd bybrengen? - Hebt gy wel oyt gezien dat men eene serenade doet spelen voor de deure van zynen schuld-eysscher om hem te paeyën?

Wie die gevoelig is aen de goede zeden, en zal voor al dat gerugt en lawyt niet verkiezen, en aengedaen zyn van de Godsvrugtigheyd van een boeren Pastor, die eenstemmig met zyn Parochiaenen, uyt een volle borst, op eenen eenvoudigen toon de Vespers en den Lof des Heeren zingt?

Gysken.

Ge zyt gy tegen de openbaere plegtigheden van den Godsdienst en ik zal'er altyd veure zyn; ge wilt gy dat de menschen bidden in 't stilte, en ikke zie liever dat het mê ceremoniën gebeurt, want dat brengt de menschen meer by een en vermeerdert de devotie; en daerom betaemt het dat allen treffelyken Burger in zyne prochie Kerke de groote diensten frequenteert, want z'en gebeuren veur de ganzen niet, en gebeurenze. - Andere brengen hunder kinderen in de weereld langts de Ballen en Comediën, maer ikke langts de Sermoenen en de Loven, en ik zoê wel willen weten wie dat'er verst mê komt? - Want de vrygeesten zelve hek kik my laeten gezeggen, al schimpen zy mê de Religie, ze zienze nog geern in hunder dienstboden, uyt vreeze van bestollen te worden, want gelyk den duvel es zoo betrouwt hy zyn gasten. - Loopt nên keer g'heel den dag mê de Schuerders en de Weêrhantjens; hier en daer zalder uy wel iemand te werk stellen die uy vreest, maer het beste paert van de menschen zullen uy schuwen gelyk de peste:

daer in tegendeel aesge gy uy al die dingen niet aen trekt, uy werk doet en op zynen tyd naer de Kerke gaet, ieder een uy zal vertrouwen en werk bezurgen: - 't es een fynigheyd mynen vriend van wel te leven gelyk het een dwaesheyd es van kwaelyk te leven. - Hoe vele zoê 'k 'er keunen noemen die treffelyke menschen geworden zyn, alleenelyk met 's Zondags naer d'Hoogmisse en naer 't Lof te gaen en in 't gestoelte te zitten; met hunderen Hoed af-te-doen voor den Pastor en de Kerk-meesters en een oortjen in de Schaelen te leggen, - z'en zyn daerom dikwils geen beter Kristenen als andere die met haeste naer de laeste Misse loopen, z'en maeken daerom wel geen meerder Conscientie van iemand te bedriegen en de Boeren Eekels veur Notten-muskaden te verkoopen, maer ze toogen ten minsten danze hunder niet en schaemen in de Kerke gezien te worden. - Aenzien doet gedenken; - en alzoo moet nên jongen Ambagtsman hem gedraegen, om het vertrouwen en de kalandissie van zyn gezette Prochiaenen te winnen, bezonderlyk nên Bakker, nên Wasse-Kissemaeker, en alle Stielen die de Kerke kunnen dienen, want ten es niet genoeg van kerkelyk te zyn, gemoet laeten zien daget zyt, *en het licht op den kandelaer zetten*.

8 Germinal Jaer 4.
Maendag 28 Maerte 1796.

Het geloof[aant.]

Bitterman.

Het is eene zaeke die de ondervinding klaer probeert, dat wanneer deze die elkanderen in een Staets-bestier opvolgen, blyven volherden in de zelve gevoelens van Godsdienst te aenveerden of te verwerpen, dat vroeg of laet het grootste gedeelte van het volk zyne Religie verlaet, en de gevoelens van den Staet omhelst.

Vrankryk heeft de *vryheyd van den Godsdienst* gedecreteert, en geene heerschende Religie voor den Staet aengenomen: deze die regeren, aenzien met eene philosophieke onverschilligheyd alle slag van Kerkdienst; zy gaen nog naer de Misse der Roomsche, nog naer het Nagt-mael der Gereformeerde, nog naer de Synagogue van de Joden, nog naer de Mosquë van de Muselmannen; - dus al is het aen deze die onder zulke Regenten de employën van den Staet vervullen, wel geöorloft den Godsdienst die hun lief is te beoëffenen; zy piqueren zig van eer, en willen in alles van het gevoelen zyn van

hunne Opperhoofden; de denkwyze van zulke persoonen valt op hunne Kinderen, en voor het verloopen van honderd jaeren dikwils op den heelen Staet.

Gy ziet de waerheyd van dit gezegzel in alle Ryken, wiens Opperhoofden van Religie veranderd zyn; de Koningen van Zweden en Denemerken zyn den roomsche Godsdienst afgevallen, en nouwlyks vind men'er op den dag van heden eenen Katholyken.

Indien in de Nederlandsche beroerten der jaeren 1500, de Gouverneurs die het Hof van Spagniën ons toezond, zoo genegen geweest waeren om de roomsche Religie in deze landen uyt-te-roeyen, als zy iver getoont hebben om dien te handhaeven, wy waeren op den dag van heden alle zoo gereformeert als de Hollanders onze Landgenooten.

In de veronderstelling dat deze Landen Fransch blyven, en dat de Regering in zyne principen van philosophie blyft volherden, alle Godsdienstige oeffeningen moeten met'er tyd voor een groot deel van het Volk, een voorwerp worden van onverschilligheyd.

Of den Groot-Vader, of den Vader, of den Zoon, of den Kleyn-Zoon zal zeggen: Het Directoirie en de twee Raeden geven geen geloof aen de Misse, aen de Reliquiën, aen de Aflaeten; hê wel wat risquer ik met het ook niet te gelooven? Wat reden heb ik om meer van de waerheyd, die'er dingen

overtuygt te zyn, dan zy? Ik zoude wel moeten zot zyn, meer van de Religie te willen weten dan deze die my regeren, en ook daer ik zien dat'er fortune te doen is met de gevoelens der philosophie te omaermen; zal ik niet veel winnen als ik roomsch Katholyk bleef, met de verblindheyd en versteentheyd van andere te bepreken, die daerom niet min versteent en verblind zullen blyven? Is het niet beter dat ik my rangschikke om myn inzigt te beryken? H e n r y IV, die tot de Kroon geboren was, zeyde dat een Koningryk wel eene Misse weerd was, zoude ik die niets en bezitte en myne fortune zoek te maeken, niet zeggen, dat eene Ontfangery van het Enregistrement of van de Domeynen wel weerd zyn, dat men zig over zyne gevoelens van eerbied voor Reliquiën en Aflaeten niet ten leur laet stellen, en voor geenen fanatieken gehouden word.

Gysken.

Ge doet my zidderen en beven; wete wel dage propheteert dat het Geloof aen deze Landen zal afgenomen worden?

Bitterman.

Dat heb ik niet gezeyd, maer ik zegge dat het sterk moet verslappen in alle de gene die naer ampten of bedieningen staen, om dat elk geern in alles zyne Overste naervolgt.

8 Ventose Jaer 5.

Zondag 26 Februarius 1797.

De boeren van Affligem[aant.]

La patience de bien des Gens est fondé sur l'inutilité des Révoltes.
S. EVREMONT.

Gysken.

Maer men hoord gelyk niemendalle meer van Affligem, zoê da nuy geelegans gedaen zyn mê die Boeren van aldaer?

Bitterman.

Waer van dat gy spreekt.

Gysken.

Waer van da'k spreke? 'k hêk hooren zeggen dat het wel eene schoone contre-revolutie te wege was.

Bitterman.

Just, als gy geloof wilt geven aen Gazetten gelyk den *Républicain du Nord,* den *Eclair* en diergelyke, die, als vyf of zes zatte Boeren ruyze zoeken, meynen dat heel het Land in opstand is.

Gysken.

Zoo ge meent gy dat'er niemendalle waer van en

es, en g'en gelooft gy niet dat den *Baron van Moorseele* aen het hoofd was?

Bitterman.

Ik weet wel dat eenige zat-gemaekte Boeren, de Volontairen die het Klooster van Afflegem bewaerden, gekoort en gebonden hebben; ik geloof ook wel dat den *Baron van Moorseele* den allarm heeft aengestookt, maer ik kan niet dunken dat hy eenig inzigt gehad heeft om de contre-revolutie te verwekken en de Fransche uyt het Land te jaegen; want hoe dom en trots eenen Baron zyn kan, hy kan ligt rekenen dat hy vrugteloos zoude poogen zulke inzigten te bereyken, want dat men doet wat men wilt, men zal de zaeken zoo verre niet meer zien komen, dat de Paeters de wagt optrekken, dat de Boere pastors op schildwagt staen, dat d'Eelmans dragonder worden, en den Abt van Tongerloo Cornel.

Gysken.

Waerom zoê hy dat dan gedaen hên?

Bitterman.

Waerom? Om hem over de onnoozele en dwaeze Boeren te vreken, die hem geen Thienden meer betaelen, die hem geen vrye jagt meer geven op hunne akkers; want het is een onverdraegelyk hertzeer voor eenen baron van de Boeren gelukkig te zien, en ten is geen gebruyk dat de geringe Onderdaenen door de magtige der wereld anders aenzien worden als stof dat men onder de voeten

treed. *(Pabula tyrannorum sunt Plebs & Rustici)* 't zyn oude spreekwoorden: *Heeren zonden Boeren boet - Boeren zyn loeren en schelmen uyt de natuere; die eenen Boer goed doet, doet God leed.* - By de dwaeze Edellieden zyn de Burgers van ouds maer *Beesten,* de Kooplieden *Woekeraers, Logenaers, Dieven en Schurken, die niet konnen geregeert worden dan met de zelve leeg en aerm te houden,* en daer toe strekken alle hunne poogingen.

Maer zy zullen'er niet toe geraeken, want de Boeren moeten meer als lomp zyn, die niet en zien, dat, als eenen hoogmoedigen Baron die meynt in zyne weerdigheyt gekwetst te zyn, een heel Land in roeren gezet heeft; dat, als hy de Boeren huyzen vol Soldaeten getrokken heeft, die het verken vleesch uyt de kuype en de leste hespe uyt de schouwe haelen, den Heer die zyn oogmerk bereykt heeft, dan in den hoek van den heert in zyne vuysten zit te lacchen, en een goed glas wyn drinkt op den gewenschten uytslag van zyne voorgenomen vraeke.

Het doet de dwaeze Eelmans zeer dat de Kooplieden en frayë Burgers, voor hun niet meer bukken moeten, en daerom zouden zy alles in rep en roer brengen als zy maer met een anders handen Castagniën uyt het vuer kunnen roepen.

Ik zeg het nog eens zy zullen hun inzigt niet bereyken om het land in eenen opstand te brengen, die

alleen het goed en bloed van den werkman zoude gelden; want zelfs zonder behulp van de Fransche revolutie zyn de menschen en het grootste deel der Boeren, t'huysgekomen van de slaevelyke onderdaenigheyd die zy hadden voor de oude contracten en perkementen hunner Heeren. Daer heeft eenen tyd geweest, dat men in Europa meer eerbied betoonde aen die versleten titels, dan dat de Egyptenaers 'er oyt betoont hebben aen de Crocodilen en aen de Anjuynen hunner hoven. Men heeft dit juk afgeschud en het zal niet meer aen de Heeren lukken van de Boeren voor de Constitutie te doen vegten, gelyk voor gewaende voorwendzels van Religie, want al waer men zelf van de tegenwoordige regerings wyze niet te vrede, nog zoud elk eerlyk man zig stil houden en gedult nemen, om dat men ondervonden heeft dat men vrugteloos in revolten eene hulp en beternisse zoekt, die men alleen van den tyd bekomen kan.

Gy ziet dan wel dat diën Baron de Boeren niet heeft opgestookt om den Keyzer in te haelen, maer omze hun eygen ongeluk te doen bewerken, en zig over hunnen gelukkigen staet te vreken, wel wetende dat de Boeren tegenwoordig welvaeren en dat den ploeg de bescherming geniet die hem zoo regtveerdig toekomt.

Als'er iemand reden van klaegen zoude hebben 't en waer den Boer niet die zyne waeren duur en voor gereed geld verkoopt, en van vele lasten die hy

voorheen betaelde ontslegen is; maer het zoude den aerm Rentier zyn die van honger vergaet en geene de minste hoope heeft van betaelt te worden; het zoude den Werkman zyn die zyne leste duyt uyt moet splyten om eene Patente te nemen, zonder welke het hem verboden is van den kost te winnen.

26 Nivose Jaer 5.
Zondag 15 Januarius 1797.

De ganzen[aant.]

Bitterman vertelt.

Bitterman.

Eenen Boer was zyne jaerlyksche Pachtsom aen zynen Heer komen betaelen, en mogt daer voor 's noenens zyn voetjens onder taffel steken. Op het dessert begon men over verscheyde dingen te spreken, elk zyd'er zyn word om te lachen.

Den Boer hier in niet willende te kort blyven, zeyde dat hy ook een schoon vertelzel wist zoo Mynheer en Mevrouw patientie wilde hebben van het uyt te hooren? en hy begon aldus:

Daer was ne keer eenen Koning en een Koninginne en zy woonden in een Konningryk. De Koning heerschte over het Mannevolk en de Koninginne heerschte over het Vrouwevolk, gelyk of dat zyn moet. Nu dien Koning ende die Koninginne hadden zoo veel geld, zoo veel geld, dat'er een ophoopte kamer vol van lag. Op zeker dag zeyde den Koning tot de Koninginne, Koninginne myn lief, gy ziet hoe veel geld wy hebben, mê moesten dat doen winnen

om'er ander Koningryken mé te kunnen koopen; Koning mynen vriend, ik geloof dat wy niet slegt en zullen doen van'er Schaepen mé te koopen. Neen Koninginne zeyd den Koning mê zullen'er Ossen mé koopen; neen Koning zey de Koninginne, wy zullen meer winnen met mé Veirkens naer de jaer-merkt van St. Lievens-Hautem te gaen; den Koning vond het niet geraedig en uyt eygenzinnigheyd zeyde hy altyd neen als de vrouwe ja zeyd; en van haeren kant zyn wyf van spyt en mistege ook niet van altyd ja te zeggen als den Koning neen zeyd. Eyndelinge ten lesten kwaemen zy over een van Ganzen te koopen. En zy reysde te saemen naer Spagnien alwaer zy zoo een groote partye Ganzen kogten, dat men den grond van g'heel Belgis daer mede hadde konnen dekken.

Den Koning en de Koninginne dreeven hunne Ganzen voor hun henen met een wisken, tot dat zy aen een groote riviere kwaemen daer geene Brugge overlag; toen zeyde den Koning tot de Koninginne en de Koninginne tot den Koning. Hoe zullen wy onze Ganzen over het waeter krygen? - Het beste dat wy doen konnen is daer over eenen Avocaet te spreken. - Maer den Koning die een weynig latyn wist, zeyde ik weet het gedaen. Wy zullen een Brugge laeten temmeren die zoo nouw is, dat'er maer eenen Gans met ne keer passeren en kan, en door dezen middel en zullen zy van malkanderen niet geraeken. De

Koninginne prees de inventie van den Koning, en de Brugge wierd gemaekt gelyk men gezeyd had. En als de Brugge nu gemaekt was, begonsten de Ganzen een voor een daer over te gaen.

Gysken.

En hoe eyndigde dit vertelzel?

Bitterman.

Oh! Oh! dit vertelzel en eyndigde niet, den Boer zeyde dat hem onmogelyk was voords te spreken ten zy dat alle Ganzen over het waeter waeren, het gene ten minsten noch vier volle jaeren dueren moest.

9 Brumaire Jaer 4.

Zaterdag 31 October 1795.

Den eersten april - De Fransche feesten[aant.]

Deugdelyk Herte.

He wel Gysken dat paksken van Vrydag was het niet gelyk of ik u gezeyd hebbe?

Gysken.

Nên duvel rauwe; ge kunt alzoo g'heel de weereld in de kleere steken, aesmê niet en weet dat het den eersten van April es.

Deugdelyk Herte.

En gy die zoo fyn wilt zyn.

Gysken.

Die zoo fyn wilt zyn, zoo fyn wilt zyn! Wel jeert wie peyst daer altyd op van bedrogen te worden.

Deugdelyk Herte.

Men diende'er nogtans op-te-letten in eenen tyd dat het bedrog in alle handelingen gemeender geworden is, dan comptante penningen.

Gysken.

Gelyk ofge wel zegt, mê denkt my dat het tegenwoordig alle daegen den eersten April es, en dat de

menschen een feeste maeken aese malkanderen bedriegen kunnen. - Aesge tegenwoordig een zaeke hoort vertellen ge zoed wel moeten het contrarie gelooven om de waerheyd te weten. - Al gebrek van Religie en anders niet.

Deugdelyk Herte.

Just, maer waerom ook in de Religie zulkdaenige feesten laeten insluypen, die strekken om de bedriegeryën en swalperyën voor kunstgrepen en geestigheden te doen doorgaen?

Gysken.

Welke Feesten zyn dat?

Deugdelyk Herte.

Een groot menigte der gene die binst het jaer gevierd worden, en die wy voor een grootge deelte van de Heydenen of Joden ontleent hebben; gelyk deze van den eersten April, die gevierd word ter vernieuwinge van het overzenden *Christi* van *Cayphas* naer *Pilatus;* de Vasten-avond-daegen, die eene naervolginge waeren der heydensche bacanalen; het Thomaessen, O.L.V. Tert-ten-teen, de Kermissen, die begonsten met gepriviligeerde ballen, en eyndigden met vegten en doodslaegen; alles ter meerder eeren en glorie Gods.

Gysken.

Ah! 'k hoort al, g'hed gy liever de Carmagnole feesten, die zyn veel beter.

Deugdelyk Herte.

Zy hebben eventwel dit in hun avantage danze

niet ingerigt zyn op eenig pretext van Godsdienst; dat men niet gelyk tot *Halle* en *Maechelen,* de Violen laet ronken, Foiren opregt, en Polichinel op het Kerkhof laet spelen, om de menschen tot Pelgrimagiën en Bewegen aen te-lokken. Ik wilde wel weten waerom men in die plaetzen feesten geeft met consent van den Heer Pastor en van de Wet, ter zelver tyd dat men 'er de verstervinge en de Boetveerdigheyd preekt?

Gysken.

Dat zyn de menschen dieder dade by doen; of zulde gy my können zeggen dat dat in de Volle-Aflaeten van 't kleyn Begynhof staet, dame van Sente *Godelieve* naer de Keyzerpoorte, moet ryden om Sesietjens 't eten en Ogaers-bier te drinken; of dat de Syn-Pieters Heeren geordonneert hên, van op den weg van 't Putje Waeffels te bakken? - En of het zoo waere, daer zoed daer geen kwaed in bestaen, want een vet gebotterde Waeffel... 'T es om eenen Mûnig zelve te verlekkeren, en men mag ten minsten een eerlyke recreatie nemen. - Maer en spreekt my niet van uy Carmagnol feesten!

Deugdelyk Herte.

'K hoort wel uwen Cosyn die eenen prys der Teeken-Konst gewonnen heeft, is mogelyks misnoegt naer huys gekomen om dat hy heeft moeten te voet gaen; en zulks veroorzaekt dat gy zoo vies gezind zyt.

Gysken.

Daer kan iets van zyn, wat geleek dat? ge ging daer te voete tusschen twee rangen Soldaeten gelyk eenen die naer 't schavot geleed wierd. - Veurtyds was dat een g'heel ander dingen, ge ging net en properkens gekleed naer 't Stadhuys, alwaer dat'er een schoone Lof-reden gedaen wierd, in onze moederlyke taele, om dat de menschen dat zoên keunen verstaen, en toens vielde op uy kniën veur den eenen of den anderen Prelaet die uy een goeë Benedictie gaf gelyk nên yerkoeke, en uy met een schoon rood lint de Medaelde over 't hoofd hing, en daer was niet een man van aenzien die niet nên jongen naer huys voerde.

Deugdelyk Herte.

Dit was ook al wat zy'er voor deden, hunne gulhertigheyd bepaelde zig teenemael aen deze ceremonie, die tog eer strekte om te toonen dat zy meester dan de beschermers waeren van de kunst. - Want vonden zy in het huysken van den Konstenaer een opgevrogt stuksken werk, zy presen het in plaets van het door een genereuze betaelinge aen zig te nemen; alle beloften die zy in den dag deden, *een Man van u te maeken,* waeren woorden in den wind en gewoone complimenten; 's anderdaegs en dagt niemand aen u meer even al of men u noyt gezien en hadde, dan alleen Mevrouw die heel den nagt van onrust niet hebbende konnen slaepen, al vroeg opstaet om den

Koetsier de voiture te doen kuysschen en te zien of'er geen vuyligheyd op de kussens was blyven zitten!! - Ik zeg het regt uyt, ik hebbe liever den regtzinnigen broeder-kus eens Presidents, dan al diën prael die de ryke u met hunne rytuygen aendoen, terwyl zy zig geduerende de Kavelkade nouwelyks geweerdigen een woord met u te spreken. - Al die knienvallen, al die vernederingen mishaegen my; den mensch al is hy aerm en moet de eelheyd van zyn karacter daerom niet te buyten gaen; hy mag en is verpligt de groote hoedanigheden, de weerdigheden, in zynen meerderen te ontzien; maer die zig laet vernederen, band de kryzelheyd en de schaemte uyt zyn herte, en word bekwaem tot alle vuyge en leege gedoenzels.

14 Germinal Jaer 4.
Zondag 3 April 1796.

De vergaeringe - De peskisse - De beelden - De kruyssens[aant.]

Deugdelyk Herte.
Zoo dat ge onverzettelyk tegen die Feesten zyt?
Gysken.
Ge moet bekennen danze tog niet vele en beteekenen, ze zyn altyd gelyk zynze.
Deugdelyk Herte.
Hoe wilt gy het dan hebben?
Gysken.
Het hekken aen den ouwen styl, want d'ouwe liedjens zyn tog de beste.
Deugdelyk Herte.
Alzoo een boere-kermis of een vergaeringe niet waer?
Gysken.
Zeker wel! een Vergaeringe dat was een opregte feeste veur de getrouwde, mê kwam daer elk mê zyn paer en mê was nên keer geestig. En dat alles in eere en deugd.

Mê 1yd een tonne Gendsbier of viere nin; - 't eerste was den Pasteur die de veuzen kwam af-nemen, korts naer den noenent veur dat de Vespers begoesten, en daer stond een glaezeken Wyn nop. - Tegen te viere kwam den Opmeyer mê zynen hytenen saevel, mê *Jan Aerkens* en *Roel de Fyn,* die een albaede speeldege aen de deure van den ouwen Deken en Dekeninne, en toens aen de deure van den nieuwen Deken en Dekeninne. - Elk kwam uyt mê zyn paer, en den ouwen Dekenen danstege mê de nieuwe Dekeninne den eersten minnemé.

Ten stak my maer tegen dat'er dikwils jalousheyd was en disputen kwaemen, en dat de gebueren in plaetze van vrienden, dikwils grooter vyanden wierden aes van te veuren.

Maer anders 't was al dage hên koest, 's anderdaegs mê peysdege nog nên keer op d'overledene, ons Heere wilt hunder ziele hên en alle geloovige zielen, amen; - mê ging mê 't Muziek en den Opmeyer veuren op naer de Kerke, en m'hoorde de Misse van Rekwiem. - Maer nuy me smyt maer al die dingen in den hoek, en men leeft al of men noyt niet moest ten oordeelen komen.

Deugdelyk Herte.

Gysken gy vergeet den Abeel te presenteren aen de Dekeninne.

Gysken.

Den Abeel was wel veur den Deken en de kroone was veur de Dekeninne.

Hê wel dat was weer al kristelyk en eerbaer, die Kroone en diën Abeel wierden gespaert om de Peskisse te pereren, die m'alle jaeren naer Sen Baefs droegen, op dat den Heyligen *Macharius* ons van Peste en Dieren tyd zoê beschermt hên.

Deugdelyk Herte.

Het doet my pyne dat gy dit vermaek niet meer genieten zult, want ik hoore dat het Magistraet zoude verboden hebben met Maegdekens en Peskeerssen Processie wys over straet te gaen.

Gysken.

God wilt ons helpen! wat dade my zegt.

Deugdelyk Herte.

'T is nogtans zoo.

Gysken.

Goeën Hemel! ten is niet te verwonderen d'ander zoo veel ziekten zyn, 't es om een g'heele stad te doen uytsterven.

Wade men meugen geen Peskissen meer offeren! in een stad daer zoo veel Patroonen van de Peste zyn aes Docteurs.

Och Paeter Van den Bossche[(a)], dage nuy niet meer leeft! wat zoêde gy tegen die ketterye schryven en disputeren! maer nuy eylaes! uywe discipels zwygen! en dat Gysken het hem niet aen en trok, daer en waer niemand meer die tegen al die Vrygeesten zoê durven spreken.

(a) Auteur van de kristelyke Pedagogue.

Wade my meugen geen Peskissen meer offeren! nog geen Kisken meer ontsteken in 't Kapelleken aen d'Hoogbrugge, is het dan te verwonderen dan de Vrouwen het zoo kwaed hên in den aerbeyd; - is het te verwonderen dame geen nieuwe kalanten en krygt, en dat de Graen zolders vol muyzen zyn?

Wade men meugen geen Peskisse meer draegen! en me breekt de Beelden af die langs de straeten staen, dat gaet te verre, dat gaet te verre! nuy en kan ik niet meer zwygen.

Deugdelgk Herte.

Waerom? Het denkt my dat men die met meerder eerbiedigheyd in de beste kamer van zyn huys diende te plaetzen, alze in mesuergaeten boven de poorte te stellen al of het schildwagten waeren.

Gysken.

Spot maer, spot maer, ten valt op geenen blouwen steen en val het.

Deugdelyk Herte.

Wy zyn verre van te willen spotten, met de Beelden die langs de straeten staen, aen oneerbiedigheyd en schimpernyen te ontrekken, men kan die ommers in de Kerken brengen die'er voor geschikt zyn.

Gysken.

In de Kerken, z'en zoênder bykans niet allemael in kunnen, dat waer goed aesme geen Misse meer en zoên moeten hooren gelyk de Vrygeesten.

Deugdelyk Herte.

Daer is nogtans niet aen-te-doen alle Godsdienstigheden moeten geschieden in de beluyken die daer toe geschikt zyn.

Gysken.

'K weet wel, 'k weet wel, maer 'k en peyze eventwel niet danze de Kruyssens zullen verbien, gelyk of ze de Processien verbon hên.

Deugdelyk Herte.

Precies het zelfste; zelfs om alle voorwendzel van onwetendheyd weg-te-nemen heeft de Administrate van *Brussel* de voorleden weke laeten af-kondigen.

‘Dat het uytdrukkelyk verboden is aen alle Pastors, Onderpastors en andere persoonen den Godsdienst aengekleeft buyten het beluyk der Kerken de Kruyssen te gaen, op pene van aenzien te worden voor stoorders van de publieke ruste.’

Gysken.

Zoo daer bestond daer ook al kwaed in? - Een Processie van devotie die ingesteld was om den Zegen over den Oust te trekken, - veur de vrugtbaerheyd der aerde, daer al de Heylige aenroepen wierden om ons den zoelen Regen te geven, dieme tegenwoordig zoo noodig van doen hên als brood om t'eten! - Adieu dan Ereweetjens die zoo schoone stonden de Kruyssen en gaen niet, gy zult verdrogen gelyk hooy, en de Procureurs en zullen

op Sent *Ivo* geen jong Ereweetjens hên en zullenze! - adieu roomsche Boonjens, gy die het brood der aerme waert, de Kruyssen en gaen niet, en Sente *Marc* en zal op u niet eens peyzen! - adieu mynen Groezel-hof, de Kruyssen en gaen niet, en gy zult zandig worden als een Kerkhof! - Adieu myne schoone Kropsalaey, de Kruyssen gaen niet, de Sprinkhaenen, de Rispen en Slekken zyn al bezig met af-te-eten! - adieu myn schoone Pechen.....

Bitterman.

Uw geloof en is dan niet grooter als de vrugtbaerheyd der aerde van de Kruyssens te verwagten; of denkt gy dat den Hemel zynen Regen aen de velden weygert in de Landen alwaer'er geen Kruyssen of Processiën gaen?

12 Floréal Jaer 4.

Zondag 1 Meye 1796.

De processie van alle neeringen - De feeste van den ezel en de zotte feest[aant.]

Gysken.

'K en kan 't gelyk niet zeggen dien dag verdriet my van daege; op ander jaeren 't was nen dag van plaisier, maer van deês jaer de stad es gelyk een Lykhuys, mê dat de Processie van alle Neeringen niet en gaet.

Deugdelyk Herte.

Ah! 'k en wist niet waer dat 't zoo lange bleef.

Gysken.

En ik wist niet waer dade gy zoo lange bleef, want ge moet gy daer vele op te zeggen weten.

Deugdelyk Herte.

Ter contrarie, uytgezondert de geks-teekens van Tortzen, van Timbalen die door slaeven getrokken wierden, van den duyvel die agter ons Heere zyn tonge uytsteekt, van de toil-ciré-ne Wildemans, het overig van de feest was duldelyk genoeg, bezonderlyk de tractementen.

Gysken.

Dat es vast, daer moest gesmeert worden, en dat es zeker da 'k my diën dag snel dikke zettege, want 't was *non costi*.

Deugdelyk Herte.

En weynig liet gy'er u aengelegen of de schulden van de Neeringe betaeld wierden als'er maer geen smeerkens afgebroken wierden.

Gysken.

Ha, weêral een sneuve, g'en moet gy dat zoo bedekt niet zeggen, 'k verstaek uy wel Deugdelyk Herte! en wat dat'er van de Tortzen es, dade en beschaedigde niemant, en daer won al menigen daghuer man, een koppel Pouwkens mê.

Deugdelyk Herte.

Ja, maer dat is tog niet genoeg om van den Godsdienst een mascherade-spel te maeken. De Vlaemingen zyn altyd de leste om van hunne gekheden weder-te-keeren; en al die verkleedinge in deês Processie zyn nog overblyfzels van de feesten van den *Ezel,* van de *Zotte feest* en andere, die men zoo moeyelyk in deze landen heeft konnen afschaffen.

Gysken.

'K en hêk daer van myn leven niet van g'hoort: wat waeren dat veur feesten?

Deugdelyk Herte.

De feesten van den *Ezel* en van de *Zotten* wierden

gevierd in en naer de Kers-daegen. Hoort hoe dat de zelve jaerlyks in de Hoofd-Kerke gevierd wierd. Voor af verscheen eenen Jongeling, half naekt zynde en met Vleugels op de schouders, verbeeldende eenen Engel, hy sprak de Engelsche Groetenisse tot een Meysken dat *Maria* verbeelde, de welke hem antwoorde *fiat,* en thans kuste haer den Engel op den mond; daer naer eenen Choorjongen besloten in eenen grooten Haen, gemaekt van carton-papier, begon het Haene geschreeuw naervolgende te zingen, *puer natus est nobis;* eenen zwaeren Os antwoorde in Ossentael *ubi;* een Schaep blikte de woorden *Bethlehem*; den Ezel schreeuwde *hianus* om te zeggen *eamus;* daer op volgde een lange Processie met alle de Tortzen van de Neeringe, voorgegaen door vier Zotten met Bellen, en op gesloten door al de dwaesheden van de Gildens.

Gysken.

Waer hedde dade gedroomt?

Deugdelyk Herte.

'T is niet gedroomt, al historie Schryvers van die tyden spreken generaelyk van die feesten, en daer is nog meer van als ik u zegge.

7 Prairial Jaer 4.

Donderdag 26 Meye 1796.

Processiën van devotie - Sente Pieters dag - Sent Jans en Sen Pieters vier[aant.]

Gysken.

Komt gy mê zoo veel Feesten veur den dag als dage wilt, en of al Keyzers en de Presidenten van g'heel de weereld kwaemen ploegen en zaeyën, 't Kooreken en zal niet groeyën en zalt, aes ons Heere den wasdom niet en geeft; 'k zegge kik myn herte regt uyt, dat 't beter waer dan de Kruyssens gegaen haên en de Processiën van Devotie, en dat'er Bid-daegen waere veur het wêre, aes allemael die nieuwigheden; want 'k vreeze kik dat'er ons Heere hem nên keer mê moeyën zal, - en aes'er hy onder begint te rammelen, dat gaet'er toens veur goed.

Ge zieget gunder zoo wel aeze kik al es 't dager niet op en spreekt, dat alles van agter te veure komt. - Men hên ommers geen zomers meer gelyk veurtyds? aes 't nên dag heet wêre maekt, 't maekt wel veerthien daegen koud, en men kan

zyn winter kleed g'heel wel in den zomer verdraegen en een kapotte daer boven op. - 'K hek geweten dat het in de Sinxen-daegen zoo heet was dat de krayën gaeptege, en dame van d'hitte niet gedueren en koest, en nuy mê zoê 's naevens nog by 't vier kruypen dame niet beschaemt en waer. - Wat ziede gy nuy nog op zynen tyd komen? De Groenzels, den Ougst, alles blyft ten agteren.

Deugdelyk Herte.

'T is zoo Gys, van te vooren was dit alles met een Processie of eenen Biddag te krygen.

Gysken.

'K en hêk eventwel ze leven niet gezien of den Regen kwampter.

Deugdelyk Herte.

Natuerlyk, naer lang genoeg te wagten.

Gysken.

Hoe naer lang genoeg te wagten, valt daer ook al mê te spotten, of moeteme misschiens gedient worden zoo gauw aesme spreken? mê levender allemael wel naer levenme!

Bitterman.

Just Gys!

Gysken.

'T moet tog ievers by komen moeget, in mynen jongen tyd waerent tog ander zomers aes nuy, en dat weten alle menschen van jaeren zoowel als ê kik, 't moet zyn dame mê die laetste Aerbevinge naer 't Noorden geschokt zyn.

Bitterman.

'T was om dat gy over 't zestig jaer nog in het frischte van uwen jongen tyd waert, dat de zomers u zoo heet schenen, maer nu word gy oud, en menschen van jaeren denken niet dat zy den winter in 't lichaem draegen.

Gysken.

Ja jongen tyd, jongen tyd, waer zyde gevlogen! Waer zyn de tyën dame op den gepasseerde Sente *Pieters* dag zoo plezierig waeren! dat de Gebuerkens rond het vier kwaemen danssen aes de Kinders slaepen gedaen waeren! dame g'heel den nagt vreulyk was op een Saeldemelksken en een Mastelleken. - Maer nuy mê kan tegenwoordig niet verdraegen dat de Kinders diën dag nog nên keer vroylyk zyn, - maer ikke wel; ik hebbe daer myn plaizier in en ik geve al waer dat ik kome, - ze kennender my op; 't es monsieur Gys alhier, monsieur Gys aldaer, danze bykans myn kapotte van myn lichaem trekken, - aes ik hunder zomwillen vraege wat gaede doen mê dat Geld? - 'T es monsieur Gys, om den Ytaer te pereren, ik gebaere da 'k dat gelooven, al es 't da 'k wel wete danze die Oortjens versnoeperen in Kessen en Peperbollen.

Bitterman.

En zoo leerde de Kinderen van jongs af op den naem van de Religie liegen en bedelen.

Deugdelyk Herte.

'T es buyten de gewoonte niet; hoe veel word'er

op den naem van Religie niet gebedelt, onder alle staeten van menschen, dat tot zeer wereldsche gebruyken besteed word?

Gysken.

Ja 'k en twyffele daer niet aen of ge zult gunder dat wel kwaelyk vinden, aes 't maer van devotie nes da 'k spreke, - om een aerm Oortjen dat de Kinders vraegen, 't es wel een affairen om dat zoo hooge op te nemen! g'hed in hunderen tyd zeker ook al mê gedaen gelyk al de reste? En dat meer es, 't waer te wenschen dat de feeste van Sent *Jans* vier en Sen *Pieters* vier nog onderhouden wierd, gelyk of 't ingesteld was, veur de Religie.

Bitterman.

Hoe zoo?

Gysken.

Hoe g'en weet gunder dade niet, gulder die nogtans alles wilt weten, waer toe dat de asschen van Sent *Jans* en Sen *Pieters* vier goed nes?

'K en hed te kik van myn leven niet gezien, maer myn Groot-Vaeder heeft dat in zynen tyd nog geweten, dat'er op Sent *Jans* en op Sen *Pieters* dag, een groot vier gemaekt wierd op den Keyter. - De Processie ging diën dag, en den Proost van Sen *Baefs,* wydege de Mutsaers, die den Veur-Schepenen mê een Flambeeuwe in brande stak. - G' en moet niet peyzen dat 't foeffen zyn die 'k hunder zegge, want 'k hed myn Groot-Vader hondert keeren hooren vertellen dat Mynheer

Maximiliaen Antone Rym, die Heere was van *Rammelaere* en van *Humbeke,* en in diën tyd Veur-Schepenen van de Stad, in eene van die Processiën zyn Been brak deur het saluëren van Mevrouw *Bouchaute ter Loo,* die in de Zonnestraete uyt de Venster lag, en den naem haê van 't schoonste Vrouwe-mensch van *Gend* te zyn. - Hê wel die Processie en 't wyen van dat Vier, dat naer dien afgebroken nês deur den Bisschop, was g'heel lang in gebruyk geweest om de Tooverye te verjaegen, want 't es ommers op Sent *Jans* en Sen *Pieters* nagt dat de Toovereers en de Tooveressen op het Kerkhof komen en die zwarte bollekens mê die puppen van den duvel krygen, daerze de menschen mê betooveren. - Daer en was in de wereld niet beter tegen al die zwarte Kunsten en Negermansye, aes een beetjen asschen van dat Sen *Jans* vier; 'k hedder ik nog een brandelken van da 'k van myn Groot-Vaeder gekregen hên, en da 'k veur geen geld en zoê willen kwyt zyn, want 'k hedder al menigen mensch mê g'holpen hêk. - 'T es ook het beste dat'er kan uytkomen om de Spooken te verdryven, of aes't goë Geesten zyn van ze te verlossen; gelyk g'hed daer nuy den Bisschop die alle nagten were komt, ontrent twee ueren, g'heel in zyn Bisschoplyk gewat. Hy gaet eerst rommedom het Bisdom, langs agter Sen *Baefs* den Reep af en hy komt van daer in den Hof, en trekt al het Groenzel uyt zonder iet anders te laeten staen

aes 't kwae Kruyt; van daer gaet hy in de Kapelle om Misse te lezen, en 's anderdaegs vindenze den Ytaer nog gepereert, den Missael open en den Kasuyffel dat hy aen g'had heeft.

15 Messidor Jaer 4.
Zondag 3 Julius 1796.

De uytsteek-berden

Gysken.

Maer eer dame scheen, 'k moê uy nog wat anders vraegen. - Daer kwam gisteren iemand in myn huys, en hy zag daer op myn agterplaetze, in myn hoveken, wat Leliën staen. - Hoe, zegt hy my, hoe kunde gy zoo onvoorzigtig zyn van die bloemen niet weg te doen. - Wete wel danze verboden zyn, en dage risqueert dat uyw huys geconfisqueerd zal worden. - 'K en wete daer niet van, zeyde kik hem. - 'T es pertan azoo, antwoorde hy, en t'eter in de Langemunte, toe *Huybrechts,* al een g'heel leven om geweest. - 'T es wel, zeg ik, aes 't azoo es, 'k en zalze maer al gouwe me klyster en al uyttrekken, want de ruyze komt genoeg van 't zelfs, al es 't dameze niet en gaen zoeken.

Deugdelyk Herte.

Ah! 'k weet wat dat dat zyn zal, 'k heb gehoord dat *Mysken,* den Commissaris van de Municipaliteyt, *Huybrechts,* in de Langemunte gedwongen heeft om zyn Uytsteek-bert, dat de Lelie verbeeld, in-te-trekken; maer ik kan niet bezeffen waerom?

Bitterman.

Mogelyk dat hy zal gedagt hebben dat Uytsteekberden teekens van Feodaliteyt zyn, en de Wet van den 18 Vendémiaire 2de Jaer, daer aen toepassende, die zegt: 'Dat alle Huyzen, Batementen, Hoven, en zoo voords, daer eenige teekens van Koningdom op staen, zoo als Leliën, of andere, agt daegen naer dat de waerschouwinge aen de Propriëtarissen gedaen is, zullen geconfisqueert worden, indien die teekens niet geweert zyn.' Heeft hy gemeynt dat een Uytsteek-berd de ruste en de weerdigheyd van de Republieke kon schenden?

Deugdelyk Hertz.

Indien Uytsteek-berden teekenen van Koningdom waeren, daer bleef byna niet eenen Winkel nog Herberge zonder geconfisqueert te worden; hier steekt d'Halve Maene uyt, teeken van het Turksch Despotism; daer steekt het Hof van Engeland uyt, teeken van verstandhouding met de aerts-vyanden der Republieke; elders steekt den Leeuw uyt, teeken, dat ons nog aen de Inquisitie der Vlaemsche Patriöten doet gedenken; met een woord, ieder huys heeft byna een Uythang-bert dat eenige teekens of zinnebeelden draegt die men aen het Koningdom kan toepassen, en zouden dat zoo veel tytels zyn om de Inwoonders dier Huyzen te ontrusten? Want ik geloof niet dat Uythang-berden Waepens zyn.

Bitterman.

Ten minsten en heb ik het nievers gelezen, en den

Borger *Mys,* die nog al geenen vyand schynt te zyn van hier en daer een uerken in de Winkels aen den toog te staen klappen, moeste considereren, dat hy door het doen intrekken der Uytsteekberden, laeter al veel reprochen op zig zoude trekken; hoe menigen Winkel en is'er niet gekend alleenelyk by den naem van zynen Tytel, en hoe wilt gy dat den Boer, die gewoon is 'er wel gedient te worden, dit huys zoude vinden, indien men de Uytsteek-berden dede weeren, hoe zult gy vermeyden, als hy in de Langemunte naer den gouden Boom of naer den Luypaert kykt en gaept, dat hy by gebrek van het Uytsteek-berd te missen niet in eenen anderen Winkel valt, daer hy bedrogen en gestroopt word, en ziet eens, zoo 'er veel zulke confusiën voorvielen, wat onze Stad daerby zoude verliezen? Want den Boer eens bedrogen zynde, en keert niet ligt weder, en zoo zoude den Borger *Mys,* onvoorzigtig de oorzaek konnen zyn dat onze Winkels onbezogt zouden blyven, en dat den Boer, die in alles reden van mistrouwen vind, zyn gerief in de Buyten-winkels zoude gaen zoeken.

28 Messidor Jaer 5.
Zondag 16 Julius 1797.

Den landbouw[aant.]

Bitterman spreekt.

Indien ik over zulk een voorwerp volledig schryven moest, ik wil niet verduyken dat ik my schier aen ideren regel zou vergelegen vinden, te toonen hoe de Propriëtarissen, en hoe de Pagters zig gedraegen moeten, om beyde hun voordeel op het Land te vinden, vereyscht meer als dat men uyt de Boeken kan haelen en wilt eene grondige kennisse van zaeken. Deze beyde intresten die dikwils zoo tegenstrydig zyn, accord te doen gaen waer een meester stuk.

Het vraegt eene sterke en overtuygende Penne om te bewyzen dat:

1° Om de ondankbaere en maegere Gronden goed te maeken, het noodig is dat'er ryke Propriëtarissen op het Land woonen.
De slegte Landen zullen noyt door de Pagters konnen verbetert worden, om dat zy de middelen nog den wille niet en hebben, om dezelve te voeden; zy pagten aen leegen prys, doen weynige winste,

en laeten den Grond in nog slegteren staet als dat zy die gevonden hebben.

2º Dat de Gelykheyd gelyk of de Sansculotten die verstaen, een dwaesheyd is die aen de Boeren niet dient gepreekt te worden; dat indien 'er ten minsten geen dertig Werklieden en waeren tegen eenen Meester, dat het Land onbebouwt zoude blyven. De Boeren weten dat dit waer is, zy weten dat al wie eenen Ploeg heeft twee Knegten moet hebben en verscheyde Daghuermannen.

3º Dat'er nogtans eene gelykheyd is, maer alleen als wy voor den Regter staen, en dat het voor het overig goed is dat den aermen onder den ryken werkt.

4º Dat om de ryke Propriëtarissen aen te moedigen van op het Land te woonen en zelve hunnen Akkerbouw naer te zien en Gronden te kweeken, men hun niet beloven moet, dat zy zoo wel zullen vaeren als eenen ondernemer van Hospitaelen, of eenen Commissaris van Levensmiddelen, want zoo veel is'er tog niet mede te winnen; het moet vergenoegen met hun te doen zien, dat zy'er een eerlyk profyt uyt zullen haelen.

5º Dat het klaer is, wanneer den Grond niet alles opbrengt dat hy kan, zulks ontstaet door dat de kleyne Landbouwers, in staet niet zyn van eenig Geld te verschieten.

Den Landbouw is een regte Manufacture: op dat

de Manufacture bloeye is het noodig dat den ondernemer een ryk man zy.

6º Dat men niet genoeg kan zorgen voor de rykdommen der aerde, want dat alle andere rykdommen ons ligtelyk ontsnappen kunnen; de balance der Commertie kan veranderen en zomtyds nadeelig worden, het Geld kan uyt het Land getrokken worden, maer de Landeryën zullen altyd blyven.

7º Ik zou aen de Landslieden toonen dat het goed is dat zy op het Land blyven, dat een groot deel der werken die in de Stad gehandhaeft worden schaedelyk zyn voor de gezondheyd, en dat den Akkerbouw in tegendeel kloeke menschen voortbrengt, wanneer de *debauche* van de Zon- en Heyligdaegen, hunnen levenstrant niet bederft.

10 Messidor Jaer 4.
Dyssendag 28 Junius 1796.

De boere-jongens

Bitterman.

‘'T is goed dat'er in alle Dorpen Schollen zyn. Maer het is nog beter dat men den geest der Kinderen tot den Landbouw keert. Ik geloof het noodig dat zy alle taemelyk leeren lezen, schryven en cyfferen doch het grootste deel moet maer konnen werken, om dieswille dat men maer eene Penne noodig heeft voor twee dry honderd ermen. Den Akkerbouw en vraegt maer een gering verstand, en hoe meer menschen men 'er aen besteden kan, hoe beter.

Ik zou de Landslieden laeten zien, dat het eene grootste onvoorzigtigheyd voor de Vaders is, van de begeerte te hebben om hunne Kinderen in de naest gelegen Steden te plaetzen, by hunne Heeren te laeten komen dienen, of in de Comptoiren te doen schryven. De goede lieden verbaezen zig van het *air d'importance* dat hunne Zoon daegelyks meer en meer aenneemt; en zy dunken niet eens dat zulk een voorbeeld verderffelyk is voor alle de

Jongelingen wiens Ouders eenigzints begoed zyn; zy willen alle naer de Stad, zy willen alle in employ komen, en eylas! van duyzent is'er nauwlyks eenen die een beter lot aentreft, dan dat hy op het Land hadden konnen genieten.

Gysken.

En wete gy wel wat dade kik aen de Boere-jongens zoê leeren, dat waer van zyn leven geen Steedsche te trouwen; want nên Boer die een Iffer aen zyn troussen heeft, es erger aes van den duvel gewiegt es hy. 'T es goed zoo lang dat de Bruyloft duert en dat'er Vlaeyën t'eten zyn, maer aesse de Koeyën moet gaen leeren melken, z'es vies van in den Stal te gaen, ze zoê heur vuyl maeken zoêze; en eer zes maenden van hier, wordze de meeste zottinne dieder kan uytkomen; ze zoên uy buyten de Pecelle-Poorte daer levende historiën van vertellen.

10 Messidor Jaer 4.

Dyssendag 28 Junius 1796.

De couventen[aant.]

Deugdelyk Herte spreekt.

Het is een veragtelyke en ongelukkig eene algemeene gewoonte, van de Dogters in de Kloosters op te sluyten in de jaeren dat zy nog kind nog dogter zyn, gevaerlykste tydstip voor de jeugd, van welk hunne gezondheid, en by gevolg hun geluk of ongeluk van het overig van hun leven afhangt! het gewoonelyk voorwendzel als men zyn dogters naer 't Klooster zend, is van hunne educatie te perfectionneren, al of het onmogelyk waer, van hun *deugd* en sentementen in te boezemen, zonder dat zy uytwoonen en agter de traliën zitten, in plaetzen daer niets aen de jeugd onderwezen word dat een goede en braeve huyshoudster kan maeken, het gene zy nogtans naer diën, meest zullen noodig hebben; daer men hun leert dat het eene schaedelyke gaeve is van schoon te zyn, en voordeel te trekken uyt de gaeven die de natuer hun gegeven heeft, daer men hun leerd wat grove zonde het is van in den spiegel te zien en zig bevallig aen te kleeden, al leeringen die zoo

tegenstrydig zyn aen het Spreekwoord, *die geern schoon is, is neerstig, en daer steekt deugen in.* Wy zullen hier niet ingaen, met wat al trunteryën men de leerlingen in die schooien bezig houd; men maekt hun een criem van los en speelziek te zyu volgens hunne jaeren het medebrengen, en men dwingt hun tot eene onbezigheyd die hun wel haest schaedelyk moet worden; men dwingt hun om de bevallige naïveteyt der jongheyd te verlaeten, en zoo zottelyk serieus te zyn als eene Abdesse die gestaft word; ook hebben de meeste ouders het ondervonden, dat de gezondheyd van hunne kinders in de Pensionaeten verslapte; dat hunne blygeestigheyd veranderde in eene zwaere melancolie, dat zy den appeteyt verliezen; dat hun wezen verwelkt; dat een bleek kouleur zig over geheel hun lichaem verspreyd. - Men hadde frissche en struysche kinderen naer het klooster gezonden, en zy komen zweltagtig en ziekelyk naer huys.

Zal de waerheyd dan noyt niet doorstraelen dat eene moeder bekwaemst is, om haere dogter eene goede opvoedinge te geven, en er eene goede huyshoudster van te kweeken? maer zoo het vooroordeel van uwe dogter een klooster te geven te straf ingewortelt is, zoo zy absolut niet welgeboren kan schynen zonder uyt te woonen, dan zoud ik willen dat'er meerder bescheydentheyd gebruykt wierd in het kiezen der persoonen aen wie de jeugd vertrouwt moet worden, ik zoud ze niet overgeven aen deze

die de wereld, de schoonheyd, de welleventheyd, en al wat men in de saemenlevinge lief heeft eene eeuwige vyandschap gezwooren hebben, maer ik zoud ze toevertrouwen aen geleerde weduwen, die ondervinding en kennisse hebben die van een onberispelyk gedrag zyn en die in alles voor de Wet verantwoordelyk blyven; - want anders, naer twee jaeren klooster-leven en opsluytinge, waer mede komt uwe dogter 't huys? - Met de begeerte van haere vryheyd te erlangen en dobbel alle de plaizieren te genieten waer van zy zoo lang heeft beroofd geweest.

18 Fructidor Jaer 4.
Zondag 4 September 1796.

De collegiën[aant.]

Deugdelyk Herte spreekt.

Onze Paeter Collegiën hebben geen minder inconveniënten, - die Stigtingen zouden zeer schoon zyn indien de onderwyzinge die'er gegeven word, geschikt waer volgens de omstandigheden waer in deze zig bevinden die de zelve ontfangen: maer men geeft'er de zelve lessen, de zelve zeden, aen kinderen van alle slag, al studeren de eene om Pastor te worden en de andere voor Raedsheer, Procureur of Apotheker.

Ziet eens een jongheyd van twintig of twee-en-twintig jaeren in de weereld komen, die zyne latynsche schoolen gedaen heeft, en ziet eens of hy eenig idée heeft van de hoedaenigheden en deugden die een eerlyk man uytmaeken; of men in zyn herte het zaed geworpen heeft, om het Fransche Burgers regt te kennen, of om eenen Raedsheer te worden als den Keyzer komt; gaet nog voorder, doorzoekt zyne *ziel*; vraegt hem wat de weldaedigheyd is, spreekt hem van erkentenisse, van menschlievendheyd, van

gevoelig te zyn aen het lyden van een ander, van medoogende te zyn voor de gebreken en tegenstooten die men stap voor stap in de weereld ontmoet; van de tollerantie die wy voor de gevoelens van een ander hebben moeten; hy zal u op alle deze sociaele deugden zeer onbescheyden antwoorden geven, maer in tegendeel zal hy u zonder een sylabbe te missen de Cardinaele deugden weten op zeggen gelyk eenen Paepegaey.

Vraegt hun twee woorden nopens de historiën van hun Vaderland, zy zullen u vertellen dat K e y z e r K a e r e l zyn Leerzen scheurden om Schoenmaekers mestdag 't houden, en dat den Boer hem zey: *Kaerel houd den Lanteern 'k moê pissen,* en diergelyke faebels, maer van de verscheyde veranderingen die deze gewesten ondergaen hebben geen woord. - Maer buyten dat zy zyn wel geleert, zy hebben C i c e r o n gelezen, en misschien de verzen van C o m m i r u s en van V i r g i l i u s, den kristelyken Pedagogue en S e n e c a, de psalmen van D a v i d in keuken latyn, en de lierzangen van H o r a t i u s. Uwe kinders zouden meer voordeel haelen met zes maenden de Academie van de Gebroeders *van Acker* te frequenteeren, dan met zes jaeren naer het Collegie der Paters Augustynen te loopen; zy zouden'er in plaetze van latynsche oratiën uyt teschryven en Q u i n t u s C u r t i u s te studeren die hun nergens toe dienen kan, leeren eene zuyvere fransche tael spreken; en eene briefwisseling aenvangen, die

onder al wat de geleerdheyd geven kan een man het alderbeminnelykste maekt; zy zouden er in plaets van den geabimeerden schryf-trant en de haene klouwen die men in de Collegiën leert maeken, eene volledige en uytgevloeyde letter leeren schryven, die al wat men op het papier brengt zoo veel bekoorlykheden kan byzetten, en om zeggens schier een ontzag geeft, zy zouden in plaets van den *Vader Ons* die zy by de Paeters in het latyn en het grieks leeren, om den Hemel het daegelyks brood in alle taelen te konnen vraegen, in deze Academie hunne jaerlyksche inkomen of daegelyksche winste bescheydentlyk leeren ten boek stellen; eene wetenschap die myn dunkens niemand ontberen mag; want uyt wat staet men geboren, of tot wat beroep men geschikt is, het is vooraf onvermydelyk dat men van zynen ontfang en uytgaeve eene bescheyde en verstaenbaere notitie leerd houden; en bovendien, welk een uytgestrekter en ryker kennis kond gy aen de jongheyd geven als de grondbeginzelen van den koophandel, die den steun van deze landen is, en tot alle staeten des levens meer of min betrekking heeft, - maer wat is 't, onze neuswyze inzetene die nog gelooven dat het niet geoorloft is, dat den zoon ander wetenschappen bezit als den vader, hebben liever de herssens hunner kinderen te laeten grys worden onder het stof der school-bankén, dan hunne jonge hoofden met nutte wetenschappen te stofferen, en ten schande dezer Stad, ziet men het beste institut dat den kring

dezer negen Departementen bevat, en dat, wierd het door de Overheden meer begunstigt, zyne volmaektheyd zoud bereyken, maer met vremde scholieren vervullen.

18 Fructidor Jaer 4.
Zondag 4 September 1796.

De oude en de nieuwe wetten

Bitterman.

Is'er dan geen stoffe genoeg om den lof der *Vryheyd* te preken, zonder zig in een hoop van *Diatriben* en *Epitheten* uyt te laeten?

Deugdelyk Herte.

Waer mede anders wilt gy een Discours tog opvullen, en wat zoud gy op zulk een uytgeput suject tog veel te zeggen weten?

Bitterman.

Daer zullen altoos op alle sujecten nog groote waerheden te zeggen blyven, en aengezien dat wy maer gelyk en zyn door de *Wet,* die zonder onderscheyd alle goede Burgers beschermt en de kwaede kastyd, zou ik de voordeden doen zien hebben, van de *Wetten* die vrye menschen onder elkanderen maeken mogen, en de nadeelen die de Volkeren door al die wilkeurige Costumen, Chartrers en Privilegiën, geleden hebben, die alle maer banden waeren waer mede de Overste het Volk aen de keten hielden, preuve, K e y z e r K a r e l die door 't vernieten van de

Grond-Wetten dezer Stad, de zelve buyten staet van verhael stelde, en met de dwaeze Voorregten van *Visschen* en *Jaegen*, ons gelyk kinderen den Bellaert in de hand gaf.

Ik zoud getoont hebben dat de Wetten in alle Landen gegeven wierden, voor den intrest van den Wetgever, volgens de noodzaekelykheyd van moment: zy wierden niet aengeleyd door den geest van onafhangelykheyd, en algemeyn welzyn; maer door de onwetentheyd en het bygeloof. Onze oude Wetten wierden by stukken en brokken gemaekt, by geval en zonder eenig plan, just gelyk onze Steden gebouwt wierden, zonder 'er twee gelyke huyzen of eene regte straete in te brengen. Beziet zoud ik tot het Volk zeggen, de houte Gevels en de oude Gebouwen dezer Stad tegen de Huyzen die dagelyks opgeregt worden, en gy zult een afbeeldzel hebben van de oude en nieuwe Wetten.

Ik weet wel dat men hier tegen op kan werpen dat de Republieke zelve nog maer weynige vaste Wetten heeft, dat zy 'er zelve volgens de omstandigheden daegelyks nieuwe geeft en andere intrekt; maer ook dit zoude my tot een bewys strekken dat zy onvermoeyd naer het algemeen nut zoekt, en ik zoude deze, die zoo ongeduldig zyn om de vrugten der *Vryheyd* te smaeken, doen zien, dat de Republieke van Roomen dry hondert jaeren gevrogt heeft, eer zy vaste Wetten had.

Uwe Costume van Gend was misschien op vyftig

derlye wyzen gecommentariëert of uytgeleyd; dit is dan een vyftig dobbele preuve dat zy slegt was. Zy kwam niet overeen met eenige andere Costume van het heele Nederland, die insgelyks alle tegen elkanderen streden, en die nogtans zoo wel als de uwe kragt van Wet hadden, en waer naer men zig moeste schikken zoo men voor vremde Tribunalen te plyten had.

Helas onze Voor-Ouders, zedert de vyfde eeuw, tot weynig voor de Revolutie van Holland, waeren zeer ongeleerde menschen, die geloofden aen de Spooken en Weerwolven, en Wetten gaeven volgens hun geloove; zy waeren alle of Pellegrinis, of Kruysvaert-Helden, zonder eynde in de Waepens, by na niet eenen van hun kon zynen naem teekenen, zelfs niet C a r o l u s M a g n u s die zoo veel ryke Kerke en Kloosters in dit land gestigt heeft, en wiens Munningen onze Wetgevers wierden, en vrogten om ons allengskens teenemael onder de canonique Regten te doen leven.

Byna alle de Philosophen hebben tegen die ongelykheyd van Wetten geschreven, en doen zien dat zy de oorzaeke van de slaeverny en van het ongeluk des Volks waeren.

V o l t a i r e in zyne *Questions sur l'Enciclopedie,* geeft onder het schetzen van faebelen, hier ontrent zeer groote waerheden:

‘De Schaepen, leven vreedzaem en gerust onder elkanderen, zy worden gerekent voor van eenen

zeer zagten aart te zyn. De Republiek der Schaepen, is dan een getrouw afbeeldzel van de gulde eeuw, toen de menschen nog onder elkanderen als broeders leefde.

Een Kieken-Renne, is de volmaekste afbeeldinge van een goede Monarchie. Daer is geen Koning in Europa die men aen den Haen zoude durven vergelyken. Wandelt hy trots en met de borst opgesteken in het midde van zyn Volk, ten is uyt geenen hoogmoed maer uyt liefde. Naedert den vyand, hy en gebied aen zyn Onderdaenen niet, dat zy hun moeten laeten dooden om dat het *Ons alzoo belieft*. Hy trekt zelve voor uyt, schikt zyn Kiekens agter hem, en stryd voor hun tot'er dood. Of word hy verwinnaer, 't is hy zelve die het *Te Deum* zingt. Men kan niet beleefder nog min geïnteresseert zyn. Hy bezit alle deugden; heeft hy een Kooren- Graentjen in zynen Koninglyken bek, hy geeft het aen den eersten zyner Onderzaeten die zig vertoont, met een woord, S a l o m o n in zyn Serail, en kan niet vergeleken woorden by den Haen die op het neer-hof loopt.

De Mieren worden aenzien voor eene exellente Democratie te zyn, zy is verre boven alle andere Staeten, aengezien 'er idereen gelyk is, en dat elk werkt voor het gemeenen best.

De Aepen gelyken meer aen Landloopers, als aen een gepoliceert geslagte: en zy schynen niet ver-

eenigt te zyn onder vaste en fondamenteele Wetten, gelyk die dieren die wy reeds genoemt hebben.

Wy Menschen, gelyken meer aen de Aepen als aen eenig ander Gedierte, door de geneygtheyd die wy hebben van alles naer te volgen, door de ongestaedigheyd van onze denkbeelden, en door onze onstandvastigheyd, die oorzaek is dat wy niet eene gestaedige nog duerzaeme Wetten gehad en hebben.

'Er is geen eenen goeden Wetboek, in geen eene Landstreek die wy kennen. De reden is 'er ligt van te bewyzen, de Wetten wierden gemaekt naer maete dat zy'er noodig waeren, volgens de tydsomstandigheden enz.

Als de oorzaeke waerom zy gemaekt wierden veranderde, de Wetten die bleven wierden belachlyk.

Zoo was by ons de Wet der Leenen, die alles aen den oudsten gaf, deze Wet kon zeer goed zyn in eenen tyd van Anarchie, van verwoestinge en van Strooperye. Den oudsten wierd alzoo den kapiteyn van de familie, die de brigands anders gemakkelyk zouden ten onderen gebragt hebben, zyne jongere broeders waeren zyne officieren, en de landslieden zyne soldaeten. Al wat deze Wet te vreezen liet was dat den jongsten den oudsten vermoorde, om op zynen toer meester van den zetel te worden. Nu deze Wet zeer voordeelig, in

de eerste tyden, wierd verfoeylyk, als'er maer kwestie is van Renten te verdeelen in eene gepoliceerde stad.

Tot schande voor den Mensch, ziet men dat de Wetten van het spel, de eenigste zyn, die alom regtveerdig, duydeiyk, ongeschonden zyn en uytgevoert worden. Waerom zyn de Wetten van het Piquet en Gravejas-spel, over al de zelve? Waerom de Indiaenen die de regels van het Schaekspel gegeven hebben worden zy van een ieder gewillig gehoorzaemt? terwylen de Pauselyke Bullen van de eene, en de Costumen der Steden van de andere verworpen worden? 'T is om dat de uytvinders van de Kaert- en Schaekspelen, alles wyzelyk overlyd hebben ter voldoening van de speelders, en dat andere Wet-Gevers maer hun eygen voordeel bedoelde.'

Gysken.

En wat volgt'er uyt al diën riemram, dat al die nieuwe Wetten dieme nuy krygen, en die de Religie om verre smyten, beter zyn aes d'ouwe dieme g'had hên; ge ziet daer die schoone dingen van dat Trouwen en Doopen ziede.

Bitterman.

Men zegt van ja Gys, al die van de gezindheyd van dezen tyd zyn houwen staen en beweeren:

Dat 'er noyt geen Kerkelyke Wetten in een land kragt mogen hebben, ten zy het Gouvernement die toestaet, want dat door dezen middel Athenen en

Roomen noyt geen Religie twisten gehad hebben. Dat al wat de Huwelyken raekt alleenelyk van het Magistraet afhangt, en dat de Priesters zig moeten vergenoegen met de hoogweerdige fonctie van die te zegenen.

Dat de Geestelyke in alle gevallen moeten onderworpen zyn aen het Gouvernement, om dat zy alle Onderdaenen van den Staet zyn.

Dat niemant het thiende, het honderste, nog het duyzendste van eens anders aerbeyd mag vraegen, zoo hy het door zyn medewerken niet verdient heeft.

Dat eenen Priester, noyt eenen Burger mag kwaed willen nog dommen, om dat diën Burger eenen zondaer is, want den Priester die ook zondaer is, moet voor de zondaers bidden en hun niet veroordeelen.

Dat Magistraeten, Boeren en Priesters, gelykelyk de onkosten van den Staet moeten draegen, om dat den Staet hun alle gelyk beschermt.

Dat 'er maer een slag van Maeten, Gewigten en van Wetten zyn moet.

Dat de Straffen die men Misdaedigers oplegt nut moet zyn. Want eenen die aen de Galg hangt dient nievers toe, en die tot de publieke Werken veroordeeld word, dient nog zyn Vaderland en is een levende exempel.

Dat de Wetten moeten klaer, uytdrukkelyk en gelykvormig zyn, enz.

Gysken.

Proficiat, 'k ben ê kik blye dat de menschen content zyn, en dat het nuy alles zoo wel naer de goeste gaet, maer al waer het dage mê honderd gelyk spraek g'en zult my die dingen aen myn ooren niet naeyën.

13 Thermidor Jaer 4.

Zondag 31 Julius 1796.

De regten en de belastingen

Gysken.

'K vinde dade wel, maer mê spreekt nuy veel van eene nieuwe Belastinge? 'k hêd wel gepeyst, aesme zey dat al de Regten afwaeren, dat'er al gouw wat anders veur de lappen zoê gekomen hên.

Bitterman.

Dat is natuerlyk, het land kan niet bestaen zonder Lasten.

Gysken.

Waerom en hênze dan niet alles gelaeten gelyk of het was?

Bitterman.

Om dat de Republieke niet anders eene gelykvormige Bestieringe dulden mag.

Gysken.

En wat zyn dat nuy veur Belastingen?

Bitterman.

De bezonderste dier Belastingen die ons aengaen, zyn de fonciere, personnele en somptuaire Contributie, die voor het 5de Fransch Jaer, gezaementlyk

moeten opbrengen vyf honderd Millioen, meer een vyfde van de contributiën van het 4de Jaer, om daer mede voor dit loopende jaer te betaelen, het gene de Boeren zeer wel kennen onder den naem van Binne-Kosten.

Gysken.

Ze keunen 't er veuren doen, wat zegde vyf honderd Millioen!

Bitterman.

Maer, wel te verstaen voor heel de Republieke.

Gysken.

'T es nog vele da 't veur ieder huyshouwen niet en es, wa zegde vyf honderd Millioen!

Bitterman.

Dit verwonderd u om dat gy niet en weet wat wy gewoon waeren van jaerlyks te betaelen, en gy zult verbaest staen, als ik den eersten keer dat wy te saemen komen, u eenen *appercu* zal geven van het gene deze Provintie jaerlyks in Regten en Lasten gewoon was op te brengen.

Gysken.

En wat veurdeel zal'er nuy komen uyt het afschaffen der Regten, en uyt die nieuwe Belastinge? Zal het brood daer veur wel een oortjen afslaen?

Deugdelyk Merte.

Ik geloove dat het Volk de veurdeelen van alle deze nieuwigheden zoo spoedig niet gevoelen zal.

Voorheen en wist den kleynen man schier niet dat hy eenige Lasten betaelde. Door middel van de

Regten betaelde den Bakker, den Brouwer, den Stokker en andere over hem; hy voelde niet als hy een brood at, hoe veel hy voor ieder sné aen den Koning betaelen moest; hy vergat dat dit brood reeds Thienden, Landschoof, Maelgeld en veel andere Lasten gedregen had, die de grootste oorzaek waeren van zyne duerte.

Nu dat hy op den eersten dag geene zienbaere vermindering op de levensmiddelen zal gewaer worden, en de handen in de borze moeten steken om zyne persoonele Contributie te betaelen, zal het aen zommige misschien meer miskomen, van 't eener tyd eene geringe somme te betaelen dan een jaer lang duur brood te eten waer aen men gewoon was; want men weet wel dat'er in deze tyden menschen zyn, die, al komen zy treffelyk op straet, dikwils gene zes kroonen in huys hebben.

Gysken.

Wat zegde, zes kroonen, daer es zoo menigen Rentier die blyë es van tegenwoordig zes kroonen geleend te keunen krygen, op de Pagtjens die hy te Kerstdag trekken moet, - en nog rekenen 's hunder gelukkig die hun geld aen de Boerkens gegeen hên, want die op de Provintie goedvinden krygen zelfs geen belofte van betaelinge en krygenze, en niemand en wild'er uy op leenen.

En wanneer moet die nieuwe Contributie betaeld worden?

Bitterman.

Heel kortelings, bezonderlyk het vyfde deel, dat dienen moet voor de binne kosten van 1797.

Gysken.

Dat es vriendelyk! zoo 'k zal dan de Lasten van 1797 moeten betaelen eer da 'k myn Pagtjens van het jaer 1796 ontfangen hên, 't es g'heel lekker es't. - 'K zie kik geenen anderen middel meer aes't azoo moê gaen, als van de Boeren te praemen om ons ook een jaer veur op te betaelen, want aeste kik niet en hên 'k en kan't van de boomen niet schudden en kan ik.

Bitterman.

Men weet wel dat de Impositie op de Landen voortyds maer in September en Augusti geheft wierden, ook is het voor dit jaer zekerlyk maer den dringenden nood die de Republieke noodzaekt, om zoo spoedig een deel der Impositiën in te zaemelen; dat meer is daer is niets te winnen met tegen de schikkingen van het Gouvernement te murmureren, men moet'er zig ten lesten tog aen onderwerpen; en al kon men over vele punten met praeten gelyk haelen, H o b b e s leerd ons het gevaer van zulke voordeelen: *Want,* zegt hy, *eene scherpe waerheyd tegen de Bestieringe verwekt haet, gramschap en vervolging.*

28 Frimaire Jaer 5.

Zondag 18 December 1796.

Het publiek crediet[aant.]

Bitterman,

Het schynt, Vader Gys, dat uwen Cosyn den Pastoor niet verre gevlugt en was, want men zegt dat men hem reeds op verscheyde plaetzen gezien heeft?

Gysken.

Geen apprentie Mynheer, geen apprentie! mynen Cosyn en heeft niet weg geweest, veur wie zoet hy dan moeten vlugten? 'K zoe dade wel eens willen weten? - Dat es anders niet geweest aes misschien Koseken *Mys,* die azoo in zynen kursel geschoten es, en.....

Deugdelyk Herte.

'K hebbe my nogtans laeten gezeggen dat hy naer Roomen gevlugt was, om het advys van den Paus te weten over de Declaratie, en dat onder wegen zyne Voiture gebroken is?

Gysken.

Just, just! de Wegen zynder naer zynze, om tegenwoordig naer Roomen te gaen, 'k hêk kik over

veerthien daegen naer Cortryk moeten reyën, en w'hên een Asse en een Treme gebroken me in de putten te vallen die in den Kalsey-Weg zyn. - 'T en es zyn leven niet gezien en es 't, dat de Steen-Wegen zoo slegt zyn aes tegenwoordig. - Danze nog zes maenden wagten, daer en zal me 't uytkomen van den winter geen handen meer aen te steken zyn en zalder, want 't word al ontstik gereen dat'er es, en daer en word nievers niet meer naer gezien en word'er.

Deugdelyk Herte.

'T is dat de Republieke haer Penningen van doen heeft voor dringerde noodzaekelykheden.

Bitterman.

Ter contrarie, daer is eene somme van zes à zeven honderd duyzend Livers toegestaen, om de publieke Werken van dit Departement te repareren; het moet nu ontrent dry Weken geleden zyn dat de aenbesteding daer van verpagt wierd, maer daer en was niemand die het Werk heeft willen ondernemen.

Gysken.

'K wil te kik wel gelooven, z'hênt zy schoone commandeeren en laeten werken hênze, aes 't toens alle maele gemaekt en gelevert es, g'en keunt geen oortjen Geld krygen, al liepte gy uyw schoenen uyt uyw voeten; - daer zynder verscheyde die hier in den Staminé komen, die, 't moet nuy wel een jaer of dry lé zyn, aen de Bruggen en aen de Straeten gevrogt hên, die tot op den dag van heden nog geen

oortjen Geld gezien en hên, zoo veele niet aes dat'er in uyw oogen mag steken. - Hê wel gemaekt gy daer facit op; - aes 't zaeterdag es, ge moet gy uyw Knegten betaelen, z'en vraegen zy niet ofge 't gy het, nog van waer dat het komen moet, daer en es maer kwestie van te leggen; en aesge gy toens by die Heeren van 't Bisdom uyw klagten ging doen, z'haên wel beginnen te keyten van uy aen de deure te schuppen: vraeg het eens aen Baes *Vermeesch,* den Temmerman, aes hy hier komt hy zalder uy g'heele legenden van vertellen.

Bitterman.

'K wil dat allemael wel gelooven, maer de menschen wyten dikwils op de Administrateurs zaeken daer zy geen schuld in hebben, gy ziet wel dat de nieuwe aengekomen, niet meer Penningen van het Gouvernement konnen krygen om de publieke Werken te erstellen dan hunne voorzaeten; zy zyn teenemael van de Penningen die 's Lands inkomen opbrengen berooft, en mogen geen voorder uytgaeven doen dan dat de Ministers hun wel willen toestaen.

Gysken.

Danze toens nog betaeldege 't gene danze aenbesteen, van te keunnen betaelen.

Bitterman.

Ik weet niet anders of zy doen het; want zoo ik hoore, disponneert de Administratie altyd zeffens van de Crediten die de Ministers haer opent, en doet een ieder zyn order van betaelinge afleveren.

Gysken.

En hoe lang moete toens agter den Ontfangers gat loopen, die aen uyw order van betaelinge zyn gat vaegt, en die zegt dat hy geen Geld en heeft, of al zomwillen nên keer dat hy uy niet en wilt betaelen; en aesge toens nog Geld krygt 't zyn wat Hollansche Rysdaelders, diege tegen 't zestig en halven, of een-en-zestig Stuyvers moet ontfangen, wat wete kik, en diege veur geen zeven-en-vyftig en halven keunt uytgeven.

Bitterman.

Het zoude zekerlyk beter gaen, indien de Administrateurs van de Inkomen die voor 's Lands onderhoud geschikt zyn, mogten disponeren, mids goede en behoorlyke rekeninge, zoo gelyk dit voortyds by de Provinciën en Casselryën ging, alles zoude behoorelyk onderhouden zyn, en de Republieke zoud'er zekerlyk veel by winnen.

Deugdelyk Herte.

Zekerlyk wel, want al zyn alle die Payeurs en Ontfangers justement geen dieven, het voordeel dat zy de Republieke toebrengen, is zekerlyk zeer gering, als men gaet inzien hoe veel hun onderhoud aen den Staet moet kosten.

Gysken.

Wat wille kik daer al veel op zeggen, die koop heeft, die geeft koop.

Bitterman.

Het schynt dat het Gouvernement zelve begint te zien dat zyn order van Financie niet zeer goed en is, want het uytwerkende Directorie heeft op den 21 Messidor een Besluyt genomen, waer by het wilt dat allen Ontfang en Betaelingen die de Payeurs doen by de Centraele Administratiën moeten geviseert worden; het Directorie schynt zelf de oorzaeke te weten, waer uyt al die wanorders in de poblieke Betaelingen spruyten, want het zegt in zyne *Considerans:*

'Dat de Draegers van Ordonnantie van Betaelinge dikwils genoodzaekt zyn zig verscheyde mael aen de Tresoryën en by de Payeurs aen te bieden, zonder de betaelinge van het gene zy vraegen te konnen bekomen; dat den grooten nomber van Concuranten, en de onmogelykheyd van ze alle gelyk te betaelen, in de payëmenten een slag van preferentie veroorzaeken, die duure moeten gekogt worden en veel misnoegen baeren, waer uyt ook dikwils ontstaet dat'er maer ter rekeninge gegeven word, en dat daer uyt t'eenemael voortkomt het discredit de agiotagie, de schandaelen, en het aenzienelyk verlies die op die Ordonnantiën geleden worden.

'Daeruyt ontstaet ook, dat de Leveranciers en Entrepreneurs, voorziende hoe veel zy op hunne Ordonnantie van Betaelinge verliezen moeten, zoo veel te meer op de Leveringen tragten te winnen,

dat daer door de Uytgaeven der Republieke merkelyk vermeerdert, en by gevolg de *Resources* van den publieken Schat zoo veel te moeyëlyker worden.

Deugdelyk Herte.

Ten zy dat'er waerlyk in voorzien word, daer zal niemand meer gevonden worden die voor de Republieke een naegel zal willen slaen, want het is zeker voor een Werkman zeer benouwelyk als hy op het ontfangen van een somme Gelds gerekent heeft, dat hy door eenen Ontfanger dikwils willekeurig, maenden en maenden verschoven word. En ondertusschen de werken die nu met geringe sommen te repareren zyn, moeten laeter schatten kosten, alsze teenemael geruïneert zyn, omze te erstellen.

Bitterman.

'T is te hoopen dat'er spoedige maetregelen zullen genomen worden om het publiek Crediet te erstellen, en dat ons Land uyt de vervalling waer mede het bedrygt word, zal geholpen worden, Want de Republieke die in zoo vele zaeken glorie maekt van de Romeynen naer-te-volgen, zal zekerlyk in het onderhouden der publieke Wegen en Routen 's Lands welvaeren niet ten onderen willen brengen.

3 Fructidor Jaer 5

Zondag 20 Augustus 1797.

Den gewenschten vrede[aant.]

La *Paix* est aussi salutaire que la *Geurre* est ruïneuse.
THOMAS MORUS.

Bitterman.

Wy hebben uyt den Vrede niet anders als heyl en voorspoed te wagten. De irreguliere Belastingen, die zonder vexatiën niet geschieden konnen, zullen een eynde nemen; al dat gewaend onderscheyd tusschen Arristocraet en Democraet, tusschen Royalist en Josephist, tusschen Patriot en beteren Patriot, zal slyten; de Commertie zal erboren worden; en de luxe zal de burzen der Groote, reeds moede van gierig en niet gekent te zyn, ontsluyten, zoo haest zy zien zullen dat zy voor altyd verbonden zyn aen een stabel Gouvernement, dat de kunsten aenmoedigt en de schranderheyd belooningen toerykt. - Ja ik geloof dat het geluk en het welvaeren der nieuwe vereenigde Departementen, het gene van andere verre zal overtreffen. Hunne voordeelige gelegentheyd tusschen Holland en oud Vrankryk, moet'er

een staepel der Commertie van maeken, en hunnen onnaervolgelyken Landbouw is eenen onuytsprelyken bron die duyzende menschen voedzel en bezigheyd kan verschaffen. - Mag de Republieke van inlandsche beroerten behoed blyven, onze Rivieren zullen het Goud in onze Steden doen rollen, en eer lang zal het ons aen aermen om te werken, ontbreken.

Deugdelyk Herte.

Lief vooruytzigt, en dat nogtans de merite heeft van niet geëxagereert te zyn; want waer het niet onbetaemelyk in eene *veragtte Sysse-Panne* eene stoffe te verhandelen die morgen met luyster en welsprekenheyd op de Tribunen moet getracteert worden, men zoud'er nog veel meer uytgebreyde zaeken op konne zeggen, en die al even waer zyn.

Bitterman.

Kom Gys, geeft d'hand, roept eens viva den Vrede.

Gysken.

Maer.....

Bitterman.

Geenen maer.

Gysken.

Maer.....

Bitterman.

Wel nu?

Gysken.

Maer my denkt, dat da noyt niet effen en zal gaen tusschen de Franschen en de Vlaemingen. - Ze

schillen te veel van gemoet om over een te komen, 'k en kan dat azoo niet zeggen gelyk of ik het gevoele, maer daer es daer iets dat steekt.

Bitterman.

Daer is zeker een groot onderscheyd te vinden tusschen het Fransch caracter en het geen der Vlaemingen, wanneer gy eenen van ons Daghuermannen wil vergelyken by een *Commissaire des Vivres* een *Fournisseur* of een andere Leger-ratte. Den eenen is een uytterste van bottigheyd en grove manieren, en den anderen is een extreme van eygen liefde, verwaentheyd en valsche politesse; den eersten in zyne ruwe regtveerdigheyd, kan niet dulden dat eenen opgekomen kaellaert hem over de schouders ziet, en den lesten, die zyne miserabele origine vergeten heeft, schynt maer te leven om zynen evennaesten te vernederen. Indien de vereeniging van ons Land en de overeenkomst der twee Volkeren moest bestaen uyt de daegelyksche ontmoetinge van zulke menschen, zeker zoude het publiek veel bitterheyd ondergaen moeten. Tog de zaeke is heel anders, en aen geen een van beyde kan men het nationael caracter leeren kennen.

Wanneer men wilt zien of de gemoederen van twee Volkeren over-een komen, dan moet men zyne opmerkingen aen ordentlyke luyden maeken, en men zal met verwondering ondervinden, dat de Burgers, die eenige educatie ontfangen hebben, bynae in alle landen in hunne gedoenzels de zelve zyn.

Daer is dan geen ongemak te vreezen wegens de overeenkomst van de geaerdheyd en het *civiel caracter* der twee Natiën, en wat de politieke positie der Nederlanders aentreft, de oude en nieuwe Schryvers zullen ons overtuygen dat zy altyd meer als eene andere Natie naer vryheyd gesnaekt hebben.

'T a c i t u s [(a)] noemtze de Beteugelaers van *Brittaniën,* den schrik van Duytsland, de Noodhelpers van de Romeynen, dappere Helden, Verwinnaers veeler oorlogen, het beste Gelit van haer gansche heyrkragt, en daer ten hoogsten aengelegen was wie zy me of tegen vielen. Een Volk zegt hy dat niet als andere volkeren gehouden wierd voor onderdaenen of voor vyanden maer voor vrienden en medegezellen, ja voor broeders en bondgenooten van den roomschen Staet. Die nog door tollen bezwaert, nog door de Tollenaers uytgezopen wierden: maer vry van alle buytengewoone lasten, even gelyk de Romeynen in tyde van nood te stade kwaemen; zynde ridderlyk te peerd, en strydbaer te voet, rap en handig te scheep, en wien het zwemmen als een eygen aert scheen aengebooren te zyn. In 'tkort een Volk by hun geagt het vromste en 't moedigste onder alle die van Duytsche bloede en naeme waeren.

(a) In zyn vierde Boek, &c.

Het waer een werk dat ik wel ten nutte van de Jongheyd zoude willen ondernemen, hoe den zugt tot Vryheyd in de Nederlanders, noyt heeft konnen uytgedooft worden, en hoe zy in de borsten aller Belgen steeds in wezen is gebleven, zelfs naer dat hunne Voorouders zig in de spaensche slaverny met ketenen van bygeloof hadden laeten knevelen, en laf genoeg waeren geweest om hunne boeyën in den zelven tyd met een deel hunner Landgenooten niet te willen verbreken.

En trouwens indien de Ouders in plaetze van hunne kinderen in de wintersche lange avonden bezig te houden met de Vertellingskens van blouwen Baert, van 't rood Kapken, van Duymken, en diergelyke niets beduydende faebelen, dat zy hun leerzaeme vertellingen deden uyt de Vaderlandsche Historien, en dat zy in de zomerdaegen in plaetse van onnutte wandelingen te doen, hun de Vrugten der Velden leerde kennen, en den dag door de weerde der koopwaeren, men zou meer ervaeren Mannen in ons Land ontmoeten, en min ruwe-woeste-lompe Patriöten,

Gysken.

Zoo, zoo, 'k ben blye dat het zoo wel zal gaen, hoe beter hoe liever veur my.

Deugdelyk Herte.

Gy wilt tog sterven met een dobbelen Arend in uw herte?

Gysken.

Dat en zeg ik niet.

Deugdelyk Herte.

Gy laet het ten minsten genoeg hooren.

Gysken.

'K kan ê kik just den Keyzer zeer wel missen en ten schild my niet hoe da'k geregeert worde aes ik maer gerust mag zyn. Ge keunt g'hunder wel peyzen da nên mensch van jaeren, die al zyn leven gevrogt en opgepast heêt, en die in zyne jongheyd geenen tyd en had om veel in de boeken te kyken, nuy zyn hoofd niet meer kan breken me al die nieuwigheën; dat es goed veur de jongheyd, maer ik? 'k moe kik mynen ouwen trant gaen, den zondag vieren aes 't zondag es, de feestdaegen van gelyken, te paesschen yerkoek eten, op de kermesse een hespe zoyen, en verders al andere daegen van de weke een alf uerken naer de kerke gaen, en een gelezen misken hooren.

29 Brumaire Jaer 6.

Zondag 19 November 1797.

Bitterman besluyt[aant.]

Bitterman spreekt.

Charlatans en hebben'er hier ten lande zedert zeven à acht jaer, niet raer geweest; God gave dat het maer alle zulke geweest waeren, die balsem verkoopen, tanden trekken en guychelen. Zy vermaeken het Volk; maer 'er zyn andere van alle slag, van alle gedaente, van alle bedryven, met degens, met stoken, met kappen, die in 't midden van hunne domheyd, door vleyëreyën, door geld, door hoogmoed, tot de eerste eerampten van het land wisten te geraeken, en het Volk te slagten al was het een kudde schaepen geweest; die in de onuytwisselyke dwaesheden die zy begingen, zig lieten wysmaeken dat zy kennissen bezaeten, waer aen zy zelfs niet eens twyffelde; deze die op de koorde danzen, het trompet blaezen, den tour van Kousseband doen, toonen u wat zy in 't zin hebben, maer de andere smeden altoos verborgen aenslaegen. Met eenen stuyver of zes oorden kont gy de eerste te vrede stellen, 't is al wat zy op het publiek durven voorderen; maer de andere waeren

niet te verzaedigen, dan met Kapitaelen, Pensoenen en Schatten, en schudden u de beurs zoo lang'er een oortjen in blyft. Charlatan voor Charlatan, 't is dezen die op den Kouter speelt, van wiens toeren ik liefst de dupe zoude zyn.

28 Germinal Jaer 4.
Zondag 17 April 1796.

Aantekeningen bij de Borgers

Borgers in den estaminé

De oorspronkelike titel van het weekblaadje van B r o e c k a e r t is *De Sysse-Panne ofte den Estaminé der Ouderlingen* - ‘Sysse-panne’ is Gents voor ‘sauskom’: iemand zyn sysse geven, is iemand zijn vet geven. - Er verschenen acht deeltjes, elk uit 15 nummers, van 9 Brumaire IV tot 1 Prairial VI (31 Oktober 1795 - 20 Mei 1798).

‘Naest de Liedjens-zangers en Almanakmaekers, de meestgezogte auteurs van ons Land’, noemt Deugdelyk Herte de opstellers; maer grote winsten haalde B r o e k a e r t er niet uit: ‘want al hebben wy een taemelyk getal Inschryvers, wy hebben ook eene groote menigte geleende lezers die ons Blaedjen van hand tot hand voortsgeven... Als ons handen jukken, het is meer van schryven als van geld te tellen’. De prys was 15 stuivers voor 30 Nrs. Ook uit de navolgingen blykt de populariteit. In 1799-1800 verschenen drie reeksen *Briefwisseling tusschen Vader Gys en verscheyde andere geleerde Persoonen van zynen Tyd*, waar C a n n a e r t de hand in gehad heeft. Misschien is het voorbericht vóór de eerste reeks van hem: ik zal, zegt de nieuwe opsteller hier, zoals F e r n a n d e z A v e l l a n e d a de *Don Quixote* voortzette, de *Sysse-Panne* voortzetten; maar ik hoop dat B r o e c k a e r t algauw de pen terug zal opnemen want ‘hy hadde zynen Bitterman en Gysken noyt mogen verlaeten’.

Waar C a n n a e r t ook later, in 1842, *Jellen en Mietje* heeft omgewerkt - hij heeft het helaas verknoeid en de verminkte vorm is het bekende volksboek geworden - moge hier een woord over hem volgen. Ook C a n n a e r t was een Gentenaar, de zoon van een bakker. In 1800 is hij sekretaris ter Mairie te Gent. Onder W i l l e m I is hij te Brussel Raadsheer bij het Hoge Gerechtshof en zetelt hij in het proces D e P o t t e r. In 1832 voltooit hij te Gent zijn bekende *Bydragen tot de kennis van het Strafregt in België*. - Vooral had zijn belangstelling, naast het volksleven van zijn tijd dat hij met liefde natekende, 'het bloedig kapittelken der tooverye'. M o n t a i g n e was zijn lievelingsauteur. Een paar jaar vóór zijn dood - hij werd 80 jaar en overleed te Gent in 1848 - vroeg P r u d e n s v a n D u y s e hem een bladzij voor zijn album amicorum: Que scay-je? schreef de oude man boven zijn naam.

De ouderwetse Estaminé moest in de Franse tijd gaandeweg plaats maken voor het schitterende Franse Café. Soliede eenvoud verdrongen door opdringerige pronkerigheid, zo zag C a n n a e r t het kontrast en met onverholen voorkeur heeft hij het in zijn *Avond-Partytje* (Gent 1823) getekend. Geen zware nieuwmodiese gordijnen met franjes in den Estaminé, geen blinkende spiegels en kristallen luchters, geen elegant buffet met mahoniehouten zetel waar de waardin op zit als op een troon - maar 'alles krillende net en van des ochtends vroeg opgeschikt, halve nagten worden daeraen besteed. De banken, de tafels, tot de houte kandelaren toe zyn wit als kryt. De vloeren, een groot deel der straet zelf, worden er van zonnenopgang uyt den vollen arm geschuerd; elk steekt een handeken toe en men ziet daer op geenen gang water: daer zillen nog bessems zyn, zeggen ze alle gelyk. dâ m'er wy niê meer en zillen zyn... De liters, alle ongeblutst, en daerop is de baes delicaet, blinken als zilver. Is er by geval een glas dat stort of overloopt, de bazin heeft het fluks in 't oog en reeds is men daer met de spons.

Kerrekolen, nootschalen, geirnaert, uytgezogen krabben en zoo voorts, verdwynen in een oogenblik van de tafel zonder dat het noodig is met den liter te kloppen of iemand tot dies te roepen...' En waar het op aankomt in een echte Estaminé: er is een goede welvoorziene kelder - 'daer hangen de lusters van onzen baes!'

Motto

Het aan M a r t i a l i s ontleende motto is de 'hoofd-spreuke' van het derde deeltje der *Sysse-Panne* (1796).

Den bedelaer

Scarecrow

Vgl. bij S t e e l e , *Spectator*, N^{r} 6 (1711) - in de Hollandse vertaling van 1725, door A.G.L.R.G. te Amsterdam by Hermanus Uytwerf: Geen afschuwlyker gedrocht is'er in de geheele natuur, dan een boosaardig mensch met een groot verstand.... *Scarecrow* den bedelaar, die zich doorgaans op 't plein van Lincolns' - In onthoud, en die zich zelven het rechter been verminkt heeft, om de goede luiden te beeter tot meedoogenheid te verwekken, en den geheelen dag om een aalmoes uit is, om des avonds een goede maaltyd en een elendige kruishoer op te doen, is niet half zo veel verachting waardig, als dat uitsteekend verstand. Die Beedelaar heeft geen trek, dan tot de vermaaklykheden der zinnen; hy vind een gerust leeven veel geneuglyker dan een beslommering van veelerhande beezigheeden, en als hy maar zyne *Philis* en een goed vuur mag genieten, zoo heeft hy niet de minste gedachten, dat hem eenig kwaad kan genaken. Een iegelyk mensch, die zyn hoogste geluk stelt in het verzadigen van zyne vleeschelyke begeerten, is mynes bedunkens al immer zo

onwaardig en verachtelyk een slaaf als deze Bedelaar. - ‘There is no greater monster in being, than a very ill man of great parts.... Scarecrow, the beggar in Lincoln's-inn-fields, who disabled himself in his right leg, and asks alms all day to get himself a warm supper and a trull at night, is not half so despicable a wretch as such a man of sense. The beggar has no relish above sensations; he finds rest more agreeable than motion; and while he has a warm fire and his doxy, never reflects that he deserves to be whipped. Every man who terminates his satisfactions and enjoyments within the supply of his own necessities and passions is, says Sir Roger, in my eye, as poor a rogue as Scarecrow.’

Derthienavond.

In het Kerkelik Jaar is Driekoningen - de dertiende dag na Kerstmis: vandaar ‘Derthienavond’ - een der feestdagen van de Kersttijd. Oudtijds werd op deze dag door de mannen die ‘met de sterre gingen’ het sterrelied, een onzer mooie oude liederen, gezongen:

> Wij komen getreden met onze sterre,
> wij zoeken Heer Jezus, wij hadden hem geerne.
> Wij kwamen de hoge berg opgegaan,
> daar zag men de ster zo stille staan.
> O sterre, gij moet er zo stille niet staan,
> gij moet er met ons naar Bethlehem gaan.
> Naar Bethlehem in die schone stad,
> waar Maria met haar klein Kindeke zat.
> Hoe kleiner kind, hoe groter God.
> Een zalig Nieuwjaar verlene ons God.

Op Derthienavond werden ‘keunings-brierkens’ getrokken - meestal gekleurde volksprentjes die personages voorstelden als de koning, de nar, de raadsheer, de kok enz., waarnaar onder degenen die aan het trekken deel hadden genomen de rollen die avond verdeeld werden.

Soupe uyt de Klooster

Uit de inkomsten der kloosters werden voorheen ook de behoeftigen gespijzigd.

> Laet de bedelaers lyf om lyf
> Om de Klooster-soupe vegten,
> Daer den Muynk die in den rifter blyft,
> Verslikt zit by de geregten

heet het in het *Smeek-schrift der Wel-pyzende* (Gent 1795).

Het Rasphuys

De nieuwe gevangenis aan de Coupure te Gent, opgericht om de bedelarij tegen te gaan, waaraan men begon te bouwen in 1772. De veroordeelden verrichtten er dwangarbeid.

Kleeren

De mode in Holland

Dit klopt niet met wat K a l f f , *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* VI, 3 meedeelt over de Hollandse petits-maîtres in gegalonneerde rokken enz. in het laatste kwart der achttiende eeuw.

Den werkman

Den Decadi

In de republikeinse kalender van R o m m e en F a b r e d ' E g l a n t i n e , die de Franse Revolutie had ingevoerd, is de Decadi de tiende en laatste dag van een Decade. De Decade stond tegenover de Roomse week, de Decadi als wettige rustdag tegenover de Zondag. De aanhangers van het oude regime staken er de draak mee en stelden

er de ‘Imperiade’ tegenover die kulmineerde in een ‘Revertidi’.

Deze kalender bleef gedurende 12 jaar in gebruik: van 22 September 1792 tot 1 Januarie 1806. De namen der nieuwe maanden waren ontleend aan de door R o u s s e a u in ere gebrachte natuur, de namen der Heiligen waren door de namen der vruchten die de aarde voortbrengt vervangen, van de zogezegde ‘sacristy-styl’ was tot het laatste spoor uitgewist. Zowel om ekonomiese als om godsdienstige redenen mopperde het volk tegen ‘den nieuwen almanak’ en dreef er de spot mee. Een aardig voorbeeld heeft C a n n a e r t bewaard in zijn uitgave van *Jellen en Mietje*: een gesprek tussen een boer die op het veld aardappelen staat te rooien en een voorbijganger: *De voorbyganger*

Baeske, zyn dat geen pataeters die gy daer uytdoet?

De Landsman.

'K en weet het bykans zelve niet wat dat 't zyn.... 'T hên tot nu toe pataeters geweest, maer alles es veranderd: we zyn tegenwoordig in September gelyk ge weet, en dat heet nu wel Vander Meere. Ik ben gelyk zuyver verdraeid. Men hên geenen vrydag noch zondag meer, tot d'heylige toe zyn uyt den Almanak gezet, en 't zyn Wurtels, Pastenaekels, Kaeskens-kruyd, Komkommers en al zaken dyngen, die in hulder plaetse gekomen zyn; of dat trekken zal moeteme nog afwagten.

Den Cirkel

‘*Den* Constitutionnelen cerkel... eene Vergaedering van *beproefde Patrioten*, die haere Zittinge houd op de groote Zael van het Hof van Sinte Joris... 't en is maer naer dat men zig aen de ballotering van dit doorlugtig Gezelschap blootgesteld heeft, dat men weten kan of men weerdig is van in de Republieke te leven’. (*Sysse-Panne* VI. 119)

Bij de tekst

Blz. 21 r. 19: *en peter en meter moeten tracteren;* versta *en peter en meter moet ge tracteren.*

Blz. 21 r. 27: *honderd-een-en-dertig;* in het oorspronkelike staat verkeerdelik *honderd-een-en-zestig.*

Emplette

Dat de Provintie niet en betaelt

Deze leening was onder de Oostenrijkers aangegaan: na Neerwinden, dat de Oostenrijkse restauratie bracht, 'heeft den keyzer evegouwe de agterstaende kroozen van de Provintie beginnen te betaelen' (Gysken, *Sysse-Panne* IV. 124) en dat was het laatste wat Gysken er van gezien had.

De kloosters

Met de suppressie der abdijën en kloosters werd te Gent een aanvang gemaakt op 21 September 1796 krachtens de Wet van 15 Fructidor IV. Ze werden gesloten en een inventaris van hun goederen werd opgemaakt. Ongeveer negenhonderd kloosterlingen werden op straat gezet. Op hun bezittingen werd beslag gelegd. B r o e c k a e r t tekent hier bij aan in zyn derde deeltje, blz. 104: 'Den Bever hadden van ouds aen de Kloosters moeten leeren, door wat middelen zy zich behouden konden, - men weet algemeen van dit wys Gedierte, dat als het vervolgt word, wel voelende waerom men het naejaegt zyn *Gyl* afbyt en het aen de jaegers werpt.'

Den capucyn

Eenen geleerden Schryver

De auteur is A d a m S m i t h . Wat hier staat over

M a c h i a v e l l i en op blz. 34 v. is bewerkt naar de essay ‘Of the Expense of the Institutions for the Instruction of People of all Ages’ in de *Wealth of Nations* (1776).

Bij de tekst

Blz. 34: na de 7de regel is een gedeelte weggelaten, een stuk uit een sermoen van een pater Capucijn.

Den Sint Pieters Heer

Vgl. A d a m S m i t h , *Wealth of Nations*, ‘Of the Expense of the Institutions for the Instruction of People of all Ages’:

‘Over and above the rents of those estates, the clergy possessed, in the tithes, a very large portion of the rents of all the other estates in every kingdom of Europe. The revenues arising from both those species of rents were, the greater part of them, paid in kind, in corn, wine, cattle, poultry, &c. *The quantity exceeded greatly what the clergy could themselves consume;* and there were neither arts nor manufactures for the produce of which they could exchange the surplus. The clergy could derive advantage from this immense surplus in no other way than by employing it, as the great barons employed the like surplus of their revenues, in the most profuse hospitality, and in the most extensive charity.

Both the hospitality and the charity of the ancient clergy, accordingly, are said to have been very great. They not only maintained almost the whole poor of every kingdom, but many knights and gentlemen had frequently no other means of subsistence than by travelling about from monastery to monastery, under pretence of devotion, but in reality to enjoy the hospitality of the clergy. The retainers of some particular prelates were often as numerous as those of the greatest lay-lords; and the retainers of all the clergy taken together were,

perhaps, more numerous than those of all the lay-lords.., The hospitality and charity of the clergy too, not only gave them the command of a great temporal force, but increased very much the weight of their spiritual weapons. Those virtues procured them the highest respect and veneration among *all the inferior ranks of people, of whom many were constantly, and almost all occasionally, fed by them*. Every thing belonging or related to so popular an order, its possessions, its privileges, its doctrines, necessarily appeared sacred in the eyes of the common people, and every violation of them, whether real or pretended, the highest act of sacrilegious wickedness and profaneness.'

Motto

De hier aan B o i l e a u toegeschreven satire is apokrief.

Den soldaet en den kanunning

Vgl. *de Wel-pyzende* (Gent 1795):

> Schaft vooral geen Kanunningen af,
> Laet ons die Suyker-nonkels houwen,
> Laet de Prelaeten met hunnen Staf
> Den zegen geën aen ons Vrouwen.

Vgl. ook bij V o l t a i r e Curé en Abbé, in *Dictionnaire philosophique*, i.v. 'Curé de Campagne', voor het afwegen van hun verdiensten.

De kerken

Motto

Ontleend aan *Sysse-Panne* VI nr. 7 waarboven deze verzen als motto staan.

Eed.

'Den civiquen Eed', 'de Declaratie' die van de geestelikheid geëist werd en onder het Directoire aanleiding gaf

te Gent tot scherpe priestervervolgingen. Het was de tijd der geheime missen en der deportaties: ‘de Beloken Tyd’.

De tekst van de eed luidde volgens *Sysse-Panne* VI 23: ‘Ik erkenne dat de universaliteyt der Fransche Burgers den Souvereyn is, en ik belove onderdaenigheyd aen de Wetten van de Republieken.’

Eerst in 1801 onder het Konsulaat werd deze kwestie door het Konkordaat geregeld.

De biegte

Vertaald uit Voltaire, *Dictionnaire Philosophique*, i.v. ‘Curé de Campagne’.

Feestdaegen en werkdaegen

Bewerkt naar Voltaire, *Dictionnaire Philosophique*, i.v. ‘Curé de Campagne’.

De sepulturen

Jourdan

Het bekende rapport over de Godsdienstvrijheid van Camille Jordan, in de Raad der Vijfhonderd, van 29 Prairial V (17 Junie 1797).

Voltaire in *Le Monde comme il va, Vision de Babouc* (1746):

‘Il se bouchait les oreilles; mais il fut près de se boucher encore les yeux et le nez, quand il vit entrer dans ce temple des ouvriers avec des pinces et des pelles. Ils remuèrent une large pierre, et jetèrent à droite et à gauche une terre dont s'exhalait une odeur empestée; ensuite on vint poser un mort dans cette ouverture, et on remit la

pierre par-dessus. Quoi! s'écria Babouc, ces peuples enterrent leurs morts dans les mêmes lieux où ils adorent la divinité! quoi! leurs temples sont pavés de cadavres! Je ne m'étonne plus de ces maladies pestilentielles qui désolent souvent Persépolis. La pourriture des morts, et celle de tant de vivants rassemblés et pressés dans le même lieu, est capable d'empoisonner tout le globe terrestre.'

Uit het advies van de Raad van Vlaanderen aan de Regeering te Brussel (1772) over het gebruik om de doden in de kerken te begraven:

'Qu'on y entre le matin au moment qu'on ouvre, on y sent cette odeur cadavreuse, qui saisit d'abord et l'odorat et la poitrine et à la quelle on ne résiste qu'avec peine, surtout lorsque le tems est nébuleux ou humide, ou lors que les chaleurs sont excessives. Aussi combien ne voit on pas de personnes s'évanouir et tomber en faiblesse dans nos Eglises, qui hors de là, ne se ressentent d'aucun mal, et heureuses encore celles à qui l'influence de ce mauvais air ne produit d'autre effet qu'une défaillance momentanée.\'

Het besluit van J o z e f II waarbij het verboden werd te begraven in de kerken en de alsdan binnen de omheining der steden bestaande kerkhoven, dagtekent van 1784. Tegelijk werd bepaald, dat voor de Hervormden in elke begraafplaats een ruimte moest afgescheiden worden; zij konden op hun verzoek zelfs een bizondere begraafplaats krijgen.

Geheyme missen

Steenjens

Deze stenen waren voor draagbare altaren bestemd. Een draagbaar altaar bestaat uit een enkele steen die in een houten altaarblad ingelegd wordt.

'Men weet ook dat niemand in zyn huys Misse mag

lezen zonder oorlof van den Bisschop of zyne Vicarissen, nog zonder een steentjen of sepulcra dat door hun gewyd is' (*Sysse-Panne* VIII 40)

Den civilen staet

De Wel-pyzende (Gent 1795):

> Neemt de Kerk haer Register niet af,
> Laet ze Doopen en Trouwen,
> Wy moeten van de wieg tot in het graf,
> Haer keukens onderhouwen!

Het register van de Burgerlike Stand werd in 1796 ingevoerd.

Deugdelyk herte

Mr. Bickerstaff.

Vgl. bij S t e e l e , *Tatler* Nr. 91 (1709) - het bezoek van Maria, 'one of the top Toasts of the Town', aan Mr. Bickerstaff, waarbij het gaat over de keuze tussen twee minnaars, de ene machtig rijk en daarbij beperken zich zijn kwaliteiten, de andere gewoon welvarend maar wel opgevoed, bereisd, belezen, bescheiden en bemind. Mr. Bickerstaff zegt o.m. tot haar: 'But indeed, Madam, when I behold that beauteous Form of yours, and consider the Generality of your Sex, as to their Disposal of themselves in Marriage, or their Parents doing it for them without their own Approbation, I cannot but look upon all such Matches as the most impudent Prostitutions. Do but observe, when you are at a Play, the familiar Wenches that sit laughing among the Men. These appear detestable to you in the Boxes: Each of them would give up her Person for a Guinea; and some of you would take the Worst there for Life for twenty Thousand. If so,

How do you differ but in Price? As to the Circumstance of Marriage, I take that to be hardly an Alteration of the Case; for Wedlock is but a more solemn Prostitution, where there is not an Union of Minds. You would hardly believe it, but there have been Designs even upon me. A Neighbour in this very Lane, who knows I have, by leading a very wary Life, laid up a little Money, had a great Mind to marry me to his Daughter. I was frequently invited to their Table: The Girl was always very pleasant and agreeable. After Dinner, Miss *Molly* would be sure to fill my Pipe for me, and put more Sugar than ordinary into my Coffee; for she was sure I was good natured. If I chanced to hem, the Mother would applaud my Vigour; and has often said on that Occasion, I wonder, Mr. *Bickerstaff*, you don't marry, I am sure you would have Children. Things went so far that my Mistress presented me with a wrought Night-Cap and a laced Band of her own Working. I began to think of it in earnest; but one Day, having an Occasion to ride to *Islington*, as two or three People were lifting me upon my Pad, I spied her at a convenient Distance laughing at her Lover, with a Parcel of Romps of her Acquaintance: One of them, who I suppose had the same Design upon me, told me she said, Do you see how briskly my old Gentleman mounts? This made me cut off my Amour, and to reflect with myself, that no married Life could be so unhappy, as where the Wife proposes no other Advantage from her Husband, than that of making herself fine, and keeping her out of the Dirt.'

Echtscheidingen

Het recht om de echtscheiding uit te spreken berustte tot 1784 bij de Kerk; aan de burgerlike macht kwam het door de Franse Wet van 20 September 1792, die hier in 1796 van kracht werd.

Een italiaenschen Zanger

Castrato.

Sophia, Marianna, Marie

Dit doet denken aan B o i l e a u die op de vingers uitrekende hoeveel eerlike vrouwen er in Parijs wel konden wezen: ‘il en est jusqu'à trois, que je pourrois vanter.’

Superstitieus

Sinte Marc

Marcusdag: 25 April. In de volksmond heet St. Marcus de boneplanter.

Weerwolven

Het volk geloofde dat sommige personen de gave bezaten om door het aanleggen van een wolfshuid of wolfsgordel zich in wolven te veranderen. Vgl. *Briefwisseling tusschen Vadet Gys en verscheyde andere geleerde Persoonen van zynen tyd* (Gent 1799) Deel II. 129: ‘Van den Weerwolf die in Scheldewindeke geloopen heeft’. ‘Het vel’ is hier een kalfsvel:

Koeywagter

En hoe waert gy verkleed, wanneer gy den Weêrwolf speelde?

Weerwolf

Ik was gekleed met een kalfsvel, waer aen nog vast waeren den geheelen steert en ooren.

Koeywagter

Waer en by wie trok gy dat dan aen en af?

Weerwolf

Ten huyze van den Pastor, die, benevens zyne Maerte, dikwils lachte om hun te scheuren, als zy my geheel gekleed zagen.

Stalkaarsen

Dwaallichten: zy werden beschouwd als zieltjes van ongedoopte kinderen, rondzwervend om verlost te worden.

Het knopen van de Nesteling

Het leggen van nestelknopen - knopen in een riem of

veter - dat de man onbekwaam maakte tot de bijslaap en andermans huweliksgeluk bedierf, moest onder de huweliksmis geschieden bij het mompelen van toverwoorden op het ogenblik dat bruid en bruidegom de handen in elkander legden. Het was een schennis van het H. Sakrament des Huweliks. Nog in 1778 werd te Bordeaux een nestelknoper verbrand.

De Wekker

Die de doden uit de slaap opwekte.

Eenen daghuer man veurtyds

Halle

Vermaarde bedevaartplaats in Brabant waar een zwart Mariabeeld vooral op Pinksteren bezocht en voornamelik tegen de onvruchtbaarheid aangeroepen werd.

't Putjen

Kapel en Put te Maalterbrugge bij Gent (in de richting van Deinze) waar in 1687 hostie-schennis gepleegd werd en die in de laatste week van Mei, ‘de Putjens-dagen’, bezocht werden.

Sente Godelieve

In het Klein Begijnhof te Gent is een vermaard putje dat ‘in de Godelief-dagen’, 6-12 Julie, ter genezing of voorkoming van oogziekten bezocht wordt. Als het mooi warm weer was op deze dagen, zegde de Gentse volksmond: ‘'t es Sente Godelieve die heur zomerken geeft’.

Allen kinderen dag

Onnozele Kinderen, 28 Desember, in het Kerkelik Jaar het eerste feest in de Kersttijd: het bestuur van het huis werd die dag toevertrouwd aan het jongste kind.

Vasten Avond

Op Vastenavond kwam de koekepan voor den dag.

Mannekens Vrydag - Wyvekens Saterdag

Sluitertjesdagen in de Voorvastentijd vóór Aswoensdag: de eerste dag sloot men de vader, de tweede dag de moeder buiten; de toegang tot het huis werd afgekocht - hier door ‘heetbrood’. De Voorvastentijd opent de Paaskring in het Kerkelik Jaar.

Paesschen enz.

't Met de meuleneers houwen

Op Beloken Pasen, de dag die het Paas-oktaaf afsluit, te biecht gaan: Pasen houden op het laatste nippertje - wat de volkshumor de molenaars, die het immers bij het scheppen ook niet zo nauw nemen, in de schoenen schoof.

Schuerders en Weërhantjens

Gewone benamingen bij B r o e c k a e r t voor de aanhang van de Gentse jacobijnen, D u B o s c h enz.

Schuerders zijn straatschenders ‘die meenen dat de Gelykheyd bestaet in al meugen doen danze willen... die niet en klappen als van stelen, doodslaen en over de brugge te smyten al die hunder durven tegenspreken: gelukkig danze nog allemael leven dienze gedood hén’. De Weerhaentjens - lieden die alle partijen bewierookt hadden om den brode - hebben van B r o e c k a e r t hun naam gekregen naar een uitlating van C a m i l l e D e s m o u l i n s : ‘Oh! la belle chose que de n'avoir pas de Principes, que de savoir prendre le vent et qu'on est heureux d'être une Girouette’.

Het geloof

De twee Raeden

De Raad der Vijfhonderd en de Raad der Ouden onder het Directoire.

Bij de tekst

Na r. 17 blz. 92 is een citaat van d'Argens met een hierbij aansluitende alinea van Broeckaert weggelaten.

De boeren van Affligem

Affligem-Tongerloo

Affligem ligt in de onderste, Tongerloo in de bovenste hoek als men Dendermonde en Hasselt, zowat het vertrek- en het eindpunt van de Boerekrijg van 1798, met een zigzaglijn verbindt. Deze twee grote abdijen namen in de tijd van Jozef II een centrale plaats in in het godsdienstig-politieke leven: het *Fland.isches Album* van de Aalstenaar Wolffers (Leipzig, 1849), een boek dat vol herinneringen zit uit die dagen, geeft een beschrijving van deze abdijen. Als typies voorbeeld van de macht van haar prelaten in de 18de eeuw moge hier het verhaal van zijn bezoek als knaap in de jaren twintig van de vorige eeuw aan Affligem, dat in de buurt van Aalst ligt, volgen:

‘Deze tijd werd besteed aan wandelingen naar buiten, voornamelik naar de vermaarde abdij van Affligem. Een uur van de stad loopt de Brabantse grens langs de voet van de heuvelen die dit schone gewest zo'n uitnemende bekoorlikheid verlenen. De abdij ligt op Brabants gebied, op een hoogte die een heerlik uitzicht biedt op de welige landouwen van het rijke Vlaanderen en 't gezegende Brabant. De weg loopt langs talloze boomgaarden en moestuinen tot aan een bos met eeuwenoude eiken, trouwe wachters gelijk, gelegerd in een halve kreits omheen deze zetel der rijke prelaten, hem beschuttend tegen de noordenwind. Toen wij er de eerste maal naartoe gingen vergezelde ons oom, en toen wij uit het bos traden en het heerlik gebouw daar vóór ons lag in stille majesteit, vulden tranen van herinnering aan de schone dagen die hij daar had doorgebracht de ogen van de oude man.

Terwijl wij de hoogte bestegen, verhaalde hij ons van de rijkdom en luister van het voormalige klooster waarvan de praelatus natus de Aartsbisschop van Mechelen geweest was. Ook van de gastvrijheid sprak hij die hij daar had genoten in de vakanties in zijn studentetijd en hoe men hem er had aangemoedigd om zich te wijden aan de geestelike stand en later aan het kloosterleven. De tijdspanne van 1700 tot aan de Franse Revolutie was voor de Belgiese abdijen een zeer bizondere. Badende in overvloed bouwden de prelaten nieuwe paleizen voor hun monnikken. De Revolutie fnuikte deze vlucht en nu staan daar deze schone nieuwe gebouwen overal naast de bouwvallige oude onvoltooid. Ook bij deze abdij was dit het geval. Het nieuwe kloosterkompleks praalde nog in zijn ganse heerlikheid en pracht, maar daarnaast lagen de middeleeuwen in puin. De kerk, eenmaal vermaard om haar schoonheid, was een ruïne en diende als steengroeve voor de spekulanten die toen reeds in de voorsteden van onze woonplaats die proletariërs-kazernes begonnen te bouwen. Mijn oom deed zijn best om de oude abdij vóór ons op te roepen uit haar verwording. Hij bracht ons bij een wonderschone poort van waaruit naar de Brusselse straatweg een populieredreef leidde. Hier, zeide hij, is de ingang geweest waardoor de Aartsbisschop van Mechelen zijn intrede deed wanneer hij de abdij bezocht; daar was de allee van vijftienhonderd oranjebomen waarlangs hij reed, opgesteld uit de schoonste die er bekend stonden. Hoe vaak, voer hij voort, heb ik met de heren der abdij onder gindse appelaren de koelte des avonds genoten! Dit zeggende strekte hij de hand uit naar de onafzienbare gaarden zonnig op de zuidelike glooiïng en zo ver reikend dat de ontzaglike muren die ze omsloten zich in de lijnen van het landschap verloren. Het klimmende veil, die hechte vriend van zo menige gevallen grootheid, bortelde uit alle ramen, rankte om alle zuilen op. Ik kan niet zeggen dat ik dat alles zo genoot als ik het tans zou kunnen genieten, maar het schouwspel vervulde mijn ziel met zo zoete

weemoed dat ik had kunnen schreien of kluizenaar worden...'

Républicain du Nord

Redakteur van dit heftige Brusselse dagblad was in 1797 Norbert Cornelissen, de schrijver van *De l'origine, des progrès et de la décadence des Chambres de rhétorique en Flandre, Avec une Notice historique sur Jacques van Artevelde* (Gent 1812). Op een paar maand na was de *Républicain*, die eveneens van 1795 tot 1798 verscheen, een tijdgenoot van de *Sysse-Panne*, Het oordeel van Broeckaert luidde: 'het schynt dat hy vreest dat elk blaerken dat van den boom valt het vaderland zal kwetzen, en dat ieder woord dat eenen Priester spreekt, een tooverwoord is om het volk te misleyden' (*Sysse-Panne* IV 62).

Baron van Moorseele

Jan Jozef van Meer van Moorsel werd in 1797 wegens deze aanslag ter dood veroordeeld en gefusilleerd.

De Constitutie

De oude Konstitutie waarop tijdens de Brabantse Omwenteling van 1789 de oligarchie der Staten steunde onder leiding van Van Eupen en Van der Noot, en die zij tegen Vonck uitspeelde.

Bij de tekst

Blz, 97: na r. 19 is een citaat uit d'Argens weggelaten.

De ganzen

De jaermerkt van St-Lievens-Hautem

Vermaarde Middeleeuwse jaarmarkt te St-Lievens-Hautem bij Aalst die met de jaarlikse bedevaart der Gentenaars naar St-Lievens-Hautem samenviel. St-Lieven, de schutspatroon van Gent, stierf de marteldood in de

omstreken van St-Lievens-Hautem op 12 Nov. 657. Hij werd onthoofd; vandaar dat hij met het hoofd in de handen wordt afgebeeld. De Concessio Carolina van 1530 schafte de bedevaart af.

Den eersten april enz.

Het Thomaessen

Iemand thomaessen: iemand buitensluiten op St. Thomasdag, 21 Desember. Het ging daarbij ongeveer zo toe als op Mannekens Vrydag en Wyvekens Saterdag.

O.L. V, Tert-ten-teen

Mij onbekend.

Maechelen

Bedevaartplaats aan de Leie tussen Gent en Kortrijk waar de H. Cornelis aangeroepen werd, voornamelik tegen de stuipen, op de eerste Zondag na Sint Jan (24 Junie) en de daaropvolgende veertien dagen.

De vergaeringe enz.

De Dekenyen

Het gewichtigste moment in het Gentse buurtleven was de Vergaeringe waarin de Deken en de Baljuw van de buurtschap verkozen werden.

Een soort van Vrederechter noemt C a n n a e r t de Deken. In *Jellen en Mietje* neemt ‘den Deken van de gebuerte’, vergezeld van de Baljuw en ‘den knaep der gebuerte’ (‘zyne twee assessoren’) het verdachte vrijagegeval in behandeling, hiertoe aangezocht door de moeder van het meisje, en legt het geschil bij.

Elke Gebuerte had haar buurtkas, waaruit het onderhoud der lantarens en der nachtwacht bestreden werd.

In 1805 werden de 238 dekenijen van Gent - een stad met 56624 inwoners in 1802 - door de maire hersteld.

De Peskisse

> Laet ons met ons Pest-keirssen gaen,
> Van een pond of thien gewigten

smeken de *Wel-pyzende* (Gent 1795). In de processie werd de Pestkaars der buurtschap door een ‘maegdeken’ gedragen; ‘den knaep der gebuerte’ hielp het kind hierbij.

St. Macharius stierf aan de pest in St. Baafsabdij te Gent in de eerste jaren van de 11de eeuw.

De Kruyssens

Boeteprocessie op de Kruisdagen, de drie dagen vóór het feest van Kristus' Hemelvaart dat in het Kerkelik Jaar de Paaskring afsluit. De processie beweegt zich door en langs de akkers om het gedijen der veldvruchten en het afweren van schadelike invloeden af te smeken.

Sent Ivo

Patroon der Advokaten en Prokureurs, wiens naamfeest op 19 Mei gevierd wordt,

Processie van alle neeringen enz.

Processie van alle Neeringen

De H. Sakramentsprocessie die op H. Sakramentsdag, de tweede Donderdag na Pinksteren, gehouden werd en waaraan alle Neringen en ook de leden van de Raad van Vlaanderen deelnamen.

Processiën van devotie enz.

Sint Jansdag

Op 24 Junie.

Sint Pietersdag

Op 29 Junie.

Den landbouw

Boeken over Landbouw

Vgl. A d a m S m i t h *Wealth of Nations* (ed. 1791, I, 196): The innumerable volumes which have been written upon it [husbandry] in all languages, may satisfy us, that among the wisest and most learned nations, it has never been regarded as a matter very easily understood. And from all those volumes we shall in vain attempt to collect that knowledge of its various and complicated operations, which is commonly possessed by the common farmer. Not only the art of the farmer, the general direction of the questions of husbandry, but man inferior branches of country labor require much more skill and experience than the greater part of mechanic trades.

De couventen

Vgl. V o l t a i r e , *Dialogues* I nr. 12, *L'Education des Filles* (1761), waar Sophronie zegt: ‘Ce peu que j'ai de raison, je le dois à l'éducation que m'a donnée ma mère. Elle ne m'a point élevée dans un couvent, parce que ce n'était pas dans un couvent que j'étais destinée à vivre. Je plains les filles dont les mères ont confié la première jeunesse à des religieuses, comme elles ont laissé le soin de leur première enfance à des nourrices étrangères. J'entends dire que dans ces couvens, comme dans la plupart des collèges où les jeunes gens sont élevés, on n'apprend guère que ce qu'il faut oublier pour toute sa vie; on ensevelit dans la stupidité les premiers de vos beaux jours.’

De collegiën

Keyzer Kaerel

De heerlyke en vrolyke Daeden van Keyzer Carel den V werden te Gent tussen 1778 en 1796 door C.J. F e r -

n a n d herdrukt. Er is een Brusselse uitgave uit 1689 (approbatie van 1674, privilegie van 1684) gedrukt bij J u d o c u s d e G r i e c k en met 'Opdracht aen myn Broeder G l a u d e d e G r i e c k' getekend J o a n d e G r i e c k. De volgende citaten zijn uit de Gentse uitgaaf.

I. - *De vereerde Schoenlappers, ofte de Gekroonde Leirze.*

Zekeren Schoenlappers vrouw (willende naer d'oude gewoonte, met haeren man ende knegten de Zittegans eten) had zich begeven naer de merkt, koopende aldaer een vetten Capuyn, die weerdig was voor present aen Princen vereert te worden: dezen ontstak den Keyzer (daer juist voorby rydende) met zulk een lust, dat hy gebood aen iemand van de zyne, de voorzeyde vrouwe naer te volgen; eyndelyk verwittigt zynde van haer wooning, is hy des avonds met weynig gevolg daer naer toe gegaen; en alzoo haer vertrek eenen kelder was, nam hy de vryheid zonder eenige dienaers daer in te treden: ondertusschen zyn grage lust nog niet verzaedigt zynde, verzocht aen den Meester (om allengskens tot zyn voornemen te geraeken) dat hy met een gauwigheid zyne Leersen wat wilde naeyen: dezen zonder eenigen achterdenken of wete wie het was, zeyde daer toe geene tyd te hebben, vermits het den vrolyken avond was van zyne vergansing: ondertusschen begonsten onze gasten, ziende de Vrouw vast bezig met de tafel te dekken, te watertanden, die den Leersman (zoo men zegt) wel wenschten op Hoboken heyde te wezen; evenwel verzogt Zyne Majesteyt, niet tegenstaende alle agterdenken ofte ontzeg, van te mogen voldoen met een vaene wyn aen het genoot van zoo goeden reuk als hy daer ontfangen had: hierop schoten onze maets in een beter gezindheyd, te meer, ziende hun alreede een stuk geld in den schoot geworpen, zoo dat men Carolus (naer het verzoek van neder te zitten) ten hoogsten verwillekomde, opschaffende alles wat'er neffens den Capuyn nog veerdig was, in voegen dezer dat hem den Keyser met onze Schoenlappers zeer

vermaekte; maer alzoo het wagten van zyne Edellieden op de straet hem vermaende tot scheyden, heeft hy in alles vernoegt zynde, de vrienden met een dronk wyn adieu gezeyd. Ondertusschen om dit geval zynen vollen luyster te geven, is des anderdags den meester (schoenmaker) of om beter te zeggen, den vernieuwer des ouderdoms in het Hof ontboden: hierop schoot hem eenige vrees in 't lyf; dog verwonnen zynde van de goede hope, is hy daer met alle vlyt naer toe getreden: den Keyser hier van verwittigd, dede hem binne komen, en naer d'opening der zaek, gevraegt: wat hy voor zoo vriendelyk onthael, ofte tractement aen hem bewezen wenschte te hebben... verzogt eyndelyk dat hun Ambacht ter gedachtenisse van dien voorval voortaen zoude mogen voeren, de Gekroonde Leerse, hetwelk Zyne Majesteyt... aen hem vereert heeft.

II. - *d'Onnoozele stautigheyd, of Carel houd de Lanterne ik moet pissen.*

In 't jaer 1540 op den dag van S. Matthys, was 'er tot Brussel groote vreugd, ter oorzaeke van d'inkomste van Don F e r d i n a n d Roomsch Koning: op welken avond, lang naer het sluyten van de poort, kwam aldaer Zyne Keyzerlyke Majesteyt van Gend, in post, vergezelschapt met den Heer van B u e r e n , en Mynheer van C o n d é : dog alzoo hun den donker overviel, klopte zy tot Berchem (een Dorp omtrent Brussel) eenen man op, om hun te lichten, dezen wel beschonken zynde, ende niet wetende wat volk het was, sprak rond uyt, het geen den Keyzer wel beviel; ondertusschen den Boer, hem voelende (door al te veel drinken) waeter lossen, verzocht aen den Keyzer den Lanterne te houden, ter tyd dat hy gepist hadde, ende nu bezig met stroomen, ontvloog hem eenen raezenden wind, waer op den Keyzer al lacchende zeyde dat hy scheet, het geen den Boer niet ontkende, maer zeyde zulks zyn gewoonelyke manier van doen te wezen, dat met het pissen hij gemeenelyk kakte: welke ronde ende eenvoudige antwoord den Vorst zoo vermaekte, dat hy zelve nog dien avond voor wat nieuws verhaelde aen

zynen Broeder den Koning, en zyne Suster de Koninginne, daer zy te gaeder zeer om loegen, te meer alzoo noyt Boer meerder pagien hadde.

Het publiek crediet

De Heeren van 't Bisdom

De Administratie was in het Bisdom, het bisschoplik paleis, gevestigd.

Den gewenschten vrede

Den Vrede

Door het op 17 Oktober 1797 tussen Bonaparte en Keizer Frans II gesloten verdrag van Campo Formio, kwam Vlaanderen, twee jaar nadat op 1 Oktober 1795 een Franse wet het reeds bij voorbaat geannekseerd had, definitief bij Frankrijk.

Onzen onnaervolgelyken Landbouw

Adam Smith, *Wealth of Nations,* ed. 1791 II 229: The civil wars of Flanders, and the Spanish Government which succeeded them, chased away the great commerce of Antwerp, Ghent and Bruges. But Flanders still continues (1776) to be one of the richest, best cultivated, and most populous provinces of Europe.

Bitterman besluyt

Zedert zeven à acht jaer

Met de Brabantse Omwenteling te beginnen.

Woordelijst bij de Borgers

Afkortingen

S P	= *Sysse-Panne* (Gent 1795-1798).
V G	= *Briefwisseling tusschen Vader Gys en verscheyde andere geleerde Persoonen van zynen Tyd* (Gent 1799-1800).
V R	= *Dagelyks Nieuws van Vader Roeland, Pendant van Pere du Chene* (Gent 1792-1793).

A b e e l : ‘Waer is de Begyn die in zoo een geval... niet zeggen zal alles wat den luyster van haer Hof vermeerderen kan? Wie zoude haer daer durven betwisten... dat niemand bekwaemer is... om de schoonste abeelen en kroonen te vlegten die oyt Deken of Dekeninne in de gebuerte gedraegen heeft’ (S P VII nr. 3).
a e n g e k o m e n : *de nieuwe aengekomen,* de nieuw benoemde.
a f b r e k e n : afschaffen; ‘Sedert wanneer is da gebruyk afgebroken?’ (S P VIII 62); ‘Dat waer wel ongelukkig waer het ongelukkig, danze d'Aflaeten zoên keunen afbreken gelykze de Kerken afbreken’ (S P VI 57).
a f f a i r e n : *'t es wel een affairen*, 't is wel de moeite waard.
a f z y n : afgeschaft zijn.
a p p r e n t i e : *geen apprentie,* geen kwestie van; ‘Wete wel dat het zedert gisteren twee jaer is dat wy door eene formele Wet aen Vrankryk verenigt zyn, en dat'er geen apprentie is, dat de zaeken nog veranderen zullen’ (S P 2 Okt. 1797).

B e l u y k : pand.
b u r g e r l y k : schappelik.
b u r l e n : in V G II 127 gezegd van een weerwolf die ‘zekeren nacht zoo afgrysselyk burrelde’.

C: zie K.

D e u z i g : suf; bij Voltaire ‘abruti’.
d o b b e l k e n : twee stuiver.
D o k : Judocus.

E a m u s : laten wij gaan.
e m p l e t t e : kleine inkoop.

F i a t : mij geschiede naar uw woord.

f i e s : dandy.
f l a n k a e r t : jaspand; ‘gelyk ik wilde hénen gaen, trok hy my by den flankaert’ (S P VII 15).
f r i k o : eten.

G e w e r t : *wel gewert hunder,* wel bekome 't hun.
g i e : ‘Ziet hem eens gaen, hy draegt zyn gat gelyk nên Vrieze-Gans in de Dampoortsche meêrschen, en zynen nek houd hy zoo styf dat zynen neus haest mê de dakken der Huyzen gelyk komt. Nuy wat dat'er ons Heere me dê, dien kwant ging ne keer uyt vryen ging hy, by de Dogter van nên Koeslyfstepper; 't meysken haê noch al naer hem geluystert haeze, maer heuren Ouwen die alzoo nên g'heelen botten en geen perette was, haêze nên keer afgehurkt en hy zag alzoo gelyk iets of wat, k'en wete kik niet, dat hem niet aen en stond en hy schot in zuyke colere, schot hy, dat hy den vryer een g'heele stermyne gezoë petaeters naer den kop smeet, en hy zey tegen 't mysken gie smotse dage zyt zoo k'u noch nen keer tegen dien lekspek zie spreke, schup ik u de kerte af, schup ik; - den vryer ging al stinkende ten huyzen uyt, ging hy, g'haed gezeyd dat'er niemendalle gebeurt en was, maer de gebueren hâent gezien, hâenze, en hênt my van word tot word verteld’ (S P I 24); ‘Wilde eens ne keer zwygen, riep eenen Vischverkooper, gie onbeleefderik’ (V G III 35); ‘Wete wel Meester dat'er eene Wet gegeven is die het leeren van die boeken verbied?- 'T juses neen ik. Hoe zou ik dat weten gie mensch?’ (S P VIII 50); ‘Mê wie danze 't hielden? - Wel gie onnoozel menschen moeten daer nog naer vraegen, - mê wie danze 't hielden?...’ (S P VI 110).
g l i s : oeverlis.
g o e d v i n d e n o p : een bedrag te vorderen hebben van.
g u l d e n : twintig stuivers.

H o g a e r t s : zeker bier.
h y t : hout.

I f f e r : juffer.

J e e r t : *jeert van my,* pak je weg!; ‘dat hy uyt myn oogen jeert!’ (S P VI 25); ‘daer zyn uwe holle-blokken en loopt jeerden met u pronken of studeren, zooals gy het noemen wilt’ (V R nr. 35); *wel jeert*, loopt heen! och kom!
j u s e - d e - P é : vrederechter.
j u s t e m e n t : precies.

K a v i s s e : Liers bier dat sterk parelt.
t e k e r s t e d o e n : een pas geboren kind in het kerkregister laten inschrijven.
k e (r) s t e b r i e f : uittreksel uit het kerkregister.
k e s s e n : kersen.
k e u : staartpruik.
k e y t e n : kouten.
d e n K e y t e r : De Kouter, een openbare plaats te Gent.
k y s s e : kous.
k i s s e : kaars.
c o m o d e : latafel.
k o n t e : flauwe grap.
k o o p : *die koop heeft, die geeft koop,* die in de gelegenheid is neemt de kans waar, elk vist op zijn getij.
k o s e k e n : neefje. k r a m e n a d e : karbonade.
c r i e m : *iemand een criem maeken van,* iemand iets als een misdaad aanrekenen.
k r o e t e : korst, kost.
k r u k k e n : een karweitje afdoen.
k r y z e l h e y d : rechtschapenheid.
k u r s e l : *in zynen kursel schieten,* opstuiven.
k u r s e n : koortsen.

L é : geleden.
l e u j e n s : bargoens voor geld.
l e u r : *zig ten leur laten stellen*, zich met de vinger laten nawijzen.
l o l l e - d r a y e r : smokkelaar.

M e s t d a g : dag waarop de neringen hun beschermheiligen vierden; ‘'t was gelyk nên mestdag was 't, niet een levende herte en vrogter’ (S P II 82).
m i n n e m é : menuet.
m y n d e k e : ‘Just, just Myndeken, ge reseneert gelyk een peerd, al en gaepte zoo wyd niet, - ge zoêd gy wel willen, zoo da'k hoore, dat de Priesters gekapt strooy zoên eten; - z'en meugen geen Thienden vraegen, g'ontraed de menschen van groot Uytveerden te doen, ge zyt tegen de Confreriën, en ge weet dat d'inkomen van de Sakerstyën geklampt liggen, waer me duevel moetenze dan leven, zegt, moetenze gaen bedelen?’ (Gysken tot Bitterman in S P V 98).
m y n h e e r e : ‘Thomaes Pinne [Paine]... 'k en wiste kik niet, dat da zuykenen ketter was... Staeter my niet in Mynheere! dat d'Heyligen Schrifture leugenagtig es’ (Gysken in S P VI 45); ‘Enfin laet gy ons daer van zwygen, 't es weer een keermis kraemken te wegen, gelyk of m'er nog gezien hên, een Patrioten speleken; - nieuwe bessemkens vaegen wel, dat zal weer al goed in ten eersten zyn, maer hoe lange zalt dueren, geen zes maenden Mynheere of 't zal verleed zyn’ (Gysken in S P VI 91).

O n b e s c h e y d e n : onverstandig.

P a b u l a t y r a n n o r u m s u n t p l e b s e t r u s t i c i : de tirannen azen op de landman en de mindere man.
p a r c e r e p e r s o n i s , d i c e r e d e v i t i i s : de mensen sparen, de ondeugden gispen.
p e c h e : perzik.

piqueren: *zig piqueren van eer,* er zijn eer instellen.
plaket: drie en een halve stuiver.
pond Wisselgeld: twintig schellingen.
puer natus est nobis: een kindeke is ons geboren.
puppen: het leven dat in de zwarte toverbollekens zit.

Rangschikken: *zig rangschikken,* een solied mens worden.
ratine: gekrulde wollen stof.
ruyze: zwarigheid.

Scheen: afscheid nemen.
schelling: zes stuivers.
schureken: schar.
Seleskest: H. Kerst, St. Salvator.
sesietjens: saucijsjes.
slets: muiltje.
sneuve: steek onder water.
steken: dwars zitten, wringen.
stuyver: vier oortjes.
swalperyen: uitspattingen.
swalpy: ‘maer zieze'nen keer [de Jongheyd tegenwoordig] aesze groot worden, 't zyn op 't laeste tog al uytloopend eyers, zwalp-eyers mê 'en woord’ (V G II 19).
sysseryen: dwaasheden.

Timbalen: Turkse trommen.
treme: dissel.
troussen: *aen zyn troussen hebben,* zich op de hals gehaald hebben.

Ubi: waar?

Verdieren: de pachtsom opslaan.
veuzen: *de veuzen afnemen,* de stemmen opnemen.

Y e r k o e k e : Paasbrood, gebakken uit meel, eieren, boter, melk en gist.
y t a e r : outaar.

Z a n n e : Jeanne.
z w e l t a g t i g : vadsig; ‘Werkt dan myn Dogter, niet is leelyker als de ledigheyd, 't is het oorkussen van alle zonden, ik kan niet zien dat men daer zoo zweltagtig zit zonder iets te doen’ (S P III 64).

Tabel der Borgers

I
Van de formatie van het Directoire op 9 Brumaire IV tot de verkiezingen van Germinal jaar V
(31 Oktober 1795 - Eerste helft April 1797)

1795

De Ganzen	*31 Oktober - 9 Brumaire IV*	Blz. 99
Eenen daghuer man veurtyds	*27 Desember - 6 Nivose IV*	Blz. 82

1796

Kleeren	*10 Januarie - 20 Nivose IV*	Blz. 14
Superstitieus	*17 Januarie - 27 Nivose IV*	Blz. 78
De Kloosters	*13 Maart - 23 Ventose IV*	Blz. 31
Paesschen - De Loven - De Confreers van de Beregtinge	*28 Maart - 8 Germinal IV*	Blz. 84
Den eersten April - De Fransche Feesten	*3 April - 14 Germinal IV*	Blz. 102
Bitterman besluyt	*17 April - 28 Germinal IV*	Blz. 161
De Vergaeringe - De Peskisse - De Beelden - De Kruyssens	*1 Mei - 12 Floreal IV*	Blz. 107
De Processie van alle Neeringen - De Feeste van den Ezel en de Zotte feest	*26 Mei - 7 Prairial IV*	Blz. 113
Den Landbouw	*28 Junie -10 Messidor IV*	Blz. 125
De Boere-jongens	*28 Junie - 10 Messidor IV*	Blz. 128

Processiën van Devotie - Sente Pieters dag - Sent Jans en Sen Pieters Vier	*3 Julie - 15 Messidor IV*	Blz. 116
De oude en de nieuwe Wetten	*31 Julie - 13 Thermidor IV*	Blz. 137
De Couventen	*4 September - 18 Fructidor IV*	Blz. 130
De Collegiën	*4 September - 18 Fructidor IV*	Blz. 133
Den civilen Staet	*25 September - 5 Vendemiaire V*	Blz. 67
Deugdelyk Herte	*25 September - 5 Vendemiaire V*	Blz. 71
De Regten en de Belastingen	*18 Desember - 28 Frimaire V*	Blz. 145

1797

De Boeren van Affligem	*15 Januarie - 26 Nivose V*	Blz. 94
Het Geloof	*26 Februarie - 8 Ventose V*	Blz. 91

II
Van de Verkiezingen van Germinal jaar V tot de 18de Fructidor (Eerste helft April 1797 - 4 September 1797)

1797 (vervolg)

Emplette	*14 Mei - 25 Floreal V*	Blz. 29
De Biegte	*5 Junie - 17 Prairial V*	Blz. 56
Feestdaegen en Werkdaegen	*5 Junie - 17 Prairial V*	Blz. 58
De Sepulturen	*25 Junie - 7 Messidor V*	Blz. 60
De Uytsteek-berden	*16 Julie - 28 Messidor V*	Blz. 122
In 't Seleskest	*13 Augustus - 26 Thermidor V*	Blz. 65
Het publiek Crediet	*20 Augustus - 3 Fructidor V*	Blz. 149

III
Van de 18de Fructidor tot de Staatsgreep van 22 Floreal VI (4 September 1797 - 11 Mei 1798)

1797 (vervolg)

Gysken komt uyt	*5 November - 15 Brumaire VI*	Blz. 13
Den gewenschten Vrede	*19 November - 29 Brumaire VI*	Blz. 155
De Kerken	*24 Desember - 4 Nivose VI*	Blz. 48
Den Soldaet en den Kanunning	*31 Desember - 11 Nivose VI*	Blz. 43

1798

Den Bedelaer	*7 Januarie - 18 Nivose VI*	Blz. 5
De Merkten	*4 Februarie - 16 Pluviose VI*	Blz. 24
Geheyme Missen	*11 Maart - 21 Ventose VI*	Blz. 63
Den Capucyn	*15 April - 26 Germinal VI*	Blz. 33
Den St. Pieters Heer	*22 April - 3 Floreal VI*	Blz. 37
Het Boerken	*22 April - 3 Floreal VI*	Blz. 41
Den Werkman	9 *Mei - 20 Floreal VI*	Blz. 17

Verbeteringen en toevoegsels

Blz. 6	- *regel* 5 *van onderen* gij *lees* gy
Blz. 9	- *r.* 5 *van boven* geeft-ze *lees* geeftze
Blz. 9	- *r.* 7 *v.b.* opstaen *l.* op staen
Blz. 10	- *r.* 15 *v.b.* canaelde! *l.* canaelde.
Blz. 18	- *r.* 8 *v.b.* ge *l.* gy
Blz. 21	- *r.* 14 *v.b. begint een nieuwe alinea*
Blz. 34	- *r.* 1 *v.b.* leven. *l.* leven,
Blz. 35	- *r.* 9 *v.o.* ryken *l.* ryke
Blz. 47	- *r.* 4 *v.o.* dezelve *l.* de zelve
Blz. 75	- *r.* 5 *v.o.* hoerery. *l.* hoerery,
Blz. 79	- *r.* 8 *v.o.* gekweet *staat in het ootspronkelike voor* gekweekt
Blz. 96	- *r.* 3 *v.o.* roepen *l.* raepen
Blz. 103	- *r.* 15 *v.b.* grootge deelte *l.* groot gedeelte
Blz. 130	- *r.* 7 *v.b.* gezondheid *l.* gezondheyd
Blz. 131	- *r.* 5 *v.b.* zyu *l.* zyn
Blz. 135	- *r.* 3 *v.o.* bankén *l.* banken
Blz. 142	- *r.* 6 *v.b.* duydeiyk *l.* duydelyk
Blz. 165	- De gevorderde leeftijd der Borgers, die als ‘ouderlingen’ voorgesteld worden, is in navolging van de bekende spectatoriale fiktie van Steele: I am now past my grand Climacterick’, zegt zijn Mr. Bickerstaff, ‘being sixty four Years of Age.’

Blz. 170 - Over de Decadi zegt C a n n a e r t *(Briefwisseling tusschen Vader Gys* etc. II 45): ‘Den *Décadi* is onder alle Republikeynsche instellingen, dezen die meest van den werkman gelasterd word. Den *Décadi* is een nieuw last voor hun, en zy draegen de slaverny van den Zondag als een keten, die van de kindsheyd af in hun vleesch gegroeyt is.’

Blz. 174 - Voor de uitbreiding van de Eed, zie Voorrede blz. XII.

Blz. 186 - *r.* 12 *v.b.* man *l.* many